

Петро Дужий

**РОМАН ШУХЕВИЧ ПОЛІТИК, ВОЇН,
ГРОМАДЯНИН**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
КІЛЬКА ВСТУПНИХ ЗАУВАГ	7
ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ – НЕПОХИТНИЙ ПОБОРНИК СОБОРНОЇ УКРАЇНИ	14
РОМАН ШУХЕВИЧ	31
Політичний портрет	31
ДЕЯКІ РИСИ ХАРАКТЕРУ РОМАНА ШУХЕВИЧА	44
ПРОТЕСТ ПРОТИ СВАВОЛІ ТА БЕЗЗАКОННЯ	49
„З ЖИТТЯ БОЙОВИКА" (нарис Р. Шухевича)	54
ДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН	63
ДРУЖИНИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ	92
УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА – ПОЛІТИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ	103
Генерал Тарас Чупринка	104
До генези Української Головної Визвольної Ради	104
Українська Головна Визвольна Рада	114
КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ДАНІ ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ	119
Кооптовані члени УГВР	125
ОКУПАНТИ МІНЯЮТЬСЯ, УПА ПРОДОВЖУЄ БОРОТЬБУ	127
ЗВЕРНЕННЯ ОУН ДО НАРОДУ	130
Яка мета і шляхи Українського Народу?	137
РОМАН ШУХЕВИЧ ПРО БОЇ У ЛІСІ	140
РОМАН ШУХЕВИЧ ПРО РЕЙДИ	143
ЗАЯВА І СВЯТКОВИЙ НАКАЗ ГОЛОВНОГО КОМАНДУВАННЯ УПА В 1947 РОЦІ	147
Заява Головного Командування Української Повстанчої Армії	150
У ГОЛОВИ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІЯТУ УГВР Р. ЛОЗОВСЬКОГО	153
СТЕПАН БАНДЕРА ПРО РОМАНА ШУХЕВИЧА	159
ВИСНОВКИ	164
БІБЛІОГРАФІЯ	167

ПЕРЕДМОВА

У журнальних і газетних статтях, а також в окремих книжкових публікаціях, присвячених Романові Шухевичеві, нерідко побіч його прізвища дописують ще слова „генерал Тарас Чупринка". Отож, у необізнаного читача може скластися враження, що тут ідеться про людину, яка мала одну спеціальність – професію військового службовця.

У деяких виданнях поміщений портрет Романа Шухевича у військовій (генеральській) мундирі, але він без погонів, немає на ньому ні орденів, ні медалей, ані зірок, ні орденських колодочок. Декого, можливо, і здивує це, але незвичайного нічого немає. Роман Шухевич майже ніколи не ходив у генеральській формі. На його портреті та форма домальована художником. То як, здивується дехто – Роман Шухевич ніколи не був у військовому однострої? Ні, був: у польському, німецькому і, ймовірно. Карпатської Січі 1938 – 1939 рр. Тоді він був одним із організаторів збройних відділів молоді Карпато-Української Держави,

Відомо, що найвищим зразком несусвітньої брехні є московсько-совєтська пропаганда. І справді: тут же большевицький брехунець покориштується цими фактами і вже „твердитиме", що Роман Шухевич „служив" не своїм національним силам, а чужим властям, які вороже ставилися до України та всього українського.

Треба знати, що ще в 20–30-х роках нашого століття, раніше УВО, а відтак ОУН спеціально наказувала своїм членам, щоб вони набували військові знання й уміння у будь-яких арміях світу. В лавах Української Повстанської Армії не лише рядові стрільці, а й підстаршини та старшини мали військові вишколи: польський, чеський, румунський, російський, німецький, югославський, французький і т. ін. Усі вони проходили ще й свої – українські військові курси й навчання у клітинах ОУН і УПА. Наприклад, полковник, посмертно генерал-хорунжий УПА Леонід Ступницький, начальник штабу УПА-Північ – офіцер царської армії у ранзі штабсротмістра кавалерії, в армії УНР – підполковник. Дмитро Карпенко-„Яструб" – старший лейтенант-танкіст червонної армії, в УПА – командир сотні, а згодом куреня „Сіроманці", В 1940 – 1941 рр. військовими службовцями у червоній армії були майбутні члени Проводу ОУН: Іван Кашуба і Петро Федун-„Полтава", Сотні й курені Української Повстанської Армії користувалися зброєю, мундирами, військовими картами й різним знаряддям чужинецького виготовлення.

Роман Шухевич, як мовиться, військовик „з крові й кісті". Але треба знати, що за освітою він інженер, у минулому відмінний учень гімназії, зразковий студент Львівського Політехнічного Інституту. Якщо б він не був військовиком – командиром УПА, то напевно був би прекрасним інженером, можливо, винахідником чи педагогом – викладачем гуманітарних і технічних наук, а ще, як не дивно, за певних умов міг би бути й викладачем музики, бо вчився на відмінно у Вищому Музичному Інституті ім. Лисенка у Львові.

Який був зовнішньо Роман Шухевич? Середнього зросту (до 170 см; такого ж зросту був полковник Євген Коновалець, а Степан Бандера навіть дещо нижчий), русявий, кріпко збудований. Погляд рішучий, зосереджений, проникливий. Звичайно ходив у куртці, підперезаній військовим ремнем, у галіфе та чоботях. Завжди при зброї – на шиї автомат, під курткою пістолет. Завжди мав при собі натільний медальйон із зображенням Матері Божої. Роман. Шухевич, як і Бандера, був релігійною людиною, щодня молився. Зраджував Шухевича його хід, це був хід добре вишколеного військовика із спортивною виправкою.

Треба думати, що вже з дитячих років Роман Шухевич, знаючи, ким були його попередники – Шухевичі, відчував певний внутрішній обов'язок: бути одним із цього славетного роду.

Прадід Романа – священик Осип Шухевич пішов слідами Маркіяна Шашкевича, бо у церквах виголошував проповіді лише українською мовою, хоч інші священики користувалися тоді якоюсь церковнослов'янською, з домішками полонізмів, тарабарщиною. Мало того: пан-отець Осип переклав українською мовою твір німецького письменника й філософа історії Йогана Готфріда Гердера (1744–1803) „Хоробрий воїн”, твір шотландського поета й письменника (напевно з німецького перекладу, бо, можливо, отець Осип мови автора не знав) Вальтера Скотта (1771 – 1832) „Подорожній”. Врешті, взявся за твори Вергілія (70–19 рр. до нашої ери) – відомого автора „Буколік” і „Енеїди”, переклавши його поему „Про хліборобство”. Не застановлятимемося, що саме було тією заохочуючою чи підштовхуючою силою, завдяки якій священик узяв на себе нелегку працю перекладача чужомовних творів. Романові, напевно, розповідали удома про прадіда, а також про дідуся Володимира, який помер, коли Романові виповнилося вісім років. А був це визначний громадський діяч, етнограф, педагог і публіцист, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка. Прославився і дядько Романа доктор Степан Шухевич – блискучий правник, адвокат у політичних судових процесах, а крім того ~ військовик і літератор-публіцист...

Роман Шухевич як гідний представник свого роду став одним із найчільніших діячів нової доби в історії України, доби славетного націоналістичного руху.

Ось що пише про ту добу діяч ОУН Степан Ленкавський: „Український націоналізм в організованих формах це нова сила, яка в 20-х роках наново ожила як заперечення, негація попередніх і тогочасних доріг політичного мислення і як контраст до них. Скинення балясту попередніх політичних концепцій, старих теорій і зв'язаних з ними світоглядних доктрин, які обтяжували політичну думку і які тяжіли над нею як гальма підсвідомости, набуті й виплекані за часів минулих етапів неволі – було народженням чогось зовсім нового, інакшого від того, що існувало перед тим. Прихід українського націоналізму був прорубуванням нових, з минулого досвіду незнайомих доріг у невідоме майбутнє, відслоненням вільних горизонтів. Новому політичному рухові це відкинення старих пут дало відчуття свободи рухів, розмах і динаміку.

Що ж було те „старе" і „попереднє", проти чого протиставився націоналістичний рух – спершу як емотивна реакція, контраст і заперечення, а потім уже як свідомий своїх власних цілей і окремих доріг новий політичний рух?

Найзагальніше кажучи, це були панівні політичні доктрини з минулого сторіччя, отже й засади та концепції традиційної української національної політики, устійнені в попередніх десятиріччях передвоєнної доби. Вони були формовані для іншої дійсності, нічим не подібні до нових повоєнних часів.

Були це дві політичні доктрини, якщо такий термін можна вживати на окреслення неспрецизованих чіткіше вихідних засновків політичного мислення.

Одна – це була „доктрина" демократично-легалістична, доктрина консервативного напрямку, для якої максимальним постулятом була націоналістична автономія у межах конституційної Австро-Угорської монархії. Потім, у рамках незаконности польської окупації, цей постулат став нереальним.

Друга, лібералістично-республіканська доктрина певдосоціалістичного напрямку Михайла Драгоманова, яка за максимальну вимогу ставила собі заступлення царського абсолютизму республікансько-демократичним устроєм із соціальними реформами і ілюзією на політичне співжиття працюючого люду при пошануванні національних прав у спільній федерації демократичних республік.

Прихід большевицької диктатури, прихід нової і незваної форми тотальної тиранії перекреслив утопійне мрійництво драгоманівської теорії, але не усунув з людських мозків при звичаєння до цього утопійного мислення".

Далі С Ленкавський пише: „Нове політичне становище вимагало цілком свіжих і виразних засад нової ідеології. Націоналізм поставив ясно в основу нової ідеології ідею української нації, Гі державність і суверенність як єдину ідею і вихідну позицію політичного мислення, відкинув теорії інтернаціональної спільности класових інтересів пролетаріату, як і драгоманівські ілюзії про ідеали позанаціонального братання соціалізуючих демократів у рамках чужої держави...

Але пригадаймо собі, звідки взагалі взялися в той далекий час націоналісти в Галичині?.. Ані сама назва „націоналізм" не була в той час широкому загалові знана, ані не були відомі традиції та історія Братства Тарасівців, заснованого Миколою Міхновським у 1891 році в Полтаві і виарештованого царською жандармерією в 1893 р. Мало хто знав, що у перший період своєї діяльності, в 1900 – 1903 роках. Революційна

Українська Партія (РУП) на Наддніпрянській Україні була націоналістичною, чи, як у той час говорилося, самостійницькою підпільною партією, яка прийняла засаду Міхновського, що „державна самостійність єсть головна умова існування нації...", шлях до неї – це уоружені (збройні. – Ред.) повстання зневолених націй проти націй-гнобителів".

Туг С. Ленкавський звертається до післявоєнного часу, конкретно – до 20-х років нашого сторіччя: „Українська Військова Організація, – пише він, –

вважала себе не за партійну формацію, а за загальноукраїнську організацію, за таємне військо української держави, за організацію для боротьби за елементарні права нації, за її державну самостійність.

Було щось інше, міцніше від усякої термінології, що примусило самостійників, державників, увістів, національних бунтарів, усіх, у кого була глибоко вкорінена українська національна ідея, висунути не що інше, а саме націю як свій бойовий прапор. Нова сила, що виросла на Сході, російський більшовизм висунув як бойове гасло проти нас – пролетарський інтернаціоналізм, Інтернаціоналізм ніс загибель націям, розшарування націй на класи й нівеляцію націй класовою боротьбою усередині. Ні в якій західній країні не було такої пекучої потреби, як у нашому народі, протиставити саме націю, не „республіку“, не „волю“, чи якесь там „визволення“, але якраз націю інтернаціоналізмові – як його заперечення і протиставлення від імени оборонців національних прав.

Большевицьким коментуванням інтернаціоналізму саме наш народ був поставлений у небезпеку захитання сумнівами, чи не є нації, мовляв, непотрібні історичні пережитки минулих віків і може тому не варто боротися далі за їх права. Що боротися за права нації – це обов'язок і що теорія большевицького інтернаціоналізму – це брехня, для підкреслення г заперечення цієї неправди розкладового комуністичного інтернаціоналізму, український визвольно-революційний рух назвав себе умисно і свідомо націоналістичним рухом. Не лякаючись ніяких обвинувачень у шовінізмі, він саме націю, а не якісь інші вселюдські ідеали поставив як центральну ідею своєї ідеології. Нас це мало цікавило, що в той період на Заході інші державні народи під назвою націоналізму творили партії фашистів чи нацистів...”

(Прим.: І до сьогодні багато хто на Заході, довідавшись, що наш національно-революційний і національно-державотворчий актив виступає а далі під назвою націоналізм, – ніяковіє і дивується. Головна причина в тому, що вони не можуть чи й не хочуть зрозуміти, що український націоналізм як ідеологія і як організований рух не тільки не подібний до фашизму чи німецького нацизму, а навпаки – це рух діаметрально їм протилежний. Адже фашизм і нацизм виросли на ґрунті існуючих державних організмів, і їх головною метою було: розширити свої території коштом інших свободолубивих народів; вони змагали, якщо не до повного винищення інших народів, то до панування над ними як над своїми рабами).

Степан Ленкавський, розглядаючи український націоналізм, вказує, що дратуюча щоденна практика польської окупаційної влади дуже сприяла ростові революційного спротиву, просто заганяла молодий, активний і патріотичний елемент на шлях національної революції. Поляки поставили собі як основну ціль своєї політики денаціоналізувати українців усіма можливими способами. Вони дедалі більше обмежували політичні права, шахрували вибори, колонізували українські землі польськими переселенцями, заборонили продавати землю українцям, спричинювали безробіття, не допускаючи приймання українців на державні роботи, а фахівців на посади в державних і адміністративних установах, натискали

змінювати обряд і польщитися, ліквідувати українське шкільництво, забороняли або обмежували доступ української молоді до студій у вищих школах, провадили збірні репресії, арешти, накладали грошові карі...

Третім стимулом, що побуджував актив молодого покоління стати на шлях революції, була довгорічна бойова діяльність Української Військової Організації. Бойові акції УВО були найяскравішим виявом протесту проти окупантської влади, вони давали впевненість, що існує невидима українська сила, яку треба зміцнювати і якій треба допомагати. Організовані акти спротиву підпільної організації переконували більше, ніж протести й петиції легальних партій. Вони й більше відповідали нахабному стилеві польських цькувань, зрівнювали їх відповіднішою мовою. Акції УВО давали напрям і вказівку дії, вони спонукували наслідувати їх самочинними бойовими актами".

Роман Шухевич у дуже ранньому віці увійшов у контакти з УВО, його вабила бойово-військова діяльність. Будучи ще гімназистом, він проходив перший свій військовий навчальний курс, що ним командував чи співкомандував колишній учасник УГА, на шість років старший од Шухевича, Микола Дужий, який у тому часі був студентом історичного факультету Українського Тайного університету.

Молодь радо горнулася до УВО. Про це пише С. Ленкавський: „Але в рядах конспіративної організації військового типу не було місця для всіх охочих. Тож у 1923–24 роках почали утворюватися самочинно окремі таємні гуртки з найбільше довірених знайомих, з бойовим наставленням і зацікавленням політичною проблематикою, які потайки сходилися, читали підпільні видання УВО, а згодом нелегальну „Сурму", а також легальні журнали й політичні брошури. Вони організували на власну руку зброю, розпитували в довірених колишніх військовиків про таємниці піротехніки і т. ін. Ці перші націоналістичні самочинно творені гуртки часто самі не знали, як себе називати. Деякі думали, що вони є гуртками УВО, і що навмисне, з уваги на приписи конспірації, ніхто їм того не говорив. Деякі називали себе „державниками", дехто „націоналістами" чи „загравістами" (від назви націоналістичного видання „Заграда". – Авт.). Не раз у творенні таких таємних гуртків стояла приватна ініціатива або заохота окремих членів УВО, що в деяких ситуаціях добирали собі довірених осіб для допоміжної роботи в нелегальному кольпортажі, у збірках на Бойовий Фонд УВО тощо".

У такій атмосфері минали юнацькі роки Романа Шухевича. Не можна не погодитися з думкою, що в процесі входження молодого гімназиста „у революцію" значну роль відіграла й революційна романтика. Саме вона в серцях юнацтва породжувала динамічну активність, відвагу й жертвовність, безмежну відданість загальнонаціональній Українській Справі.

Очевидна річ, що з плином часу революційна романтика дещо міняється, зокрема через поборювання нежданих труднощів, послаблення дружньої спаяності, виникнення огріхів і невдач, які оминути важко. Тільки сильніші й витриваліші з-поміж молодих поступово мужніють, набираються розуму, і починають керуватися й раціональними категоріями.

Пишучи про Романа Шухевича, неможливо не зазначити того, як він спілкувався з іншими побратимами, мало того, наскільки він аналізував кожний крок своїх ідейно-духових наставників, зокрема особливе ставлення його до полковника Євгена Коновальця, якого Роман Шухевич цінував як найвищу особу в керівництві визвольно-революційною боротьбою.

КІЛЬКА ВСТУПНИХ ЗАУВАГ

Поет і науковець, талановитий публіцист і редактор, громадський і політичний діяч. Перший Провідник Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях Богдан Кравців (1904–1975) з приводу трагічної загибелі свого близького друга – Головного Командира УПА Романа Шухевича писав: „З особистих наших спогадів про Романа Шухевича, з фрагментів того, що було написано і надруковано вже по його смерті в українських і чужих виданнях, з історії веденої ним Армії хочемо простими словами – такими, як і він був простий – написати його портрет, щоб пам'ять Шухевича-Чупринки стала близькою і рідною, як близьким і рідним був він усім, з ким зустрічався, працював і пліч-о-пліч в одних рядах боровся”.

Свої дошкільні роки молоденький Роман провів у містечку Краківці Ярославського повіту, неподалік Яворова, де його батько Осип був суддею „городського” суду. Згодом суддю перевели до Камінки Струмилової (тепер Кам'янка Бузька) на посаду повітового судді. Неподалік Камінки пливе річка Західний Буг. На її берегах разом з іншими дітьми любив бавитися Роман, а згодом – навчився добре плавати. Одного разу він урятував життя хлопчиків, який попав під кригу, через що тривалий час був змушений відлежати в ліжку. Згодом Роман Шухевич здобував призи у плавачькому та в інших видах спорту.

Іноді Роман міг годинами мовчки сидіти на стовпі водяної запори, приглядаючись, як бурхливі маси води перекочуються із шумом униз. У такі хвилини, заглиблений у свої дитячі роздуми, відмовлявся іти кудись в інше місце. Заявляв: „Не піду”, – й далі думкою линув у якусь незвідану далечинь...

Першою і найголовнішою вихователькою кожної людини є, безперечно, рідна мати: те, що посіє вона в серденьку і в душі свого дитяти, залишається на все життя. Мати Романа – Євгенія із старовинного священичого роду Стоцьких, була побожною і глибоко релігійною жінкою, ці риси вона прищепила своєму улюбленому первісткові Ромчику. За всяких, навіть дуже важких умовин, Роман Шухевич уранці та ввечері знаходив час на молитву.

Певна особа, маючи нагоду чути одного разу розмову сина з батьком, так переповіла її: „Слухаючи уважно розмови старших про те, що Шухевичі походять із стародавнього українського боярського роду, Роман заявляє батькові Осипові Шухевичу категорично; „Який з тебе боярин, коли ти війська не маєш!” (Прим.: бояри – за княжої доби упривілейований прошарок суспільства, що ділився на дві групи: бояри-дружинники, що становили еліту княжого війська, і бояри земські – княжі дорадники, члени боярської ради (думи), то займали високі посади в князівстві. – за Енциклопедією

Українозавства). Чи могла така розмова між сином і батьком бути? Безперечно, могла. Але інколи ми забуваємо те, що якісь окремі вислови, якісь епізоди з розмови старших діти, на диво дивне, запам'ятовують і висловлене можуть дослівно повторити за тиждень-два, за місяць, а то й за роки. Отже, не треба дуже розумних дитячих висловів сприймати як плід їх дитячого мислення.

Дещо пізніше, восени 1918 року, коли Роман Шухевич, учень 2-ї класи Львівської гімназії, прислухаючись до розмови старших (а розмовляли старші про українсько-польську війну за Львів у 1918–1919 рр.), запитав: „А чому не переломите на якомсь відтинку залізничного шляху і не відітнете Городок від Львова?" І в даному випадку ці слова гімназиста Шухевича, либонь, не плід його „стратегічного мислення", гімназист міг повторити думку, почуту з уст когось із старших. Мемуарист Степан Шах, подаючи слова Романа Шухевича, міг помилитися в часі. Треба знати, що твір Олекси Кузьми „Листопадові дні" був обов'язковою лектурою для членів Юнацтва ОУН у 20–30-х рр., а отже, і для членів Організації Старших Класів Українських Гімназій, серед яких був і молодий Шухевич, а також для клетин УВО, які на своїх зібраннях детально обговорювали перебіг і окремі епізоди українсько-польської війни. У роковини Листопадового чину політвиховники УПА проводили бесіди-ін-формації для вояцтва. Розгортались широкі дискусії, навіть рядові стрільці робили критичні зауваження щодо нерішучості чи й недбальства деяких відповідальних державних осіб, що своєю чергою викликало важкі наслідки. (Прим.: Бої на північно-західних кордонах Західньо-Української Народної Республіки на початку листопада 1918 року. Поза Львовом бої з поляками затяглися на західних кордонах ЗУНР. Тут поляки 1 листопада (1918 р.) захопили Перемишль і Ярослав. Але за допомогою навколишніх сіл українці 4 листопада відбили Перемишль. Подиву гідний ентузіазм українців Перемищини, які дали належну відсіч польським напасникам! Однак під далшим тиском поляків місто 11 листопада втрачено знову, цим разом остаточно. Захоплення Перемишля була першою вирішальною й далекосяжною своїми наслідками перемогою противника, бо посідання його дозволяло галицьким полякам тримати безпосередній зв'язок із Краковом і довозити підкріплення (польським ватагам) до Львова. Польський опір у Львові став початком воєнної дії, в якій згодом взяла участь уся польська держава. – За Енциклопедією Українознавства).

Щоб перекрити ворожим військовим відділам шлях на Львів із західних польських земель, слід було, як нібито казав молодий Шухевич, „переломити залізничний шлях", треба було зірвати на річці Сян залізничний міст. Інформовано, що українське військове командування того часу такий наказ і видало, але зривати міст на Сяні заборонив тодішній повітовий комісар ЗУНР громадсько-політичний діяч, адвокат з Перемишля Володимир Загайкевич (1876–1949). Говорили про те, що тут зіграло почуття надмірної, а можна сказати, хворобливої гуманності повітового комісара.

Наводячи цей історичний епізод, не ставиться отут завдання робити екскурс в історію наших національно-визвольних змагань, ідеться про те, щоб підкреслити: детальне вивчення того історичного періоду із урахуванням усіх позитивів і негативів було змістом копітких досліджень українських націоналістів, а особливо Романа Шухевича.

Слухаючи доповіді політвиховників у відділах УПА, нерідко рядові стрільці зауважували: „Ет, чи зуміли б польські збройні ватаги нападати на українську землю і на українську армію, що була захистом молодій українській державі, якщо б виступили наші теперішні відділи – сотні й курені УПА? Ми силою наших ударів змусили б напасників відмовитися від своєї авантюри й відступити у напрямку Кракова й Варшави!"

На копіткому вивченні історії українських національно-визвольних змагань, на ознайомленні з їх найменшими епізодами Роман Шухевич і його друзі будували свій політичний світогляд. Він був школярем і гімназистом-підлітком, коли вирувала на наших землях Перша світова війна і найбільша для нас трагедія в тому, що велася вона не в ім'я українських інтересів.

Проймаюли роки і вчорашні діти й підлітки, дорослішаючи, почали осмислювати те, що ще недавно сприймали лише почуттями. Згадуючи в буремні часи пережите й читаючи відповідну літературу: нариси, спогади, історичні трактати, монографії тощо, вони вже не обмежувались лише констатацією історичних фактів і подій воєнно-революційного часу, а шукали найоб'єктивнішої відповіді на пекучі запитання: чому Україна й далі карається у неволі під чобітьми чотирьох окупантів: Росії, Польщі, Румунії і Чехословаччини? Чому сучасникам від їх батьків не дісталася свобода, а неволя і кайдани? Чому Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Чехословаччина, балканські країни відновили, оборонили й закріпили свої держави, а Україна й далі залишилася „чайкою при битій дорозі"? Чому уряд у грізний час послужливо заявляв (у 1917 році), що Україна не хоче жити окремо від Росії? Чому не зорганізовано достатньо сильної української армії, котра міцно стояла б на українських державних кордонах? І що ще гірше: чому в Україні проголошено демобілізацію армії саме у той час, коли большевицька озброєна орда почала наступати на її землі? Чи ж не в наївному сподіванні, що та орда стане „висококультурною" і не продовжуватиме наступ на тих, що поспішали роззброїтися? Одно слово, перед українською національно свідомою молоддю стояло нестерпне, бентежне і сповнене безугавних хвилювань: чому, чому, чому...

Пригадаймо: у тридцятих роках ровесник і близький знайомий Шухевича (1907 р. нар.) український поет-націоналіст Олег Кандиба-Ольжич про тогочасне українське молоде покоління писав, що „воно зросло з шукання і розпуки..." А хіба ж не було чого попадати в розпуку, якщо на наших землях у 1918 році появилися аж дві українські самостійні держави, спочатку на Сході, а відтак – на Заході. У січні 1919 року, вони, ті держави, здійснили заповітну волю українського народу – об'єдналися. Але вже в 1920 році та держава перестала існувати. То хіба ж це не трагедія волелюбного народу?

Роман Шухевич і його друзі, згуртовані у пластовій організації, хто гуртом, а хто самотужки, досліджували роки Першої світової війни та революції і державного будівництва в Україні 1914–1920 рр. Молодь вивчала події тих років, обговорювала, „вживалася” у воєнно-революційні події, даючи їм відповідну оцінку. Вона схвалювала мудрі й виправдані життєвою необхідністю заходи тодішніх наших політичних діячів, але дуже гостро засуджувала їх недолугість і хитання, коли життя вимагало від них виважених, рішучих і невідкладних дій. Роман Шухевич і його побратими не зупинялись на оцінках і критиці, вони шукали і знаходили оптимальне вирішення тогочасних проблем. Сукупність таких рішень, об'єктивних оцінок і обмірковувань творили своєрідну тривку основу для формування державницького світогляду.

Молодь не зневірювалась, вона шукала шляхів, що привели б до храму національної свободи й соціальної справедливості, до відновлення втраченої батьками державної самостійності України. Ще на початку 20-х років у нас виникло декілька молодіжних організацій, передовсім із числа студентів і середньошкільників. Усі вони були об'єднаннями державницького спрямування. Студенти скоро дізналися, що українські патріоти-військовики разом із активною молоддю покликали до життя Українську Військову Організацію (УВО) – підпільну революційну визвольну структуру, що ставила своєю головною метою творення кістяка майбутньої української армії, зорієнтованої на продовження боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД). Українська патріотична молодь, поділяючи ідеї УВО, почала входити в її мережу. Роман Шухевич контактував з тією організацією у 1923 році, а в 1925 – став її повноправним членом.

УВО, молодіжні самостійницько-державницькі організації, включно з Пластом, утворили, стараннями полковника Євгена Коновальця і за активного сприяння його однодумців – сподвижників Національної Ідеї, політично-революційну Організацію Українських Націоналістів (ОУН), яка на високий рівень поставила ідеологічно-політичний вишкіл своїх кадрів. У програму того вишколу увійшло якнай докладніше ознайомлення з політичною ситуацією, якнай основніше вивчення подій воєнного і революційного часу, а також українського державного будівництва 1917–1920 рр. До того часу вивчення цього періоду історії України в молодіжних організаціях відбувалося на добровільних засадах і подекуди мало спонтанний характер. В ОУН це стало обов'язком, і докорінне осмислення подій недавно минулого було основою формування української націоналістичної думки. Більшість тих, що у двадцяті й тридцяті роки проходили ідеологічно-політичні вишколи, стали керівництвом Воюючої України в 40-50 роках нашого сторіччя.

Перед Першою світовою війною територія України перебувала під двома окупантами: Осередні і Східні Українські Землі, під неависною назвою Малоросія, – „під московським караулом”, а Галичина з Буковиною і Закарпаттям – під берлом Австро-Угорської монархії.

Апологети імперії силкуються довести, що імперії вічні і їх порядок стабільний. Усе це робиться для того, аби тримати поневолені народи у переконанні, що ніхто й ніколи імперії не в силі подолати, що фундамент її тривкий і непохитний. Результат Першої світової війни цілковито розгромив надуману імперіялістами теорію.

Пригадаймо: воєнний конфлікт між Заходом і Сходом не виник зненацька, він назрівав впродовж тривалого часу. Це питання з'ясовував Дмитро Донцов у рефераті п. н. „Сучасне політичне положення нації і наші завдання“, виголошеному на Другому всестудентському з'їзді у Львові в липні 1913 року. Він стверджував: „Спеціально звертає на себе увагу той застарілий європейський конфлікт, котрий тепер набрав надзвичайної гостроти та котрий відкриває перед нашою нацією далекі, безмежні перспективи... Я маю на увазі конфлікт австрійського і взагалі німецького імперіялізму з російським“.

Конфліктна ситуація набула особливої гостроти в червні 1914 року: 28 червня сербський націоналіст Гавриїл Принцип у Сараєві – столиці Боснії, насильно загарбаної Австро-Угорщиною в 1908 році, убив ерцгерцога Франца-Фердинанда – престолонаступника австрійського цісаря Франца-Йосифа. Це вбивство було тієї іскрою, котра спричинила світову воєнну пожежу. Отримавши з Відня гострий ультиматум, Сербія шукала підтримку в Росії. Як стверджують дослідники того часу, Австро-Угорщина й Німеччина здавна готувались до війни проти Росії, хоч у куртуазних дипломатичних виявах взаємної шанобливості між володарями тих держав не було й натяку на якесь протистояння. Росія ж, незважаючи на те, що витратила багато коштів на свої збройні сили, не була до війни підготовлена. Багато хто з тодішніх російських політиків навіть думки не допускав про участь у війні, пам'ятаючи поразку царської імперії у російсько-японській війні 1904–1905 рр.

Роман Шухевич і його однодумці наголошували: поки загримлять гармати, важливу роль виконують дипломати, які дбають, хоч іноді лише на словах, про мир між державами, про полюбовне вирішення конфліктних ситуацій.

Схидності імперіялістів немає меж: коли війна „висіла на волосині“, між російським царем Миколою і німецьким кайзером Вільгельмом, які були посвоячені, відбувся обмін телеграмами. В кінці липня 1914 р. Вільгельм надіслав цареві Миколі телеграму такого змісту: „З огляду на сердечну й ніжну приязнь, що віддавна міцно об'єднує нас, вживу свого впливу, щоб довести австрійців до порозуміння з тобою [...] Твій щирий і відданий приятель і двоюрідний брат Вільгельм“. На це відповів Вільгельмові цар: „В цьому дуже серйозному моменті прошу тебе про допомогу. Брудну війну проголошено вбогій країні. Обурення в Росії, якому я вповні співчую, є велике. Передбачаю, що скоро буду змушений силою прийняти постанови, що можуть довести до війни. Бажаючи уникнути такого нещастя, як європейська війна, прошу тебе в ім'я нашої приязні щось зробити, щоб утримати твоїх союзників од війни“.

Вдаючись до підлесливої люб'язності, монархи й далі обмінювались телеграмами, хоч у тому часі підготовка до війни йшла повним ходом. Кайзер відповів на царські слова: „У моїх намаганнях врятувати мир я посунувся до найдальших границь. Я не буду нести відповідальности за страшну катастрофу, що тепер загрожує культурному світові", а далі: „я був вірний Росії в біді, а особливо в часі твоєї останньої війни (йдеться про невдалу для Росії російсько-японську війну 1904–1905 рр. – Лет.) і ще тепер ти можеш врятувати мир в Європі, стримавши свої воєнні приготування". А в наступній телеграмі Вільгельма була вже вимога до царя: „Прошу тебе дуже серйозно, щоб ти без зволікання видав наказ своїй армії під жодною умовою і ні в чому не порушити наші кордони".

Обмін люб'язностями двох імперських верховодів, їх лукавство та підступність під маскою показної доброзичливості відкриває їх справжні обличчя, їх гідотне лицемірство...

Один політичний діяч, либонь, німецький „залізний" канцлер Бісмарк, екземпляр імперського покрою, сказав: військо своїми шаленими атаками вирішує все, ми нападаємо на потрібну нам чужу територію, окупуємо її, а вчені голови нехай знаходять виправдання нашій збройній акції.

Роман Шухевич і його побратими, підшуковуючи аналогії, твердили: за прикладами не треба далеко ходити, адже багатьом зацікавленим особам, а в тому числі і громадянам старшої і молодшої української генерації, відомі гітлерівські прикордонні збройні провокації, вчинені на польсько-німецькому кордоні в серпні 1939 року, метою яких було показати перед світом, що нібито „польський збройний відділ напав на німців", а отже не Німеччина, а Польща – агресор".

Роман Шухевич наголошував, що до подібного шантажу вдався і Сталін, щоб показати перед світом Фінляндію як „нападника на ССРСР". Советська артилерія восени 1939 року обстріляла територію ССРСР, а Москва „пояснювала", що це фінські війська „напали" на Большевію.

У третьому томі „Українського радянського енциклопедичного словника" (1987 р., стор. 522) сказано: „В 1939 р. реакційні правлячі кола Фінляндії спровокували радянсько-фінляндську війну 1939–40 рр."

Большевицька провокація не вдалася, завдяки героїському збройному опорі маленької Фінляндії вона закінчилася для большевицької імперії цілковитою компромітацією.

В українських націоналістичних середовищах, а передовсім в організаційних клітинах ОУН під час політичного вишколу всі імперські лицемірства докладно вивчали. Роман Шухевич, інші діячі українського націоналістичного руху завжди наголошували на тому, що ведучи боротьбу проти російської імперії, не зважаючи на те, під якою машкарою вона виступає – треба знати її ходи й замашки, великодержавницьку московську підступність, „таємниці" Кремля, оскільки володіння правдивою інформацією сприяє успіхам у боротьбі проти цього колоніального монстра.

Вивчаючи перебіг і наслідки Першої світової війни, дослідники недавно минулого дійшли висновку, що прорахувалися усі три задерикуваті монархи.

Микола II – останній з династії Романових (1613–1917) – в результаті Великої східноєвропейської революції 1917 року був змушений 15 березня того ж року зректися престолу. Історик Наталія Полонська-Василенко зазначає, що „цар зрікся не лише за себе, а й за свого сина”, на що не мав права. Своїм маніфестом він передав престіл братові Михайлові, але той відмовився його прийняти... Таким був кінець царської династії Романових, що проіснувала 304 роки.

Уряд Керенського інтернував екс-царя Миколу і його родину, поселивши в Царському селі біля Петрограда. 13 серпня того ж року всіх інтернованих переселено в Сибір до Тобольська (міста в Тюменській області). Після большевицького перевороту, деє під кінець квітня 1918 року, за наказом большевицького уряду царську родину перевезено до Єкатеринбурга (переіменовано в 1924 р. на Свердловськ). Туди центральна ЧК 4 липня 1918 р. вислала відділ чекістських головорізів, які вночі з 16 на 17 липня розстріляли без суду всю царську родину у підпільних приміщеннях дому Іпатьєва.

Австро-Угорщина оголосила Росії війну за передостаннього монарха Франца-Йосифа I, який, керуючи імперським конгломератом від 1848 року, а відтак як король Угорщини (від 1867 р.), помер 21 листопада 1916 р., так і не побачивши остаточного розвалу імперії. Після нього цісарський престіл посів Карл I (1916–1918) – останній монарх з династії Габсбургів, що правила 640 років. Перед упадком Австро-Угорська монархія займала територію понад 676 тисяч квадратних кілометрів, і населенням майже 52 мільйони осіб. У 1918 році затріщали основи імперії, населення попало в економічну скруту, а в жовтні на повну потужність запрацювали відцентрові сили. В той час Америка визнала державну самостійність Чехії, Югославії і Польщі, а тим самим порушено цілість імперії. В листопаді останній цісар Карл I зрікся престолу і подався за кордон. На руїнах колишньої імперії утворилося кілька держав, а між ними Австрійська республіка, яка тепер займає близько 88 тисяч квадратних кілометрів і має близько 8 мільйонів мешканців.

Понад 500 років проіснувала в Німеччині династія Гогенцолернів. Останнього кайзера Вільгельма II – імператора Німеччини і короля Прусії, якого знаємо з обміну горделивими телеграмами з царем Миколою, – в листопаді 1918 року скинуто з престолу. Кайзер покинув Німеччину, а монархія стала республікою.

Роман Шухевич наголошував: який дивний збіг обставин. Проти себе воювали імперії – Російська з одного боку, а з другого – Австро-Угорська і Німецька. Кожен із монархів країн, котрі влітку 1914 року вступили у війну, вважав, що його політична лінія правильна і ним очолена імперія вийде з війни переможно, але не так сталося, як гадалося – програли всі...

Організація Українських Націоналістів під керівництвом своїх найвизначніших Провідників: полковника Євгена Коновальця, Степана Бандери і Романа Шухевича, за співучасті цілої плеяди найкращих патріотів України, готових задля її волі і процвітання усе віддати в боротьбі, наголошували, що найбільше лихо у світі – імперії. Для України смертельна

загроза – російська імперія. На ідеологічно-політичних вишколах і в пропаганді українські націоналісти ставили риторичне запитання: хіба ж це не трагедія для України, якщо про її долю, а навіть про саме життя українського народу вирішують імперські верховоди, здатні кров свободолюбівих народів проливати задля своїх колоніальних інтересів? ОУН знайшла найкраще вирішення питання життя, розвитку і процвітання українського народу, виражене найпростішими, для всіх зрозумілими словами у найважливішому документі Української Повстанської Армії, покликаної до життя революційною Організацією Українських Націоналістів, Головнокомандувачем якої до 5 березня 1950 року був Роман Шухевич – Голова Бюра Проводу ОУН, Голова Генерального Секретаріату УГВР.

За що бореться визвольно-революційна Українська Повстанська Армія?

„Ми, українські націоналісти, боремося за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах – це одинокий лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі.

Ми боремось проти імперіялістів і імперій (Тут і далі підкреслення Автора. – Ред.), бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно другі народи, тому ми проти СРСР і проти німецької „Нової Європи“.

Ми з усією рішучістю боремось проти всіх інтернаціональних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій, бо вони є інструментом завоювницької політики імперіялістів. Тому ми проти комуно-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.

Ми проти того, щоб один народ другі народи „визволяв“, „брав під опіку“, „давав охорону“, і тому подібне, бо за цими лукавими словами криється гидкий зміст – поневолення, насильство, грабунок. Тому боремось проти російсько-більшевицьких і німецьких загарбників, поки не очистимо Україну від усіх „опікунів“, „визволителів“, поки не здобудемо народньої Української Самостійної Соборної Держави (УССД), в якій, накінець, селянин, робітник, інтелігент справді зможе вільно, заможньо і культурно жити та розвиватись і буде мати владу у своїх руках“.

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ – НЕПОХИТНИЙ ПОБОРНИК СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Організуючи Січове Стрілецтво в Києві й командуючи ним, полковник Євген Коновалець став широковідомим. Згодом він очолив Українську Військову Організацію (УВО), і врешті, зайняв пост Голови Проводу Українських Націоналістів (ПУН). Для учасників і прихильників українського національно-революційного руху, а зокрема для керівників Крайової Екзекутиви на західноукраїнських землях: Степана Бандери, Романа Шухевича, Степана Ленкавського, Зенона Коссака, Дмитра Грицяя, Олекси Гасина, Володимира Яніва, Дмитра Мирона, Ярослава Стецька і

багатьох інших, основник ОУН – беззаперечний, незрівнянний і повний довіри авторитет.

Коли Коновалець формував і розбудовував відділи київських січовиків, гімназійному першокласникові Шухевичеві виповнилось одинадцять років. Але вже й тоді з розмов старших у батьківському домі він міг чути й запам'ятати прізвище найвидатнішого організатора збройних сил Української Народної Республіки. Через чотири роки Коновалець, котрий з-за кордону приїхав до Львова, і Шухевич мали змогу зустрічатися у помешканні Романової бабусі – Терміни Шухевич.

Минули роки, і цих людей – Коновальця і Шухевича, що разом зі Степаном Бандерою стали найвизначнішими особистостями української національно-революційної боротьби у ХХ столітті, тісно поєднали ідейно-політична одностайність і організаційні зв'язки, і саме тому в оцих нарисах про Романа Шухевича є особлива потреба надати належну увагу особі Євгена Коновальця.

Є. Коновалець – полковник, Р. Шухевич – генерал-хорунжий, – військовик високого рангу, та водночас, і це треба наголосити, вони політики, і не пересічні політики, а такі, що у прогнозуванні майбутніх політичних подій, у виробленні щодо них життєво важливих концепцій, у накресленні виваженої стратегії і тактики, а ще й у царині ідеологічно-політичної підготовки революційних кадрів, здатних не лише боротися, а й мобілізувати когорти борців за українську державну самостійність, – сягнули вершин.

У двадцятисемирічному віці Євген Коновалець увійшов до плеяди найвизначніших українських індивідуальностей нашого віку. Своєю невсипущою активністю у формуванні Січового Стрілецтва, у консолідації політичних державницьких структур у єдину струнку організовану національно-революційну форму, врешті, смертю героя від ворожих (большевицьких) рук Коновалець завоював безсмертя, навечно закарбувавшись в історичній пам'яті українського народу.

Народився Євген Коновалець у селі Зашкові Жовківського повіту, неподалік Львова, в родині місцевих учителів народної школи Михайла Коновальця і Марії з дому Венгжиновських, 14 червня 1891 року. Того ж року, коли українські студенти з Великої України поклялися на могилі Шевченка в Каневі боротися за вільну Україну, утворивши незабаром першу, сучасного типу, українську націоналістичну організацію „Братство Тарасівців”, до складу якої увійшли Іван Липа, Микола Міхновський, Борис Грінченко, а також В. Боровик, М. Кононенко, М. Коцюбинський, В. Самійленко, В. Степаненко, Є. Тимченко, О. Черняхівський, В. Шемет і ін. (Прим.: і в минулому, і сьогодні ще можна почути, що національно-визвольницька ідеологія має своє коріння лише в Галичині і що ініціаторами перших українських націоналістичних структур були громадяни Західної України. Факти стверджують інше: ідеологія сучасного українського національно-визвольного руху має своє джерело передовсім у літературній спадщині наддніпрянця Шевченка, а першими організаторами

націоналістичних структур були патріоти Осередніх і Східніх Українських Земель. – Ред.)

Знайомлячись з біографією Коновальця, годилося б звернути увагу на таку характерну обставину: після закінчення Львівської української академічної гімназії Коновалець став студентом юридичного факультету Львівського університету {1909 – 1914 рр.}. Тоді на добровільних засадах він проходив ще й курс історії України у професора Михайла Грушевського, хоча того від студентів-правників не вимагали. Погодьмося: прагнення знати минуле свого народу могло пов'язуватися з виявом патріотичних почуттів. Але для студента Є. Коновальця, крім того, либонь, особливою спонукою вивчати рідну минувшину могла бути й вагоміша причина: адже очевидно, що без знання і осмислення історичних фактів неможливо належним чином збагнути сучасне, а отже й передбачати майбутнє.

Усвідомлюючи стан нерівноправності українського народу щодо інших (панівних) народів, Є. Коновалець з наймолодших літ, як згодом і його сподвижники: Степан Бандера, Роман Шухевич і низка інших патріотів відчували нагальну потребу шукати вихід із скрутного становища. А вихід був лише один: вести цілеспрямовану боротьбу за політичне самовизначення поневоленого народу. Тоді за прикладами не треба було довго шукати: на шлях національно-визвольної боротьби ставали уярмлені Австро-Угорською монархією народи. Тоді ж назрівав воєнний конфлікт між Австро-Угорщиною і царською Росією – тими імперськими потугами, у лабетах яких перебували українські етнічні землі. Завбачливі громадяни збагнули ситуацію: зажевірла надія на позитивне вирішення української життєстверджуючої потреби – відновлення української державної самостійності.

Справжні патріоти України усвідомлювали: поневолення Народу – це величезна, смертельна загроза для нього. Народ, який хоче жити, мусить боротися з окупантськими насильниками, чільні громадяни – народні керманичі не сміють шукати „спільности дій” з поневолювачами, змагати до підшитої злобою і підступом „нормалізації” взаємин з окупантами під ширмою „реальної політики”, тобто, не сміють робити того, що шкодило б знедоленому й покривдженому народу. Поневолений народ, який мириться з перешкодами, не докладає зусиль, щоб їх подолати, деградує, тобто скочується на нижчі ступені розвитку, щоб урешті знидіти й зникнути з лиця землі.

Цю незаперечну правду ще замолоду збагнув Коновалець, а боротьба за долю рідного народу стала змістом його життя. У цій боротьбі він не впав у відчай, його ніколи не охоплював страх. Коли після втрати державності в 1920 році багатьох полонили зневіра й апатія, Коновалець готував когорти борців за незалежну й соборну Україну.

І ще один штрих до характеристики Коновальця: відомо, що він під час навчання в університеті не обмежувався вивченням лише програмних юридичних дисциплін. Його цікавила, як це попередньо зазначено, історія України, соціологія, політологія... Вивчаючи наукову спадщину

всесвітньовідомого вченого, юриста Георга Єллінека (1851 – 1911), автора знаменитого твору про державу, який стверджував, що незалежна держава для кожного народу найпотрібніша, і що навіть слабка чи, як у нас інколи кажуть, „паперова" держава таки краща ніж велике бездержав'я, – студент Коновалець утвердився в переконанні, що тільки своя, ні від кого не залежна держава може бути справжньою запорукою самого життя народу.

Пасивне ставлення до „паперової – слабкої" держави, безініціативність громадян щодо її укріплення, вичікування „манни небесної", якою держава має годувати своїх мешканців – це непростий злочин, а сподівання на те, що надійною годувальницею невдоволених власною державою громадян може стати нововідбудована імперія, і спроби повернути свою державу до імперської кошари – це ніщо інше як зрада Батьківщини.

Ідейно-політичні спрямування, накреслені у працях визначніших учасників ОУН під керівництвом Коновальця, Бандери, Шухевича, мали значний вплив на формування політичної думки наступних поколінь. І тут треба наголосити, що вся та теоретична спадщина не стала своєрідним і непорушним „табу", оскільки і сама ОУН у своєму розвитку зазнавала значних змін. Та це аж ніяк не применшує її історичної ваги, а навпаки, підкреслює здатність відкидати непотрібне, тобто все те, що не сприяє поступові нації, перешкоджає творенню нових життєздатних концепцій, не дає змоги оздоровлювати політичну атмосферу.

У двадцятих і тридцятих роках нашого століття у Західній Україні і в країнах українських емігрантських поселень на формування політичного світогляду молоді мав значний вплив блискучий публіцист, а передовсім нещадний критик російського імперіялізму та всіх його проявів Дмитро Донцов (1883 – 1973). Автор капітальної праці про Донцова Михайло Сосновський (Дмитро Донцов, політичний портрет", Нью-Йорк – Торонто, 1974) згадує про знайомство Дмитра Донцова й Євгена Коновальця, яке „сягало передвоєнних років, коли вони ще були студентами".

Саме тоді Донцов виголосив у Львові на Другому всеукраїнському студентському з'їзді у липні 1913 року промову-реферат „Сучасне політичне положення нації і наші завдання", де йшлося про „сепаратизм від Росії", тобто відірвання України від того гігантського імперіялістичного спрута, який руйнував Україну. У цій праці Донцов наголошував: „Актуальним... є гасло відірвання від Росії, зірвання усякої злуки з нею – політичний сепаратизм". Очевидячки, що сепаратизм не треба розуміти як самоціль, бо сепаратизм – це перший крок до побудови незалежної української держави. Донцов стверджував: „Теперішній момент найбільше сприяє... реалізації сепаратистської програми".

Взаємини між Є. Коновальцем і Д. Донцовим були коректними. Це було загальновідомо. Українська студентська молодь 20 – 30-х років прислухалася до кожного слова Донцова, захоплювалася його виступами й публікаціями, його подиву гідною працьовитістю й динамізмом. Водночас для багатьох видатних молодих націоналістів того часу – Зенона Коссака, Романа Шухевича, Степана Бандери й ін. було дивним те, що Донцов – один із

теоретиків українського націоналізму, не був членом організованого українського націоналістичного руху.

Є. Коновалець, як і його найближчі послідовники – Степан Бандера і Роман Шухевич, характеризується високою активністю і невтомністю. Будучи Головним Командантом УВО, Коновалець водночас пильно стежив за різними явищами українського суспільно-громадського життя. Саме його заходами відновлено у Львові публікацію „флагмана української літератури” – Літературно-Наукового Вісника.

(Прим.: Особливою появою в історії української літератури було „перелицювання” на українську народню мову трьох розділів Вергілієвої „Енеїди”, що його доконав Іван Котляревський у 1798 році. На відзначення столітніх роковин тієї знаменитої дати в 1898 році, заходами професора історії Львівського університету Михайла Грушевського, а також Івана Франка, у Львові почав виходити місячний „Літературно-науковий вісник” – найвизначніший на той час український журнал. Журнал виходив у Києві в 1907 – 1914 рр., а також після перерви, спричиненої царською цензурою в роки Першої світової війни, в 1917 – 1919 рр. Остаточно той журнал закрили большевики, окупувавши Осередні й Східні Українські Землі. Це була колосальна втрата для української літератури. І ось у 1922 році стараннями Євгена Коновальця і за фінансової підтримки учасників колишнього Січового Стрілецтва відновлено видання ЛІВ. Створено редакційний комітет, до складу якого увійшли видатні діячі науки й культури: Володимир Гнатюк, Володимир Дорошенко, Михайло Галушинський, Юліян Павликовський, Іван Раковський. Журнал мав, як і раніше, „об’єднувати всі літературні сили західноукраїнських земель і еміграції, що стояли на українському національному ґрунті”).

На пропозицію Євгена Коновальця головним редактором відновленого журналу став Дмитро Донцов. У 1932 р, ЛНВ не виходив через економічну скруту, але вже наступного (1933) року Донцов під назвою „Вісник” почав видавати свій власний журнал, котрий проіснував до вересня 1939 р.

Як подає Іван Кедрин у мемуарному творі „Життя, події, люди”, Є. Коновалець „не був вдоволений напрямком редагованого Донцовим журналу”. Мемуарист зазначає: „Євген Коновалець ставився критично до особи Донцова, себто до його щораз нових політичних еволюцій та прикрої вдачі, але визнавав, що Донцов – індивідуальність, публіцист із динамічним стилем, і треба приймати його таким, яким він є, та що краще мати його за собою, як проти себе”.

Подібно як Коновалець, Донцова як блискучого публіциста високо цінував Степан Бандера. Але в його оцінці була частка виправданого критицизму, оскільки в Донцова, на думку Бандери, все, що виходило поза рамки „його розуміння справи”, характеризувалося негативно.

Свого часу і Роман Шухевич цікавився публікаціями Донцова, але Шухевич з боєм серця сприймав докірливі слова Донцова на адресу Петра Федуну-„П. Полтави” (1919 – 1951) і Осипа Дяківа-„Горнового” (1921 – 1950) – членів Головного Проводу ОУН на Рідних землях, які прославилися

високоідейними підпільними публікаціями, співпрацювали з Шухевичем – своїм улюбленим Провідником, і які за волю України в боротьбі проти большевицьких окупантів склали свої голови.

Повертаючись трохи назад, звернімо увагу на деякі епізоди з життя Коновальця: маючи двадцять три роки, Є. Коновалець закінчив навчання в університеті. Тим часом вибухла Перша світова війна, молодого абсолювента мобілізували до лав австро-угорської армії, а вже наступного року у славнозвісному бою на горі Маківці, що поблизу Тухлі (тепер Львівська область) молодий старшина (офіцер) потрапив у російський полон. Либонь саме тоді виникло у молодого вояка болюче запитання; чи українці повинні проливати кров за „мачуху" Австрію на фронті, де з протилежного боку гинуть брати українці, змушені московським царатом проливати кров „во славу русского оруж'я"? Чи повинні українці – діти однієї матері – кривавитися, вбивати себе навзаєм, захищаючи інтереси своїх окупантів? Хіба ж це не гріх перед своїм поневоленням і знедоленим народом?

Два роки довелося відбути галичанам у таборі полонених понад піскуватими берегами Волги, спочатку у Чорному Ярі, недалеко Каспійського моря, а відтак поблизу Царицина (тепер Волгоград). У таборі полонених застала Коновальця Березнева (Лютнева) революція Східної Європи 1917 року, що сколихнула всіма закутинами російської імперії. Почали розвалюватись основи ненависного царату. Про ті часи і про наступні події Є. Коновалець написав у праці „Причинки до історії Української Революції". Працю опубліковано в 1928 році, вона зацікавила широкі кола української громадськості, а зокрема українських націоналістів, її вивчали на політичних вишколах ОУН, вона була одним із головних матеріалів не лише для вивчення біографії Коновальця, а передовсім для з'ясування тогочасного політичного становища в Україні.

Відлуння революційних громів докотилося і до царицинського табору полонених. Стало відомо, що в Києві утворено Центральну Раду – перший український парлямент – під головуванням колишнього професора історії Михайла Грушевського. Звістка про цю епохальну подію звеселила наших військовополонених у Царицині, вселяла в них великі надії.

Звільнившись восени 1917 року з полону, Євген Коновалець разом з іншими старшинами подався не до Львова, а до столиці України, де незабаром його стараннями і за підтримки його однодумців утворено Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, згодом переформований в Особливий загін, і врешті – в Осадний Корпус Січових Стрільців під його ж командою у складі збройних сил Української Народної Республіки.

Євген Коновалець – палкий патріот і розсудливий політик, дисциплінований військовик з високими моральними якостями та непохитним почуттям відповідальності за народню долю. Організуючи Січове Стрілецтво, він був переконаний і твердо стояв на тому, що лише власна національно свідомо армія, оснащена відповідними військово-технічними засобами та модерною зброєю, є найтривкішим фундаментом національної держави. Адекватними щодо ролі збройних сил України в

процесі державного будівництва були погляди відомого політичного діяча Миколи Міхновського (1873 – 1924), який сприйняв із розумінням і прихильністю плян створити з колишніх полонених галичан і буковинців військовий загін.

На превеликий жаль, з державницькими поглядами М. Міхновського не погоджувалися деякі члени Центральної Ради – соціалісти з переконання, а Голова Генерального секретаріату (уряду) Володимир Винниченко, активіст соціал-демократії, стверджував, що своїй армії не треба, і загалом непотрібно постійних армій.

Нелегко будувати державу та її фізичну основу – армію, якщо ще за тиждень до проголошення Актом 22 січня 1918 року Української Народньої Республіки самостійною державою у Раді точилася дискусія, чи потрібна Україні в оточенні держав із соціалістичним ладом власна армія...

І Євген Коновалець, і Микола Міхновський, і їхні однодумці передбачали те, що у критичний час заповзяті українські антимілітаристи гірко розчаруються, коли озброєні ворожі сили вдарять по неозброєному й кинутому напризволяще народові, заганняючи його в нове імперське ярмо. Задурманені пацифістським чадом політикани висловилися проти формування власної армії в Україні, чинили Міхновському перешкоди, коли він розпочав роззброєння московських залог у Києві.

Суверенна держава – гарант нації, її армія – меч і щит держави. Такої думки дотримувалися справжні патріоти України, сприймаючи її як аксіому. І тому, коли лишень народжувалась Українська Держава над Дніпром, військовики, звільнені з царицинського полону, не поспішали до рідні західноукраїнські оселі, а добровільно зголосилися на службу Державі.

Про це пише Коновалець: „З'їжджаючись до Києва з різних московських таборів з постановою служити в українській армії (думка про творення легіону виринула тільки згодом, коли українська правильна армія виявилася фіктивною), ми не мали ніяких „амбітних плянів", а навпаки, – були надмірно наївними ідеалістами. Ми були дуже молоді й дуже недосвідчені... Ми попеклись на нашій вірі у провідників тодішнього українського революційного руху. Вони мали в наших очах недосяжний авторитет".

Незважаючи на це, у словах Коновальця немає ані сліду зневіри, а є незгасний промінь Лесиного ентузіазму. Полковник пише: „І хоч як болюче відчували ми їхню (деяких тодішніх українських політиків у Центральній Раді. – Ред.) нехіть до нашої самостійної та незалежної Української Держави, проте ми не зневірювалися у них. Та швидко ми були примушені ставитися критичніше до діяльності діячів Центральної Ради, бо бачили наглядно, що їхня політика вводить у Край замість ладу щораз більшу анархію, яка не тільки заперечує організацію війська, а веде державу до неминучої руїни".

(Прим.: „Ні для кого не є таємницею, що український нарід сімдесят років страждав у жахливих умовах московсько-большевицької окупації).

Большевія знищила штучно організованими голодами понад п'ятнадцять мільйонів українських селян і робітників, фізично винищила українських інтелектуалів розстрілами і засланнями, нещадно експлуатувала наших

трудівників, здійснювала асиміляцію і російщення, творила „рускоязычний совєтський народ"... І тут несподівана для багатьох подія: розвал есесерної імперії, відновлюється Українська Держава, а дехто поспішив вигукнути, що „без проливу краплі крові"... Червоні щурі миттю перефарбувались у національно-державних діячів. Розквітла вимріяна свобода: живи тепер вільно, не очікуй опівночі стуку в двері, не повезуть тебе у сибірські закутий и на вимирання, не ставитимуть „під стенку"... і здавалося: трагічному минулому немає вороття, лише на віки вічні в народній пам'яті залишаться кривди, завдані серпасто-молоткастим шалом. Коли ж ні: частина „народніх обранців" в українському, чималою частиною – російськомовному, парламенті закликає до повалення української державности, тужить за есесерною імперією (за „соціалізмом з людським обличчям"), гальмує прийняття життєво необхідних законів, одно слово, саботує, ненавидить той нарід, якому правдою і вірою служити повинна. Весь світ проти відновлення московської імперії – джерела неспокою і дестабілізації у світі, а зманкуртнії діти й онуки найбільш кривджених імперією людей прагнуть віднови тієї, волелюбними народами проклятої, тюрми. Нечуваний патологічний „феномен"! Однак кожному свідомому українцеві зрозуміло, де живильне джерело такого „феномену"! – Ред.)

Євген Коновалець пише, що, будучи складовою частиною київського гарнізону за часів Центральної Ради, Січові Стрільці, не задумуючись, служили верховній владі України, а після того як 29 квітня 1918 року за сприяння німецьких військ до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський, у розмові з ним Є. Коновалець відверто визнав: „Стрілецтво є дисциплінованим військом... Січові Стрільці не втручаються до політики, їхнім завданням є служити рідному Краєві, підкоряючись його правовому Урядові... Для Січових Стрільців тим правовим проводом була досі Центральна Рада і стрілецьке військо не може через ніч переходити з табору до табору лише тому, що хтось ставить нас перед доконаним фактом силою. Крім того, стрілецтво є до краю схвильоване методом проведення перевороту, засобами, якими він, гетьман Скоропадський, покористувався для перевороту." Коновалець продовжує; „Далі заявив я гетьманові, що сам я вважаю його виступ початком великих лих для України".

Після установа гетьманської влади в Україні Є. Коновалець був стурбований щодо армії, яка фактично не була українською. Полковник стверджує: „...справа організації Української Армії представлялася препогано. Творено справді штаби й військові управи, що дійсно вели солідну підготовчу працю щодо організації кількасоттисячної Української Армії. Але всю ту роботу вели не українці, а навпаки – у великій більшості (особи) ворожі українцям і всяким інтересам Української Нації. Отже, праця гетьманських штабів була з фахового військового боку дуже гарна, але з національного – цілком непродуктивна, а що більше – небезпечна..."

Про самого гетьмана П. Скоропадського Є. Коновалець писав: „На підставі моїх спостережень я прийшов до висновку, що П. Скоропадський – людина чесна, але дуже слабовільна, українському народові та його справам

дуже й дуже далека... Майже в кожній розмові зі мною підкреслював, що керується він лише добром України, та нарікав, що українці не хочуть його підтримати, а одночасно оточував себе людьми вкрай ворожими до всього українського і майже сліпо слухав їхніх порад і вказівок... (Прим.: яка це була б користь для української справи, якщо б наші політики навчилися між минулим і сучасним шукати аналогії та робити відповідні висновки! – Ред.).

Є. Коновалець – соборник. Коли і листопада 1918 р. українці перебравши владу у Львові, а згодом у цілій Галичині, але вже пополудні того ж славного листопадового дня почалися бої з поляками, тоді виникла у Львові в державних колах думка, щоб на допомогу українським збройним силам у Галичині покликати Січове Стрілецтво. Проте Стрілецтво залишилося на Великій Україні. Відмову Є. Коновалець аргументував так: „1) Від самого початку формування Січового Стрілецтва виховано січових стрільців у тому дусі, що вони є революційним військом, яке має стояти на сторожі української державности, і тому не можна відтягати його далеко від центру саме тоді, коли ця державність є явно загрожена; 2) у складі Січових Стрільців є велика кількість наддніпрянців, які бачили столицю України в Києві та які до справ Великої України відчували більший інтерес, ніж до Галичини, тим паче, в такому переломовому моменті, тому наказ про виїзд до Галичини міг викликати огірчення і зменшити їх запал і боєздатність; 3) саме становище на Великій Україні є того роду, що з моментом вибуху революції у центральних державах провал Гетьманщини є майже певний та що за відсутності в той час Січових Стрільців в Україні цей проти гетьманський рух набув би московсько-большевицького характеру; 4) із втратою наддніпрянської бази Галичина буде втрачена для українців навіть і тоді, коли галицькі війська відберуть Львів, тому що між Польщею і Большевією сама Галичина ніяк утриматись не зможе”.

Швидкий розвал Гетьманщини в листопаді 1918 року призвів до заворушень у самому Києві. Полковник пише: „Разом із зорганізованими частинами вступило до Києва багато ненадійних і недисциплінованих відділів. Перед командою Осадного Корпусу (Січових Стрільців) постало дуже важке завдання: очистити київський гарнізон від непевних елементів, що першої години нової влади в Києві були для столиці загрозою погромів і розбою. Замість звернути всю енергію на організування військової сили для оборони України перед зовнішніми ворогами, команда Корпусу Січових Стрільців мусила розпочати боротьбу проти ворога, який був у своїй власній армії...”

Боротьба за українську самостійну державність закінчилася невдачею. Проте, незважаючи на пригнічення у тодішніх українських середовищах, сама Українська Ідея жила.

Виїхавши за кордон, Євген Коновалець розпочав організування збройного підпілля проти російсько-большевицьких і польських займанців. Він очолив Українську Військову Організацію (УВО).

Українська Військова Організація, створена одразу після Визвольних Змагань (1917 – 1920 рр.) – нелегальна військова політично-революційна

організація, яка проіснувала десять років, тобто до того часу, коли визначилася як військово-бойова референтура покликаної до життя в 1929 році Організації Українських Націоналістів (ОУН). Головним натхненником і Командантом УВО був полковник Євген Коновалець. І не без підстав; адже вже під час Визвольних Змагань полковник виявив себе як один із найвидатніших речників української соборної державности у XX сторіччі.

Українська Військова Організація не претендувала на те, щоб бути політичним проводом Українського Народу, але вважала, що вона може бути кістяком всеукраїнської армії, котра служитиме в майбутньому Українській Державі.

Українська Військова Організація задекларувала, що вона „вважає себе носієм і спадкоємцем заповітів великої Української Армії і не може допустити до того, щоб грядущі події заскочили Український Нарід невідготованим, як це мало місце в роках 1917 – 1918", а далі: „УВО, що поставила собі за завдання пропагувати загальнонаціональний зрив Українського Народу проти займанців, і як організація, що проводить конкретну підготовку цього зриву на західноукраїнських землях, іде і мусить іти з усіма шарами народу й серед них поширювати свої ідеї”.

Українська Військова Організація здобула авторитет у народі. В середині 20-х років численні господарські кола, а передусім студентство та середньошкільна молодь націоналістичного спрямування почала орієнтуватися на УВО як реальну силу. Членами УВО стали: Роман Шухевич, Зенон Косак, Степан Бандера, Дмитро Грицай, Олекса Гасин і низка інших молодих громадян. З того молодіжного контингенту найбільшу пошану в УВО здобув Роман Шухевич. Навіть старші за віком члени УВО після 1926 року вважали Шухевича одним із найповажніших представників.

УВО здобула найбільшу популярність і прихильність народніх мас у Західній Україні в середині 20-х років, вона стала своєрідним „національним осередком", виразником національно-визвольницьких тенденцій. УВО провела низку відплатних акцій, вістря яких було спрямоване проти польської окупації. УВО була пересторогою для польських властей, змушуючи їх усвідомлювати, що на майже сім мільйонів українців вони мусять зважати як на реальну силу. Українські народні маси утверджувалися в переконанні, що польське свавілля безкарно не мине.

Тоді відлуння народного настрою зазвучало в простих, але твердих словах пісні, яка стала популярною: „Ой, не тішся, ляше, що по Збруч – то ваше...вернуться ще тії стрільці січовії, задрижить Москва й Варшава”.

Найголовніших активістів УВО було не так багато – кількасот, але прихильників УВО – десятки тисяч. Про це згадує доктор Степан Шухевич: „З приводу смерті Собінського зразу польська поліція кидала підозріння у різні сторони, придержувано багато молодих українців, головно студентів університету, яких раз-не-раз приходилося звільнювати, остаточно арештували Івана Вербицького. Не тямлю, що дало привід до його арештування, але припускаю, що причина була така. Всі діла УВО, а особливо вбивство Собінського, мали в українськiм громадянстві дуже

багато прихильників, а в першу чергу серед молоді. Не один молодець – хоч у дії не брав ніякої участі – після (головно в дівочім товаристві) хотів заімпонувати чи, може, відіграти певного роду роллю героя, і робив натяки, що буцім-то і він був до того причетний. Говорилося про це менш-більш у такий спосіб: „А видите, що ми зробили". Це „ми" мало вказувати не так на організацію, як на те, що й оповідач був при тім. Із загального образу справи, який мені залишився, відношу враження, що така була обставина, яка звернула увагу поліції на Івана Вербицького."

Наведені слова адвоката доктора Степана Шухевича вказують на те, якою популярністю, особливо серед молоді, втішалася Українська Військова Організація. Український загаль схвалював її дії.

Українська Військова Організація висувала загальне гасло такого змісту: УВО бореться за українську державу, побудовану за національним принципом, самостійну, тобто ні від кого не залежну й соборну – яка охоплювала б усі українські етнічні землі. Основники УВО – українське вояцтво – розуміли ту державу, як таку, що не відрізнялася б від відомих вже форм, тобто держава повинна бути національно-демократична, ліберальна, капіталістичного типу. Зразком такої держави була Західньо-Українська Народня Республіка, а з чужих держав – демократична Чехо-Словаччина, Югославія, врешті – Угорщина, чи навіть і Польща, що на підставі конституції 1921 року теж мала бути демократичною республікою, в якій сейм і сенат – найвища законодавча влада, а президент і уряд – виконавча влада, при незалежному судівництві, з широкими громадянськими правами.

УВО не лише визнавала факт існування, а й погоджувалася з наданням політичного керівництва українській національно-демократичній партії за співучасті партій соціал-демократичної і соціалістично-радикальної, хоч окремих діячів тих партій іноді критикувала.

Засновники УВО зуміли дати належну оцінку комуністичній диктатурі та партійній монополії большевиків і тому однопартійність категорично відкидали.

Сам Є. Коновалець визнавав потребу існування так званого „легального сектора", іншими словами, права українських національних партій на формування „національно-політичної побудови", очоленої Українською Парляментарною Репрезентацією. Він неодноразово посилав до Львова своїх емісарів на переговори з визначними українськими партійними й громадськими діячами, не раз зустрічався з багатьма українськими парляментарями (з польського парляменту), листувався з ними й надавав їм потрібну підтримку.

Зенон Пеленський – учасник „Віденського" Конгресу Українських Націоналістів, який добре знав Є. Коновальця, у своєму спогаді пише: „Полковник Є. Коновалець ніколи не проголосив себе єдиним „провідником" усього Українського Народу. Для чогось такого він надто добре ! глибоко розумів усю складність і функціональність побудови новітньої Нації".

УВО була понадпартійною, „аполітичною". Зенон Пеленський пише, що „з політичного і соціологічного огляду УВО не становила жодного виразно

сформованого тіла, пристосованого до нових обставин", це було, як дехто висловлюється, – „українське підпільне військо". Проте, чи то за інспірацією когось із Начальної Команди УВО, чи від неї незалежно, у двадцятих роках виникали ідеологічно-політичні структури, які вважали себе націоналістичними, і то не лише щодо назви, але й щодо змісту.

Під кінець 1923 року за інспірацією Дмитра Донцова та за організаційними заходами члена Начальної Команди УВО Дмитра Палієва виникла у Львові політична партія – Українська Партія Національної Революції, яку, не бажаючи демаскувати перед польськими окупаційними властями, назвали Українською Партією Національної Роботи. Офіційним друкованим органом тієї партії був двотижневик „Заграва", і від назви часопису членів цієї новоствореної партії називали „загравістами". Партія не провадила широкої діяльності, а в липні 1925 року долучилася до новоствореного Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО) – партії, яка, займаючи визначне місце в західньоукраїнському політикумі, „еволюціонувала" від державницьких позицій до „нормалізації" взаємин із польськими властями.

У 1922 році, в таборі інтернованих вояків УГА в Йозефові (ЧСР) покликано до життя ідеологічну організацію – Групу Української Національної Молоді (ГУНМ). Філії ГУНМ були не лише в Чехо-Словаччині, а й в Австрії, Німеччині, а також у Львові та загалом на теренах Галичини. Була це націоналістична структура, незважаючи на те, що в самій назві організації слово „націоналізм" не фігурувало.

У листопаді 1925 р. в Подєбрадах (ЧСР) створено Легію Українських Націоналістів (ЛУН) – націоналістичну організацію, що складалася здебільшого з вихідців із Осередніх і Східніх українських земель і частково – із Західньої України.

Можливо з ініціативи УВО в 1924 році в Галичині з кількох окремих гуртків створено „Організацію вищих клас українських гімназій" (ОВКУГ). Члени тієї організації розповсюджували нелегальну літературу, проводили свята „стрілецьких могил", збирали гроші на Бойовий Фонд УВО; у 1924 році ОВКУГ видала свій підпільний журнал „Метеор"; організація підтримувала контакти з Групами Націоналістичної Молоді.

У 1926 році у Львові щойно названі й інші таємні гуртки об'єдналися в Союз Української Націоналістичної Молоді (СУНМ). Найавторитетніші учасники того Об'єднання були в близьких контактах з УВО.

Серед названих об'єднань особливе місце посів Пласт – чітко побудована організація української молоді, головною метою якої було безкорисливе виховання вибранців молодого покоління духово й фізично повноцінними громадянами. Члени тієї організації, яка налічувала в 1930 р. понад шість тисяч членів, мали великий вплив на виховання молоді в інших середовищах, були в близьких зв'язках із УВО, вони й поповнили кадри створеної у 1929 р. Організації Українських Націоналістів. Пластунами були найвизначніші діячі ОУН: Степан Бандера, Степан Охримович, Зенон Коссак, Роман Шухевич, Олекса Гасин та ін.

У 1929 році, 28 січня – 3 лютого, у Відні відбувся Перший Конгрес (Великий Збір) Українських Націоналістів, який покликав до життя Організацію Українських Націоналістів (ОУН). Провідником тієї організації одногolosно обрано Головного Коменданта УВО – полковника Євгена Коновальця.

ОУН постала в результаті копіткої праці полковника, який здійснив консолідацію українських державницьких націоналістичних сил. Установчому Конгресові передувала щонайменше дворічна підготовча праця: йшлося про те, на яких ідейних засадах повинна діяти нова організація, які концепції розглядати на Конгресі. Цим та іншим питанням були присвячені конференції українських націоналістів під головуванням Є. Коновальця: перша, що відбулася 3 – 7 листопада 1927 року в Берліні, і друга, 8 – 9 квітня 1928 р. в Празі.

(Прим.: Список учасників Першого, установчого Великого Збору ОУН, що ввійшов до історії під назвою Конгресу Українських Націоналістів: Дмитро Андрієвський, М. Антоненко, Володимир Арсенич, Олесь Бабій, Ярослав Барановський, Осип Бойдуник, Юліян Вассиан, Василь Виноградник, Микола Вікул, Ярослав Герасимович, Дмитро Демчук, Максим Загривний, Євген Зиблікевич, Олександр Згорлякевич, Микола Капустянський, Петро Кожевників, Євген Коновалець, Леонід Костарів, Макар Кушнір-Богущ, Степан Ленкавський, І. Малько, Володимир Мартинець, Яків Моралевич, Степан Охримович, Теофіль Пасічник-Тарновський, Зенон Пеленський, Андрій Руденко, Омелян Сенік, Микола Сціборський, Андрій Федина, Ріко Ярій. Загалом учасників було 31. Запрошеними гостями Конгресу були полковник Кіндрат Плохий з Кубані й Іван Кедрин-Рудницький зі Львова. Учасником Конгресу був також інженер Леонід Костарів, що згодом, як подає Степан Ленкавський, виявився зрадником і ще того ж року (1929) був усунений з Організації. – Ред.)

У праці про Є. Коновальця „Видатна індивідуальність" Іван Кедрин подає такі штрихи до портрету полковника: „Євген Коновалець був дитиною української революції та визвольної війни. [...] Тим-то неможливо писати про нього, відриваючи його від тієї епохи, що її творцем і активним учасником був він чималою мірою. Так він сам себе оцінював, мавши велике почуття критицизму супроти пережитих подій і своєї ролі в них, супроти себе самого, супроти його оточення, його важливою властивістю була мовчазність. Він звітував коротко, по-діловому, без риторичних прикрас, умів мовчати протягом довгих нарад, і, здебільшого, забирав слово останній. Але, буди мовчазним, він не був скритним. Він говорив щиро й одверто з тими, до кого мав повне довіря, визнавав свої помилки і – бувало – з великою гіркотою говорив про ситуацію, в якій опинився", а далі: „Євген Коновалець був однією з тих постатей, що їх винесла вгору українська революція і що в ході війни та революції росли, дозрівали і розвивались. Одні, що були кон'юнктурною революційною появою, зникали так швидко, як і з'являлись. Інші, що були індивідуальностями, залишились на українській політичній сцені, незалежно від воєнно-революційного програшу. Таким був Симон

Петлюра, таким був і Євген Коновалець... З обох були типові активісти, з обох були насамперед політики й державні діячі, а щойно потім – військовики".

Для Івана Кедрин Євген Коновалець, як лідер української підпільно-революційної організації, був видатною індивідуальністю. Кедрин і Коновалець часто зустрічалися, розглядали різні політичні аспекти. Кедрин був єдиним членом Центрального Комітету та Екзекутиви УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання), якого Євген Коновалець запросив на установчий Конгрес націоналістів до Відня.

Іван Кедрин пише: „Євген Коновалець мав рідкісну прикмету: він умів з усіма ладнати, він умів знаходити середню лінію, що в'язала людей, він умів замирювати людей з людьми. Завдяки своїй вдачі й цьому хистові прихилити до себе людей – Євген Коновалець ладнав у Берліні з кол. гетьманом Павлом Скоропадським і з Симоном Петлюрою за його життя, а після його смерті – з Андрієм Лівіцьким та з головою УНДО – Дмитром Левицьким... Євген Коновалець був рідкісною індивідуальністю і державним діячем з поглядом у далеку майбутність, він завжди був за єдність і проти роздору. Андрій Лівіцький не раз покликався на слова Коновальця, сказані йому при якійсь нагоді: „Йдім окремими шляхами, але до спільної мети. Може ви дійдете до Києва з Варшави, а я через Одесу, а може й через Токіо і Сибір, – але ми маємо спільну ціль".

„Цей підхід Євгена Коновальця, ці його добрі зв'язки з лідерами всіх таборів і груп українського громадянства, цей його подвигу гідний активізм, його пристрасть до військового діла і його шукання союзників проти Москви – все воно було добре відоме большевицькій верхівці. Тому вона й вирішила знищити його".

Характерним штрихом до портрету Євгена Коновальця хай послужить один епізод, описаний у нарисі „Націоналістичний рух на ЗУЗ та I Конгрес Українських Націоналістів" Степана Ленкавського. Згадуючи Івана Кедрин, Ленкавський зазначає, що „Кедрин одностудець опозиційних послів (депутатів польського парламенту – українців. – Ред.), що перейшли на сектор легальної праці і мали концепцію спрямовувати націоналістичну молодь на шлях легальної діяльності". Після закінчення Конгресу і виїзду з Відня до Праги Євген Коновалець скотактував Кедрин з кількома „конгресменами". „Розмова почалася і велася в загостреній атмосфері, – пише Ленкавський, – полк. Є. Коновалець започаткував розмову, поставивши питання, в чому саме різниця поглядів між присутніми про завдання і майбутній характер діяльності націоналістичного руху. Він покликав по черзі кожного зокрема з'ясовувати свій погляд. Перший... Охримович з'ясував політичні та ідеологічні розбіжності між Союзом Української Націоналістичної Молоді (СУНМ) і УНДО". „Є. Зиблікевич дав темпераментну й дуже гостру критику політики УНДО!. Кедрин заступав погляд, що звуження завдань націоналістичного руху до підпільно-революційної діяльності зменшить його впливи на інші ділянки національної роботи і послаблять сили загальнонаціонального фронту". Інші учасники

зустрічі не погоджувались з поглядом Кедріна. „Уся ця зустріч мала дати для Коновальця конфронтацію поглядів, – пише Ленкавський. – [Є. Коновалець] не робив перед нами ніяких підсумків розмови, ані апробат чи заперечень протилежних поглядів..." І робить загальний висновок: „Полк. Є. Коновалець мав уміння тактовно розпружити глибокі концепційні протилежності в такий спосіб, щоб не давати ніякій стороні почуття тріумфу чи поразки".

У тому нарисі Ленкавський зазначає, що пропозицію Є. Коновальця формувати провід нової організації (ОУН) на ЗУЗ полковник Андрій Мельник відхилив, заявляючи, що „йому найдоцільніше у видний спосіб ізолюватися від людей, щоб відвернути по якомусь часі від себе заінтересування поліції, і для того він вживе заходи, щоб працювати у лісництві".

Відповідь Донцова на пропозицію включитися в ряди ОУН була також негативна. Ленкавський пише: „Він [Донцов] волів зосередитися на ідеологічно-публіцистичній праці, бо вона успішно впливала на формування думки..."

Інший видатний діяч націоналістичного руху – Володимир Янів уперше зустрівся з полковником Євгеном Коновальцем на нараді у Берліні 3 – 7 листопада 1927 року. У нарисі „Зустріч з полк. Євгеном Коновальцем на тлі настроїв доби" Янів про Голову ПУН згадує: „Коли я сьогодні в пам'яті переходжу поодинокі постаті і стараюся знайти місце для Полковника, то аж самому дивно стає, що в способі виступу, в тоні мови й вживаного вислову, щодо рухів та жестикуляції, він стояв „посередині" між своїм оточенням. Уміючи говорити, він – не менше вмів (і хотів!) слухати. Це важлива, а при тому рідка властивість на експонованих (значних і помітних. – Ред.) постах. Виступав він рідко, але саме тому його виступ мав свою ціну. Далекий від соромливого уникання шорсткого вислову, він ніколи не втрачав міри. Говорив він радше спокійно, але вмів захоплюватися. Говорив легко, але без риторичних прикрас, влучаючи в основне. Його виступи в'язалися з його всією ролею: людина, що вміла зближувати контрастові індивідуальності, що, будучи принциповою, вміла бути еластичною."

Володимир Янів підкреслює у своєму нарисі, що Полковник „якраз був дуже далекий, щоб зловживати нашими молодими роками (йдеться про делегацію з України, до складу якої входили люди молоді, енергійні, можливо, інколи аж надто динамічні. – Ред.) і неофітським захопленням. Навпаки, коли ми дуже наївним способом „переконували" Полковника під час однієї з розмов, що повстання на західноукраїнських землях – річ необхідна, і то якнайскоріше, тоді Полковник лагідним – майже батьківським – способом вказував на доцільність насамперед ідеологічної праці, на konieczність включитися у т. зв. „органічний сектор" (так називалися загально всі легальні організації. – Ред.), щоб „наситити національною свідомістю якнайширші маси".)

„Мені здається, – продовжує Янів, – що йому так-таки й залежало на тому, щоб нас якнайбільше і якнайдовше оберегти від безпосередньої праці у бойовому рефераті... Я не можу не додати саме в тому виступі глибокої

людяности справжнього провідника, що вмів висилати людей на смерть, але вмів якнайбільше щадити підкомандних. До цього ж, у даному випадку Полковник виявив ще неабияке знання людей і потрібну далекозорість, коли він передбачав, що нас можна буде краще вжити для справи, ніж призначенням до „ексів" чи атентатів, якими тоді тільки жила вся молодь, так і важко було не підпасти під вплив того захоплення".

У нарисі „Євген Коновалець – військовий і політичний організатор" колишній крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях Богдан Кордюк пише: „Полковник не тільки радо сміявся й любив жарти, а й сам виявляв своєрідний сухий, глумливо-кепкуючий гумор, не тільки в зауваженнях щодо своїх співрозмовців, оточення, знайомих тощо, а й щодо самого себе. Цю дуже людську, дуже позитивну властивість підкреслюю тим більше, бо, переглядаючи всілякі матеріали про нього, я ніде не знаходжу згадки про його почуття гумору."

„Полковник увесь час був активний, він любив дію, конкретну роботу, а спокій і часом примусова нечинність його виснажували. Прагнучи бачити Полковника на вождівському „п'єдесталі", молоді тоді крайовики намагалися впливати на нього, щоб він оточив себе штабом співробітників, а сам виступав тільки в дуже важливих справах. Поминаючи те, що такі задуми молодих, хоча й дуже щирі, були практично нездійсненні, хоч би через матеріальне становище і психічну структуру Полковника, – вони викликали в Полковника рішучий і безпосередній спротив:

– Ви мене хочете поставити за цоколь, а я мушу бути активний, бо я створений для безпосередньої конкретної роботи, а не для репрезентації".

„Отже, ким був, властиво. Полковник, – запитує автор нарису і відповідає, – „...особа, що має дар на здібність гуртувати людей навколо великого завдання. Дальшими передумовами чи властивостями організаційного хисту були: невсипуща енергія, тобто – в кожній ситуації прагнення щось робити, далі – реалізм в оцінюванні умов та становища, швидка орієнтація та критичність розуму, вміння схоплювати з гущі всіляких компонентів найістотніше... Діяльність Полковника припадала на його розмірно молодий вік. Він народився в 1891 р., отже під час Визвольних Змагань йому не доходила тридцятка. Він загинув на 47 році життя, отже, в досить молодому віці. Його дія обіймала не більше, ніж два десятиріччя.

Все це треба мати на увазі, щоб усвідомити собі та розуміти, що його рішення не спиралися на глибоких студіях та довгорічному досвіді, а впливали з дуже чуйної інтуїції. Відома річ, зрештою, що революції виконують і ними керують майже завжди молоді люди. Так було у французькій революції XVIII сторіччя, в бурхливих роках половини XIX сторіччя, у великій революції на Сході Європи (йдеться про березневу революцію 1917 року. – Ред.), а й у наших Визвольних Змаганнях. Старші віком люди можуть бути добрими політиками, керувати державами, бути великими стратегами, хоч не полководцями, але в бурхливі роки повстання, революції завжди на перший плян висувуються молоді люди".

(Прим.: молодим був на керівному посту і Роман Шухевич. Він народився 1907 року, загинув на сорок третьому році життя. Його найінтенсивніша діяльність охоплювала майже чверть століття. Найближчий його побратим Зенон Коссак прожив лише неповних тридцять два роки, а Дмитро Маївський – заступник Романа Шухевича в роки найбурхливішої визвольної збройної боротьби – загинув, проживши 31 рік.)

До 1929 року Є. Коновалець жив здебільшого в Еберсвальді під Берліном, пізніше – до кінця жовтня 1935 року – в Женеві (Швейцарія), накінець у Римі.

3 листа Коновальця до одного довіреного громадянина в Канаді довідуємося, що Полковник плянував вже давно (ще до 1929 року) виїхати з Німеччини до якоїсь нейтральної країни. У листі він зазначив: „Думаю, що з нейтрального ґрунту краще нам організувати нашу визвольну акцію”.

(Прим.: у січні 1940 року Степан Бандера пропонував полковникові Андрію Мельникові – тодішньому Голові Проводу Українських Націоналістів, – виїхати до нейтральної країни, (йшлося про Швейцарію), але Мельник не взяв до уваги переконливої рекомендації.)

Одразу ж після виникнення Організації Українських Націоналістів були суперечки щодо самої структури ОУН і УВО, точилася дискусія стосовно злиття цих двох організацій, пропоновано концепцію так званого паралелізму, тобто окремого існування двох організаційних структур під спільним керівництвом. Суперечка фактично припинилася, коли виважену розв'язку цього спірного питання подав Роман Шухевич, який вважав, що УВО повинна бути військово-бойовою референтурою ОУН, що й сталося. Саме тоді Є. Коновалець переконався остаточно, що Роман Шухевич є непересічним політиком.

Євген Коновалець – речник Соборної України. Володимир Янів наголосив, що „Полковник поліг на посту від руки того, хто під приводом очікуваного контакту з Рідними землями приносив з наказу НКВД смерть.”

Євген Коновалець загинув героїською смертю, і таких не сотні, а тисячі в українському національно-революційному русі, що без вагання клали свої голови на жертovníку Нації, гинули, щоб жили майбутні покоління, щоб святою і непорочною у віках залишилась Українська Ідея. Життя Євгена Коновальця – це величний подвиг Людини, яка безстрашно взяла на себе велику місію. Він не злякався того, що у боротьбі, яку він організував і очолював – гігантські перешкоди.

Євген Коновалець став зразком для Романа Шухевича – генерала Тараса Чупринки і для членів ОУН і вояків Української Повстанчої Армії – всеукраїнської збройної сили, що за волю України, за захист Українського Народу тривалий час вела двофронтову збройну боротьбу – проти гітлерівсько-нацистської навали і проти кривавого московського комуністичного фашизму. І Євген Коновалець, і Роман Шухевич, а також Степан Бандера увійшли в нашу історію як палаючі й непогасні дороговкази на шляху походу Української Нації.

РОМАН ШУХЕВИЧ

Політичний портрет

Особливою обставиною у процесі формування світогляду Романа Шухевича було його походження із ушлябленого роду, який впродовж понад півтора століть був своєрідним українським національним бастионом. Окрім того Шухевичі були поєднані з відомими українськими родами Рожанковських, Окуневських, Величковських, Любимовичів, Барвінських, Левицьких, Каратницьких, Старосольських і ін., що вславилися видатними політичними й громадськими діячами.

Прадім Романа Шухевича – священник Осип Шухевич (1816–1870), за твердженням Романового дядька доктора Степана Шухевича, „був одним із тих священників, що в першій половині XIX століття станули на українській платформі”.

Родини Шухевичів були багатодітними. Наприклад, у родині згаданого щойно Романового прадіда – отця Осипа – було десятеро дітей, серед них висвячений на священника Євген Шухевич (1847–1924) – батько літератора й відомого адвоката доктора Степана Шухевича (1877–1945), непересічний педагог і етнограф світової слави Володимир Шухевич (1849–1915), військовий лікар Ізидор Шухевич (1857–1930), адвокат Микола Шухевич (1862–1942).

Володимир Шухевич – дід Романа. Володимирова дружина, бабуса Романа, – Терміна з роду Любимовичів прославилася як організаторка українського жіноцтва. В родині Володимира й Терміни (1852–1929) прийшло на світ шестеро дітей: найстарший Осип Шухевич (1879–1948), за фахом суддя, – батько Романа Шухевича. Батькова сестра Дарія (1881–1941) одружена з відомим адвокатом у політичних справах, професором доктором Володимиром Старосольським (1878–1942) – громадська діячка, піаністка, викладач Львівського Музичного Інституту ім. Лисенка, того музичного закладу, в якому навчався і який закінчив, ставши піаністом, Роман Шухевич.

В Осипа Шухевича і його дружини Євгенії (із священничого роду Стоцьких (1883–1956)) було троє дітей. Найстарший – Роман Шухевич, конспіративне прізвище „Тарас Чупринка”, генерал-хорунжий і Головний Командир Української Повстанської Армії, Голова Проводу Організації Українських Націоналістів на Рідних Землях, Голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради.

Молодшого Романового брата Юрія Шухевича (1910–1941) замордували енкаведисти у Львівській тюрмі „на Лонцького” в останній декаді червня 1941 року, а сестру Наталію (1922 р. н.) арештували й нещадно переслідували.

Роман Шухевич одружився з дочкою священника Березинського – Наталією (1910 р. н.). Дружину Романа Наталію і їх дітей Юрія (1933 р. н.) і

Марію (1940 р. н.) чекісти схопили, піддавали нечуваним утискам і випробуванням, силкуючись таким чином змусити їх відмовитися від чоловіка й батька та засудити його революційну національно-визвольну діяльність. Жорстокого переслідування і гоніння родина Романа Шухевича зазнавала до часу падіння московсько-більшевицької імперії, що однак не зламало їх нескореного духу.

В дотеперішніх публікаціях стверджувалося, що Роман Шухевич народився у Краківці Яворівського району колишнього Ярославського повіту, оскільки в тому містечку працював батько Романа, суддя місцевого („городського“) суду. Вказували кілька дат його народження.

Причиною плутанини була відсутність архівних матеріалів щодо таких видатних особистостей як Роман Шухевич, Степан Бандера й інші. Чекісти „просіювали“ документи, нищили, а дещо ховали в недоступних місцях. Продукуючи фальсифіковані, надумані й наклепницькі опуси, намагалися таким чином представити борців національно-визвольного революційного руху як осіб простакуватих, малоосвічених, отаких собі отаманчиків – щоправда, бойових і відважних, але не здатних будувати державу й брати під захист народ.

Працівники Центрального Історичного Архіву України у Львові, а також Державного Архіву Львівської області віднайшли архівні матеріали про Романа Шухевича, заховані, і, можливо, призначені на знищення...

Документально стверджено, що Роман Шухевич народився 30 червня 1907 року у Львові в будинку, що на вулиці Довбуша, 2 (колишня вулиця Войтіха), і охрещений того ж року, 26 липня, в Успенській церкві, що на вулиці Руській. З документів стало відомо, що він навчався у народній школі в Кам'янці Струмиловій (тепер – Кам'янка Бузька) в 1913–1917 роках. Десятилітнього школяра прийнято до львівської гімназії (філії, а відтак головної – академічної), в якій у 1925 році абітурієнт здав матуру (іспит зрілості). Після однорічної перерви, через скрутне матеріальне становище й хворобу батька, лише 14 вересня 1926 року його прийнято на навчання до Львівського Політехнічного Інституту, який Роман Шухевич з успіхом закінчив у 1931 р.

Формування політичного світогляду Романа Шухевича, та й багатьох його ровесників, на кілька років старших чи молодших за нього, почалося дуже рано. Докладніше з'ясовує цю обставину у своїх спогадах Микола Климишин (Примітка: Один із найближчих побратимів Степана Бандери й Романа Шухевича – Микола Климишин (1909 р. н.) – визначний діяч революційної ОУН засуджений разом із Степаном Бандерою 13 січня 1936 р.

Варшавським судом на довічне ув'язнення за участь у замаху на польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. В 1940–41 рр. член Революційного Проводу ОУН, Провідник Північної похідної групи ОУН на Київ у 1941 р., в'язень німецьких тюрем і концентраційного табору в Освенцімі). Климишин пише: „Перша половина двадцятого століття стоїть під знаком дуже швидкого розвитку національної свідомості“, і далі: „Молодь, яка народилася в роках 1906–1913“, – а це, отже, Роман Шухевич,

Степан Бандера, Зенон Коссак, Дмитро Грицай, Олекса Гасин, Іван Климів, Дмитро Мирон, Ярослав Старух та ін. – „бачила своїми дитячими очима радісні дні волі...” [йдеться про революцію, що відбулася в часі закінчення Першої світової війни, державне будівництво, Визвольні Змагання... – Авт.]. Події того часу „зробили на ту молодь незабутнє враження, яке залишилось в їх серцях на все життя. Вони не були в той час звичайними дітьми. Ні! Вони були дітьми, які росли в час війни, і це особливо впливало на формування їхнього світогляду і характеру...”

У творі „Степан Бандера – символ Нації” (т. I) стверджується: „Під впливом воєнних, а це значить ~ екстраординарних дій, під впливом фронтових пересувань і тривог діти того часу передчасно „ставали дорослими”, вони були змушені силою важких обставин думати так, як старші... Треба ще й погодитися з думкою, що те, що дорослі люди сприймають розумом, то діти в особливо важкій ситуації здатні „схоплювати” серцем і всіма фібрами душі. І схоплене в дитячому віці залишається на все життя й ніколи не „вивітрюється”. Що більше: інколи дитяча спостережливість не тільки дорівнює, а й перевищує примітливості старших. Стан особливої душевної напруги в дитячі та юнацькі роки був одним із головних факторів у пізнішому формуванні світосприймання Степана Бандери”, а отже і його ровесників, в тому й Романа Шухевича,

У спогаді „Роман Шухевич – символ незламності” Степан Шах свідчить, що чотирнадцятилітній гімназист Роман Шухевич 1921 року нераз мав змогу зустрічатися у Львові, в помешканні своєї бабусі Герміни Шухевич, з Командантом Української Військової Організації (УВО) полковником Євгеном Коновальцем, який у тому році прибув з-за кордону. Ясна річ, що, зважаючи на вікову різницю в 16 років (Є. Коновалець 1891 р. н.), між ними не могли тоді точитися якісь дуже важливі, а тим паче засекречені розмови, але молодий гімназист уже міг знати і напевно знав, хто такий Коновалець, повинен був чути в розмовах старших, яку роль він відіграв в організації українських збройних сил. Можна здогадуватися, що полковник припав юнакові до вподоби, оскільки молодим хлопцям військовики завжди імпонують. Чи не тоді саме запала в душу гімназиста та спасенна іскорка, яка згодом запалала незгасним полум'ям безмежної відданості Україні й спричинила те, що Роман Шухевич через чотири роки після зустрічей із полковником Коновальцем став членом УВО, одним із найвидатніших її бойовиків, а військова професія полонила хлопця і була особливою в його наповненому глибоким змістом житті.

Проте, стежачи за діяльністю Євгена Коновальця – полковника армії УНР (Української Народної Республіки) і Романа Шухевича – генерала УПА „Тараса Чупринки” – отже військовиків високого рангу – переконуємося, що пріоритетними для них були однак політичні питання.

Збройні формування повинні виконувати важливу й почесну роль не лише в боротьбі за державний суверенітет і в захисті держави, а й у державотворчих процесах. В українських націоналістичних середовищах, а

одне з найвизначніших місць у них посідав Роман Шухевич, – таке твердження сприймали як категоричний імператив.

Звернімося ненадовго до проблематики наших днів: у суперечі історичним фактам та елементарній логіці ще й тепер (на превеликий жаль!) серед певних кіл в Україні можна почути необгрунтовані твердження, що збройні сили та їхня діяльність „несумісні з політикою”, оскільки „політика може мати негативний вплив на спаяність збройних формувань, послаблювати, а то й підривати військову дисципліну” тощо. Зрозуміла річ, що у війську не сміє бути міжпартійних чвар і дисонансів, які існують у сфері взаємин між різними політичними структурами. Але, виходячи з надуманої засади, дехто навіть украй потрібну виховну роботу у війську в національно-патріотичному дусі силкується оголосити „шкідливою політичною діяльністю”.

Помилковий погляд розвіється, якщо звернутися до компетентних наукових джерел. Видатні теоретики військової справи наголошують, що належне організування війська, а за цим бойові дії збройних сил під час війни є властиво продовженням політичної діяльності, тільки вже не дипломатичними, а фізичними засобами.

Виходячи із засади, що нація є найвищою суспільною цінністю, українські націоналісти твердили, що єдиним дієвим гарантом розвитку нації, а навіть її існування є Українська Суверенна Соборна Держава. В розвитку тієї тези націоналісти поділяють думку, що саме такою – суверенною, ні від кого не залежною – держава може бути лише за умов, коли вона захищена надійними збройними силами, що є її фізичною опорою.

Власне від потрібної кількості військових формувань, від їхньої бойової підготовки, а передовсім від високої ідейної позиції та повсякденної готовності самовіддано служити своїй нації та державі залежить майбуття України. Українські патріоти, політичні діячі революційного національно-визвольного спрямування правильно оцінювали значення власних збройних сил і докладали зусиль, щоб Україна мала надійне, крицевого гарту й вірцевої жертвовності військо.

Вони, а особливо Роман Шухевич зі своїми друзями-націоналістами, змагали до того, щоб і в умовах бездержавності класти ідейно-політичні підвалини під організацію майбутніх збройних сил.

Життя Шухевича і його побратимів – Зенона Коссака, Дмитра Гриця, Олекси Гасина й інших пропливало одним річищем. Роман Шухевич і його ровесники, найближчі друзі пройшли в молодечому віці солідний пластовий вишкіл: Шухевич, зокрема був пластуном куреня „Лісові чорти”, а згодом „Чорноморці”.

У 20-х роках нашого століття українські гімназисти покликали до життя Організацію Вищих Класів Українських Гімназій. Це була нелегальна організація, що видавала свій підпільний журнал. Вона закликала учнів проводити святкування заборонених польськими властями революційних річниць, заохочувала молодь вивчати українознавство (передовсім історію України, а особливо роки Першої світової війни, революції і державного

будівництва), допомагала кольпортувати підпільні революційні листівки тощо. Провідними членами тієї Організації були у Львові – Роман Шухевич і Володимир Янів, у Стрию – Степан Бандера, Олекса Гасин і Осип Карачевський, у Самборі – Степан Ленкавський і Дмитро Грицай, в Сокалі – Василь Сидор, у Любачеві – Омелян Грабець... Крім Степана Ленкавського і Володимира Яніва, котрі померли в Мюнхені (Німеччина), всі інші загинули смертю героїв від рук окупантів.

Роман Шухевич і його друзі пильно вивчали історію ХХ століття, досліджували, аналізували, робили відповідні висновки; утверджували свою політичну думку, визначаючи позитиви й негативи українського політичного життя. І робили це часто-густо не гірше від досвідчених політичних діячів. Політичне прозріння стало спонукальною силою їх діяльності. Вивчаючи недавнє минуле, вони всім єством переживали те, що відбувалося в Україні в роки їх дитинства – в другій декаді ХХ століття, сповненого великими тривогами й не менш великими сподіваннями. Внаслідок розвалу імперій в останніх роках Першої світової війни на карті розшарпаної воєнними баталіями Європи з'явилися нові держави – Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Чехо-Словаччина, Югославія... У цьому спискові були аж дві українські держави: Українська Народня Республіка і Західньо-Українська Народня Республіка, котрі, виражаючи заповітну волю українського народу, славетним Актом 22 січня 1919 року з'єднано в одну державу. Та незабаром сталося нещастя: Українська держава перестала існувати, а територія України опинилася під чобітьми чотирьох окупантів: російсько-більшевицьких, польських, румунських і чехо-словацьких. З упадком державности настало сум'яття, з'явилася розгубленість, апатія, взаємне звинувачення у невдачах, зневіра у власних силах. І понеслася Україною сумовита пісня, що „стільки народу впало за свободу" проте „встояти не було сили". Виправдовувано невдачу, головним чином, силою зовнішніх ворогів, несприятливою політичною ситуацією, навіть непоінформованістю зовнішнього світу щодо українських державницьких аспірацій... Роман Шухевич, як і всі молоді українці, робив відповідні висновки – виважені, підперті фактами: він констатував, що не було відповідної політичної підготовки наспіх утворених Українських Збройних Сил, широкі народні кола недостатньо були охоплені українськими політичними гаслами.

Осібне питання: у той час, коли Україну треба було будувати всім, бо Українська Держава – це спільне добро всіх громадян, дійшло до розпорошення українських збройних формувань. Так, на півдні України з'явився отаман Махно – провідник самобутнього селянського анархістського руху. В 1918 році Махно, маючи під своєю командою до 20 тисяч сміливців, групованих у незвичайно, як на той час, мобільні підрозділи, воював „проти всіх", отже, і проти українських національних військ, б'ючись із більшовиками, що аж ніяк не сприяло укріпленню молоді Української Держави. А отаман Григор'єв, під командою якого було до 30 тисяч шабель, у березні – квітні 1919 року перейшов на більшевицький бік... Не менший був

загін отамана Зеленого (Данила Терпила), що в січні 1919 року допоміг більшовикам захопити Київ, і хоч урешті опам'ятався і почав громити більшовиків та денікінців, проте було пізно. Ганебну роль відіграв і Влох – колишній командувач Запорізького корпусу, що виступив проти Директорії і перейшов до більшовиків... Загалом усі отамани – розкольники національних сил мали до ста тисяч війська. Яка це підпора була б для Самостійної Української Держави!

Роман Шухевич наголошував: фатальну роль зіграла роздрібленість українських військових сил, а передовсім брак єдиного ідейно-політичного спрямування. Проте, підкреслював він, – живою залишилася Ідея Нації. Бойові та незневірені українські військовики і молоді патріоти-ентузіясти стали на висоті завдань, зберегли політичну свідомість і рівновагу духу, і, не покладаючи рук, узялися за організацію УВО, що мала бути кісткою української збройної сили. Повноправним членом УВО від 1925 року був Роман Шухевич. На базі УВО і низки сконсолідованих націоналістичних об'єднань у 1929 році створено могутню Організацію Українських Націоналістів під керівництвом полковника Євгена Коновальця – організатора і командира найкращого військового формування в Армії УНР – корпусу Січових Стрільців, в системі ОУН визначне місце займала Військова референтура, до складу якої входили колишні учасники армій УНР і УГА. Згодом штат цієї референтури поповнили молодші кадри – учасники Карпатської Січі й Української Повстанської Армії: Михайло Колодзінський, Роман Шухевич, Зенон Коссак, Дмитро Грицай, Олекса Гасин, Василь Сидор, Володимир Гринів-Кремінський, Осип Карачевський, Дмитро Клячківський, Василь Івахів, Омелян Грабець, Федір Польовий, Осип Линда, Мирослав Онишкевич та інші. Усі вони загинули в боротьбі з окупантами за волю й державну суверенність.

В молоді роки Роман Шухевич залюбки вправлявся у фізкультурі та спорті, навіть завойовував у змаганнях призові місця. Роман Шухевич виявив себе як особистість не лише морально-духового, а й фізичного гарту. А фізична витримка, якщо базується на високих ідейних вартостях, – найтвердша, подиву гідна.

Відповідну політичну зрілість засвідчив Роман Шухевич, очолюючи бойову референтуру в Крайовій Екзекутиві ОУН на західноукраїнських землях. У той час визначне місце в українському національно-визвольному русі посідала Українська Військова Організація.

УВО – організація революційно-бойова, задумана як кістяк майбутньої української армії, попередниця тієї важливої структури, котра повинна бути головною опорою і захистом Української держави, у відновлення якої вірили патріотичні громадські кола. Найширшу діяльність УВО розгорнула на західноукраїнських землях, що були під окупацією Польщі. УВО проводила відплатні акції проти терористичної політики загарбників, проти прислужників-ренегатів, проти польських поміщиків – нещадних експлуататорів українського селянства. За час свого майже десятилітнього існування УВО здобула небувалу прихильність народу.

Та попри це у деяких керівників УВО і ОУН були різні міркування щодо самої структури цих організацій. Загально утвердилась думка, що не слід обмежувати визвольно-революційну діяльність лише бойовими акціями, які успішно здійснювала УВО, що необхідно розгортати ідеологічно-виховну, вишкільну, широку революційно-політичну діяльність, а таку працю могла виконувати новостворена ОУН. Однак провідні активісти УВО наголошували, що повинні існувати й далі дві організації паралельно УВО й ОУН, які мають діяти окремо, і лише найвище керівництво цих двох організацій повинно координувати їхню діяльність. А це значить, що за певних умов ті організації можуть одна від одної віддалятися, тобто, може виникнути ситуація з непередбаченими й небажаними наслідками.

Дехто міг би запитати: чому ж полковник Євген Коновалець, будучи одночасно Командантом УВО і Головою Проводу Українських Націоналістів, не припинив силою наказу розходжень, що назрівали? Адже на це він мав повне право. Проте полковник хотів, щоб злиття відбулося лише за обопільним бажанням і демократичним способом.

Прихильники паралелізму ОУН – УВО розраховували на підтримку свого найщирішого побратима Романа Шухевича.

І тут Шухевич виявив виважений підхід до розв'язання спірного питання. Незважаючи на приятельські взаємини, на високе його цінування іншими увістами, він виступив з рішучим закликком здійснити повне злиття ОУН і УВО. і то таким чином, щоб УВО ввійшла до ОУН як її складова частина – військово-бойова референтура. Його слово стало вирішальним.

Вивчаючи питання паралелізму УВО і ОУН, деякі сучасні дослідники можуть звернути увагу на те, що певний час націоналістичні документи, а особливо звернення до народу, ще закінчувалися підписом-аббревіатурою УВО. Робилося це з суто тактичних міркувань, адже необхідно було, щоб про злиття ОУН і УВО окупанти України дізналися якомога пізніше.

Євген Коновалець високо цінував весь рід Шухевичів. Він добре знав і був у найкращих взаєминах із дядьком Романа Шухевича Степаном Шухевичем, з яким неодноразово зустрічався і вів розмови на громадські, політичні, а навіть конспіративні теми.

А в 1933 році Провідник ОУН остаточно переконався, що і Роман Шухевич не лише бойовик-революціонер, прекрасний організатор підпільних формацій, а й політик.

До кінця свого життя полковник покладав великі надії на Романа Шухевича. Свідчить про це такий факт: вже після Варшавського судового процесу в 1935–1936 рр. і після процесу над Крайовою Екзекутивою ОУН ЗУЗ у Львові у травні-червні 1936 року, після того як тодішній крайовий провідник ОУН ЗУЗ висловився за припинення революційних акцій, і навіть за скорочення політико-пропагандивних дій, Євген Коновалець наполягав на тому, щоб західньоукраїнську Крайову Екзекутиву ОУН очолив саме тоді звільнений із тюрми Роман Шухевич, який тривалий час, коли КЕ була під кермом Степана Бандери, обіймав пост бойового референта. Очевидна річ, що цінуючи великі здібності Романа Шухевича як революціонера-бойовика,

Євген Коновалець бачив передовсім його політичні якості. Роман Шухевич підкорився бажанню полковника, але на перешкоді була його розконспірованість, що й стало найвагомішою перепорою у реалізації цього плану.

Восени 1938 року Роман Шухевич подався на Закарпаття, де разом із Зеноном Коссаком і Михайлом Колодзінським вони організували збройні сили Карпатської України – Карпатську Січ. Лише завдяки випадковому збігові обставин Шухевич залишився живий після окупації Закарпаття мадярськими збройними ватагами.

Після падіння польської держави Роман Шухевич бере активну участь у створенні 1940 року в Кракові Револьюційного Проводу ОУН Степана Бандери, очолює Організацію на Західніх Окраїнних Землях (Холмщина, Лемківщина, Підляшшя і Засяння), організує курси національної, культурної та суспільної праці, проводить на високому рівні військові вишколи, через які проходили всі члени й симпатички ОУН. Роман Шухевич був тієї думки, що кожна хвилина може змусити українських патріотів узяти зброю в руки й організувати національні збройні сили. Так і сталося: в березні 1941 року йому довелося організувати Дружини Українських Націоналістів (ДУН), а пізніше, з допомогою друзів-військовиків – загони Української Повстанської Армії, яку він очолив у четвертому кварталі 1943 року. Восени 1943 року (21–22 листопада) Роман Шухевич – учасник Першої Конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії, яка проходила в селі Будераж, у південній частині Рівенської області, і мала за мету „розширити географію” національно-визвольної боротьби поневолених большевицькою Москвою волелюбних народів Східньої Європи й Азії. Гасло ОУН, висунуте ще в 1940 р. „Свобода народам і людині!” набрало реального значення. Боротьбу за його здійснення розпочав український народ спільно з народами Сходу Європи й Азії.

Роман Шухевич був одним із найактивніших учасників тих ідеологічно-політичних і структурно-організаційних процесів, які відбулися в революційній ОУН у 1938-1943 рр.

У 1938 році Організація Українських Націоналістів зазнала дуже важкої втрати: 23 травня в Роттердамі від рук большевицького агента-терориста П. Судоплатова загинув Голова Проводу Українських Націоналістів полковник Євген Коновалець. Без сумніву, на думку багатьох провідних українських націоналістів, кандидатом на націоналістичного провідника міг бути Степан Бандера – Крайовий Провідник ОУН на західньо-українських землях у 1933–34 рр., але він карався у польській тюрмі. На думку Романа Шухевича, кандидатом на такий пост мав бути той, хто добре знав ситуацію в Україні, хто жив в Україні, хто перебував в атмосфері українського крайового суспільно-політичного життя. Авторитетною людиною на той час Шухевич уважав і полковника Андрія Мельника, він навіть старався через Івана Кедрина-Рудницького вплинути на те, щоб Андрій Мельник погодився зайняти конструктивну позицію в ОУН. Шухевич розумів, що сила

керманича не лише в ньому самому, а й у відповідних і компетентних, з високими кваліфікаціями, дорадниках.

Полковник Андрій Мельник, однак, вирішив зайняти керівництво Організацією, повіривши в те, що нібито мав бути „усний заповіт" Євгена Коновальця, в якому Основник ОУН мав рекомендувати А. Мельника на свого наступника.

За архівними матеріалами встановлено, що полковник Мельник у травні 1939 року відмовився від поста голови ПУН-у, вважаючи, що „неупорядковані у закордонному керівництві відносини ведуть ОУН до послаблення її авторитету, до руїни", але, підпавши під вплив деструктивно діючих сил, відмінив своє рішення. Аргументація Степана Бандери під час зустрічі з полковником Мельником в Італії на початку 1940 року про те, що Голова ПУН-у повинен перебувати у нейтральній країні (в Швейцарії), що ОУН повинна мати два організаційно-політичні центри, один з яких повинен бути в заокеанській країні, що в керівництві ОУН слід провести певні організаційні зміни, відсторонивши осіб із „підмоченою репутацією" і зорієнтованих лише на сприяння чужої сили – не переконала Мельника, що і призвело до створення Революційного Проводу ОУН, очоленого Степаном Бандерою, Роман Шухевич увійшов у склад Революційного Проводу. Він важко переживав те, що на ґрунті, головним чином, концептуальних, а також певною мірою персонально-організаційних розходжень дійшло до поділу ОУН на два відлами, які, зберігаючи ту саму назву, пішли відмінними шляхами.

Погоджуючись із Степаном Бандерою, з його революційно-політичним курсом, Роман Шухевич в обличчі великих (воєнних) подій поділяв думку, що роздвоєння в націоналістичному русі має небажані в результатах негативи. В той час, коли за стараннями революційної ОУН Степана Бандери на Українських Землях створено національні збройні сили – Українську Повстанську Армію – яка постійно росла, ставала могутньою, Роман Шухевич розумів, що та Армія, хоч і започаткована революційною ОУН – фактично має бути всенародньою. всеукраїнською силою. Адже за погодженням із Головнокомандувачем УПА Шухевичем, начальником Військового Штабу УПА-„Північ" був не член ОУН, а прихильник середовища УНР – полковник Ступницький, посмертно іменований генерал-хорунжим УПА. І не тільки: Командантом Старшинської Школи УПА „Олені" був член мельниківської ОУН майор Федір Польовий, Прикладів можна навести й більше, Роман Шухевич поділяв думку, що в боротьбі й будівництві Української держави мають право і святий обов'язок брати участь Ісі громадяни, незважаючи на ту чи іншу партійну приналежність. Українська держава – це єдина й найкраща запорука життя і процвітання українського народу.

Виходячи з таких засад, на початку 1944 року, в той час, коли до концентраційного табору в Заксенгаузені попав полковник Андрій Мельник (арештований 28 лютого 1944 р.), а з ним і інші діячі мельниківського відламу, а кермо мельниківської ОУН опинилося в руках Олега Кандиби-

„Ольжича", Роман Шухевич увійшов у контакти з ним, закликаючи до зближення на базі УПА – всеукраїнської збройної сили, що могло призвести до ліквідації шкідливого для України антагонізму в націоналістичних рядах, до припинення взаємозвинувачень і взаємопоборювань. Олег Кандиба-„Ольжич" трактував це як виважений і доцільний крок. Але арешт „Ольжича" гестапівцями у Львові і його негайне знищення у німецькому концтаборі в Заксенгаузені поклало край цій вдалій, а можна сказати, спасенній думці Романа Шухевича.

Реально мислячі політики, а до таких належав Роман Шухевич, усвідомлюють, що у міжнародних взаєминах ніколи не мають ваги такі поняття як альтруїзм чи співчутливість. А про справедливість у встановленні міждержавних і міжнародних відносин не може бути й мови. Шухевич належав до тих, які пильно стежили за ходами світової політики, про них радо розмовляв з іншими, шукав найоб'єктивнішої оцінки подій і фактів.

Щоб уторувати собі шлях до зближення й фальшивої дружби з російсько-большевицькою імперією ССРСР, Гітлер, зробивши реверанс перед Сталіним, дав згоду на те, щоб Угорщина окупувала новопосталу, невеличку за територією і населенням. Карпатську Україну. Остаточним результатом того зближення між коричневим Берліном і червоною Москвою було підписання Молотовим і Ріббентропом пакту про ненапад 23 серпня 1939 року.

Роман Шухевич, та й загалом українські націоналісти розуміли, що між імперіялістами, незважаючи на їх ідеологічні розходження, часто-густо доходить до співпраці, зокрема тоді, коли йдеться про спільне поборювання національно-визвольних рухів поневолених народів.

Для думаючих людей було зрозуміло, що сталінсько-гітлерівське побратимство довго не триватиме. Так і сталося. Не минуло й двох років „братання", як хижакі накинулись один на одного. Большевики й далі намагалися затримати Україну в червоному царстві як свою колонію, як живильне джерело для росту російської імперії. Німецькі ж імперіялісти, загарбуючи Україну, намагались розбудувати свої економічні й мілітарні сили для дальшого завоювання чужих територій і поневолення українського й інших миролюбних народів.

Нападаючи на ССРСР, німці хитромудро силкувалися оголоситися в очах знедолених такими, що б'ють смертельних ворогів України, і таким чином здобути, хоча б на короткий час, прихильність нашої нації. Адже ворог нашого ворога – приятелем нам доводиться. Але на перешкоді німецьким імперіялістам стала революційна Організація Українських Націоналістів під керівництвом Степана Бандери.

Ще майже за три місяці до вибуху німецько-большевицької війни, 1–3 квітня 1941 року, ОУН Бандери на Другому Великому Зброї, в якому серед найактивніших учасників був Роман Шухевич, проголосила таку політичну постанову:

„Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Суверенну Соборну Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східної Європи й Азії, за новий справедливий лад на руїнах московської

імперії – ССРСР. Організація Українських Націоналістів продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за визволення українського народу, без огляду на всі територіально-політичні зміни, які зайшли в на терені Східної Європи".

У цих словах нема і натяку на двозначність. Зі змісту постанови зрозуміло: якщо і німці не погодяться на існування проголошеної українцями Української Самостійної Соборної Держави, тоді вістря української національно-визвольної боротьби буде спрямоване й проти них.

Наведена постанова має українське націоналістичне світоглядно-ідеологічне джерело, в якому є орієнтація на власні сили. Українські націоналісти завжди твердили, що ніхто нам – українцям – самостійної держави, котра є запорукою нашого існування, не дасть і ніхто нам держави не укріпить.

Роман Шухевич і всі українські націоналісти-революціонери наголошували: народ, який втрачає волю опиратися ворожим силам, боротися за власні інтереси, а свою слабкість трактує як „реальну політику", що веде до примирення з ворогом – нидіє, деградує і врешті зникає.

Домінуючим фактором у процесі державотворення і державоукріплення є мобілізація усіх національно здорових сил, їхня консолідація на базі національно-духового відродження, отой національний принцип, який найбільше тривожить ворогів, і, на превеликий жаль, ще недооцінюється деякими „нашими" сьогочасними політиками.

Роман Шухевич наголошував; Українська держава – це наше загальне й спільне добро, це наш ефективний захист і за неї треба боротися УСІМ громадянам України. І водночас усім слід знати, що державна влада, здійснюючи своє найголовніше завдання, зобов'язана захищати інтереси всіх громадян. Отже, не народ для держави, а держава для народу!

Організація Українських Націоналістів, виражаючи волю народу та відповідно до цитованої попередньо революційної політичної постанови Другого Великого Збору, проголосила 30 червня 1941 року у Львові Акт відновлення Української Держави.

Будучи реалізацією згаданої постанови, той Акт, по-перше, вселив у народ непохитну віру в потребу власної держави, утвердив переконання у торжестві справедливості, і по-друге, припер гітлерівців „до муру", аби вони – фактично нові окупанти України – відкрили своє справжнє імперське обличчя.

Ідейно-політичною основою Української Повстанської Армії була та ж революційна постанова ОУН.

Навесні 1943 року, в часі, коли вся українська земля була ще під німецькими окупантами, але вже почався відступ вермахту в напрямку до своїх насиджених місць, коли перлася на захід комуно-большевицька навала, а в Україні запалахкотіло полум'я національно-визвольної боротьби – відбулася на нараді Проводу ОУН 11 –13 травня зміна історичного значення: пост одноосібного Провідника ОУН замінено тричленним органом – Бюром Проводу, в якому всі три члени мали рівні голоси у вирішуванні

найголовніших проблем, хоча за першим членом Бюра залишалося право „прімус інтер парес" – першого серед рівних. Першим членом Бюра, тобто фактичним Провідником революційної ОУН став Роман Шухевич. Він – найстаріший член за організаційним стажем – не готувався до того, щоб обійняти такий високий пост. Найбільший авторитет, підтримуваний увесь час Шухевичем, мав Степан Бандера, але він був у німецькому ув'язненні. Організація в такий важкий момент не могла залишитися без керівництва. Романа Шухевича одноголосно підтримали друзі, переконані, що доручають велику справу великій, хоч і дуже скромній людині. Це був неординарний, безпрецедентний випадок в Організації, подиктований вимогою часу.

У серпні (21–25) того ж року відбувся, уперше на Рідних Землях, Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН, який санкціонував кардинальну зміну в Устрою ОУН. Обрано Бюро Проводу ОУН у такому складі; Роман Шухевич – голова, Дмитро Маївський – член Бюра, політичний референт і Ростислав Волошин – член Бюра, Волошин був Предсідником Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН, Предсідником Конференції поневолених народів і Головою Президії Великого Збору Української Головної Визвольної Ради – покликаній до життя 11 – 15 липня 1944 року.

Важливою в Третьому Надзвичайному Зборі ОУН була нова організаційно-структурна форма – заміна одноосібного керівництва тричленною колегією, але далеко важливіше – це внесені на Зборі зміни до Програми Організації, які мають риси історичного, переломного значення. Введено принцип політичного плюралізму, наголошено, що „кожна нація має жити вільним життям у своїй власній самостійній державі, ОУН проти здійснювання імперіялістичних цілей, щоб ніхто не „визволяв", не „брав під опіку" інші народи, „бо за цими лукавими словами криється огидний зміст – поневолення, насильство, грабунок". В Українській державі допускатиметься індивідуальне й колективне користування землею, ОУН за національне й соціальне визволення, за новий соціальний лад. В постановах ще раз підкреслено, що „боротьбу за здійснення наших цілей (за УССД) будемо провадити незалежно від усіх можливих територіально-політичних змін на Сході (Європи)".

Роман Шухевич надавав великого значення консолідації політичних сил. В логічному розвитку постанов III Великого Збору ОУН було створення Всеукраїнського Політичного Представництва – Української Головної Визвольної Ради, в якому на 20 найголовніших її учасників лише 8 були членами ОУН, інші представники – учасники ненаціоналістичних українських середовищ, але зорієнтованих на українську державну суверенність.

В УГВР Роман Шухевич обраний Головою Генерального Секретаріату (уряду) і секретарем військових справ. Він був речником того політичного курсу, який започаткував Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН, що знайшов своє продовження у Першій Конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії і у Великому Зборі Української Головної Визвольної Ради,

Роман Шухевич був особливо далекоглядний у визначенні інтенсивності збройно-революційної боротьби УПА. Останній рік німецької окупації і два роки російсько-большевицької – це був час повстанських форм боротьби. В 1947 році дотримуватися повстанських форм боротьби було дуже важко. Повстанську боротьбу Роман Шухевич переводить на партизанську, враховуючи тогочасну політичну ситуацію, яка мала риси певної стабілізації, що не давало підстав сподіватися на негайне конфліктне протистояння Заходу з ССРСР, і в той же час треба було дбати, як писав Степан Баядера, – „щоб іскра боротьби не погасла”. Бандера продовжує: „В цій реорганізації виявились незвичайні провідницькі прикмети Романа Шухевича. Дивлячись далеко вперед, він розплянує і поступово та послідовно робить зміни тактики боротьби, з повстанської на партизанську, а потім на чисто підпільну. Щораз більше акцентується не військова, а політично-пропагандивна ділянка. Постійно зменшуються відділи УПА і їх операції, а зате зміцнюється підпілля, ОУН і її мережа. Командні та вояцькі кадри УПА знову переходять в організаційно-дійові форми ОУН. Всі ці зміни пляново здійснює Шухевич як Головний Командир УПА і як Провідник ОУН на Рідних Землях. У нього вся революційна боротьба, всі її форми і діючі сили – це одна справа, один процес. Як УПА вийшла з надр ОУН, як у боротьбі УПА діяли ідеї, пляни і кадри ОУН, так знову в ОУН і через її боротьбу зберігаються діючі прапори та ядра УПА, щоб у слушний час розгорнутися на всю широчінь”.

Про завбачливу далекоглядність Романа Шухевича свідчить те, що він наперед прогнозував, як можуть розгортатися події, яка може виникнути ситуація, а саме, що згодом доведеться перейти на нові форми боротьби. На засіданні Головного Проводу ОУН на Рідних Землях, що відбулося під головуванням Романа Шухевича в першій декаді лютого 1945 року, неподалік Бережан (на Тернопільщині), в умовах надзвичайної секретності розглядали питання щодо дальшої розбудови й укріплення організаційної мережі у тодішніх обставинах найсуворішої дійсності. Підкреслено, щоб той організаційний захід проводити без зайвого поспіху, враховуючи такі головні вимоги: а) щодо безпеки, яка повинна бути найтривкішим заслоном намаганням нестійких, а особливо ворожих елементів прокрастися в ряди ОУН, б) щодо морально-політичних та інтелектуальних якостей, відданості Національній Справі, високої ідейності, готовності на жертвність в ім'я України, а також в) щодо активності, ініціативності та заповзятости у діяльності Організації.

Роман Шухевич почувався відповідальним за долю усіх, хто був під його командою. Від дбав особливо про рядових стрільців, які без вагань поповнювали кадри військових загонів і билися проти ворогів до загибелі. Він і думки не допускав, щоб податися на еміграцію, хоч і плянувалося, щоб він виїхав туди на дуже короткий час, аби внаормувати відносини між Організацією Українських Націоналістів, котра, як і майже весь її Головний Провід, залишилися в Україні, і тими структурами у закордонні, які

виступали там як Закордонні Частини ОУН, чим і підкреслювано, що головна частина ОУН перебуває в Україні.

Роман Шухевич поєднував у собі риси військовика високого рангу і політика, при чому його політичні та провідницькі якості особливо виділялися і були найголовнішими рисами цієї великої особистості.

ДЕЯКІ РИСИ ХАРАКТЕРУ РОМАНА ШУХЕВИЧА

Авторові цих рядків у 1944–1945 рр. подовгу доводилося бути разом, спілкуватися, обмінюватися думками з Романом Шухевичем – Провідником Організації Українських Націоналістів на Рідних Землях і Головним Командиром Української Повстанської Армії.

У пам'яті й досі збереглися різні епізоди з того часу, котрі певною мірою можуть бути ілюстративним матеріалом для історичних досліджень, а загалом цікавою інформацією для Читачів.

Незважаючи на те, що Роман Шухевич у структурах ОУН і УПА обіймав найвищі становища, у контактах з людьми він був завжди врівноважений, коректний, відвертий. Головнокомандувач також був вельми витриманою людиною, він ніколи не підвищував голосу, хоча інколи, як військовикові, і годилося б давати інструкції та пояснення, а передовсім накази, більш акцентовано (тобто з деяким притиском). Підлеглі в бойових умовах, у військових середовищах зверталися до Шухевича словами „Друже Командире“, а в кадрах ОУН „Друже Провіднику“. Але у різних випадках, і за бойових, і небойових умов, усі бачили в ньому головним чином зверхника, а відтак громадянина з надзвичайно високим авторитетом.

Якось стало звичним, що на засіданнях і нарадах Головного Проводу ОУН до приміщення Шухевич заходив останнім, і тоді без команди всі присутні ставали „на струнко“ і стояли доти, доки Провідник не підходив до свого крісла і не просив сідати. У 1934 році Зенон Коссак, який зустрічався з Першим Провідником ОУН Євгеном Коновальцем, оповідав авторові цього нарису, що й полковника учасники нарад вітали вставанням „на струнко“ без команди.

Не вникаючи в суть справи, міг би хтось висловитися про це, як про звичайний ритуал, але воно не так: усі члени Проводу ОУН, дорадники й помічники шанобливим ставленням до Провідника, отим зовнішнім виявом підкреслювали свою лояльність, своє палке бажання працювати й боротися саме під командою Романа Шухевича. Хай би тут дослідники людської психіки висловили свою думку, але, гадаю, і непосвяченому зрозуміло, що пошана до Зверхника його ж самого певною мірою надихає, підносить на душі та окрилює... Цього неписаного правила неухильно дотримувався навіть перший заступник Шухевича – політичний референт Проводу Маївський-„Тарас“, який, звітуючи Провідникові, по-військовому ставав „на струнко“.

Роман Шухевич був високоосвіченою особою, він розумівся у всіх дисциплінах військової справи, у теоретичному та практичному плинні, в організації збройних сил. Провідник ОУН прекрасно знав історію України та

всесвітню історію, літературу, мистецтво, музику. Крім своєї рідної – української, а також польської та німецької, Шухевич чудово знав старослов'янську, латинську та старогрецьку мови. Проте своїми знаннями він ніколи не чванився, висловлюючись про них аж надто скромно. Добре запам'яталося: Роман Шухевич мав різні псевда, фіктивні прізвиська, бо такі були вимоги суворої конспірації. Певний час він користувався псевдом „Чернець”. Якимось ніби випадково він запитав: чому родовий відмінок (а щоб не було непорозуміння, назвав той відмінок ще й латинським терміном: *casus genetivus singularis*) від слова чернець – ченця (діалектична форма того слова в Галичині ще й досі звучить „чернця”, тобто літера „р” не випадає). Запитуючи. Провідник зразу ж і зробив висновок: знаєте, друзі, треба неодмінно запросити доброго мовознавця, аби пояснив нам усе доладу. Як скромно це було висловлено: є лінгвісти – вони щодо мови найбільше компетентні, отже, від них треба нам усім набиратися мовних знань.

Або ще такий епізод: Шухевич радо перечитував матеріали, що їх готували до друку. Одного разу йому до рук потрапила чернетка статті, в якій було слово чужого (грецького) походження „периферія”, написане „переферія”. Шухевич здивовано подивився на молодого автора, що подав Провідникові машинописний текст. Каже: здається, ви помилилися, бо треба писати „периферія”. Автор почав тут же виправляти. А Шухевич йому: ви спершу загляньте у словник, його уклали вчені люди – мовознавці, а нам до них треба завжди прислухатися.

Є ще багато різних епізодів, які свідчать про широкий, можна сказати енциклопедичний діяпазон знань того славетного політичного Провідника і прекрасного військовика.

Роман Шухевич чи не найбільше дбав про рядове стрілецьтво УПА. Він часто нагадував, що слід своєчасно посилати в загони УПА націоналістичну підпільну літературу, щоб проводити в чотах, сотнях, куренях політичні заняття, аби таким чином наше славне вояцтво підтримувати на дусі. І не лише це – Шухевич наголошував на тому, щоб виховувати наших військовиків добрим прикладом.

Згадаю такий епізод: улітку 1944 року сотня „Львів”, командиром якої був сотенний „Дир”, будучи в Карпатах, перехворіла, втратила боєздатність. Майже всіх переслідувала важка шлункова недуга. Сотня перемаршувала аж у Бібреччину (тепер – Жидачівського району) у Юшківський ліс, що на захід від села Лев'ятників. Там, під наглядом медиків стрільці проходили лікування. Вислід був добрий, бо майже всі видужали, але залишилося десь зо два десятки – „і хворих, і вже не зовсім хворих”, яких медицина називає реконвалесцентами. Вони ще потребували спеціального харчування. У той час Головний Командир УПА разом з автором цієї книжки, з Йосипом Позичанюком-„Шугаєм”, Петром Федунієм-„Полтавою” і ще з півтора десятком охоронців подався у нічний час у зону розташування сотні „Львів”, з якою в лісі й заночували. Вранці сотенний наказав спорудити з гілляччя щось на зразок стола, ще й накритого скатертиною, на якому поставлено

сніданок для двадцяти осіб, тобто для Головного Командира і прибулих з ним. На сніданок подали білий хліб із маслом, каву з молоком. Тоді Шухевич дав команду: оці сніданкові порції віддати стрільцям-реконвалесцентам, а для гостей подати звичайні стрілецькі пайки. А сотенному пояснив: „Ми всі наражені на невидги, ті невидги несуть однаково і стрільці-рядовики, і командири, а особливо опікуватися треба хворими і тими, що до здоров'я повертаються". Шила в мішку не втаїти. Стрільці сотні „Львів" усе те бачили. Вони і не знали, що це Головнокомандувач УПА, хоч здогадувалися, що якийсь вищий військовий чин, бо наказує сотенному. Але насамперед в тому командирові вони бачили свого брата, свого друга, свого батька. „З таким і жити добре, і вмирати не страшно", – говорили стрільці між собою. Ось який був Роман Шухевич – генерал „Тарас Чупринка"!

21–22 листопада 1943 року в селі Будераж, що у південній частині Рівенщини, проходила Перша Конференція Поневолених Народів Сходу Європи й Азії. Як „запрошені гості" у тій конференції брали участь „інкогніто" Роман Шухевич і автор цього нарису. Крім Ростислава Волошина, який головував на конференції, і ще декількох осіб (Я. Бусла, О. Логуша, К. Мещко, Д. Клячківського), ніхто не знав, що присутній і Роман Шухевич.

Поет Михайло Осадчий і ще дехто, довідавшись згодом, що на конференції був Головний Командир УПА, дивувався, чому Шухевич не був Предсідником і не виступав. Насправді було так: входячи до залі, в якій проходила конференція, Шухевич і автор цих рядків зайняли останні місця, а Шухевич, усміхнувшись, сказав: „Тут ми будемо газетними кореспондентами, не треба, щоб будь-хто з учасників звертав на нас увагу". Очевидна річ, Шухевич як „кореспондент" не забирав слова, отож, „не висвітлював" себе, бо не було такої потреби. 22 листопада під вечір, коли вже були готові й схвалені резолюції конференції, Шухевич і я від'їхали підпільними шляхами до Галичини, конкретніше – до однієї місцевини на Золочівщині, де перебував тоді Крайовий Провідник ОУН ЗУЗ Роман Кравчук-„Петро". Разом із нами їхав Альберт Газенбрукс – бельгійець, що певний час був у відділі УПА на Волині, але йому запропоновано податися до місцевості під Карпатами, де була розмішена підпільна радіовисильня „Вільна Україна" під кодовою назвою „Афродіта", керівником якої і головним редактором був Ярослав Старух. Шухевич, Газенбрукс і я їхали підводою, нас охороняло 25 кіннотників.

Розмовляли ми німецькою мовою, якою прекрасно володів Альберт Газенбрукс. Він знав ще й англійську, а його рідною мовою була французька. Вже в той час мені було важкувато розмовляти з Газенбруксом французькою, бо я ту мову призабув. Газенбрукс не знав і не міг знати, що їде разом із Романом Шухевичем, але зміст розмови і прекрасне знання німецької мови спонукали його до думки, що це не звичайний старшина УПА, а офіцер ії вищого військового ешелюну. Хоч Газенбрукс не знав, з ким розмовляє, та вже засвоївши конспіративні правила УПА на Волині, розумів, що зайвого тут питати не треба.

Наша кавалькада зробила короткий перепочинок у якомусь селі. Шухевич і я зайшли до „нашої хати" (зв'язкового пункту) і там застали таку картину: на столі стояв радіоприймач і коло нього вештався якийсь, дуже пристойно, як на ті часи, зодягнений, „майстер-радист", і ніяк йому не вдавалося відремонтувати апарат. Кілька годин пролетіло намарно, радіоприймач „мовчав". До „майстра" тихесенько підійшов Шухевич і дуже ввічливо попросив, щоб той йому дозволив оглянути радіоприймач. Шухевич попросив викрутку, пильно приглядаючись до схеми провідників, щось там відкрутив, щось перемістив, ! дослівно через якихось кілька хвилин радіоприймач „заговорив". Присутні дуже зраділи, бо з радіоприймачів наші підпільники мали змогу дізнатися про різні новини, які передавали світові радіовисильні. Ті відомості записували, і це було основне джерело інформації для маленького за форматом щодакного видання „Інформатор", який розповсюджувано у відділах УПА та організаційних осередках ОУН.

Все це сталося дуже швидко. Чомусь і „майстер", і місцеві підпільники не здогадалися, що Шухевичеві треба б подякувати. Шухевич несподівано „зник". Звичайно, гонор „майстра" було зачеплено. Він тоді й висловився: „Знаєте, друзі, той, що відремонтував радіоприймач – це ніхто інший як довголітній радіомайстер, який спеціалізувався у якійсь фірмі „Філіпса" (радіоприймач був марки „Філіпс"). Ніхто майстрові не заперечував, адже ніхто й подумати не міг, що той „довголітній радіомайстер" це ніхто інший як Головний Командир УПА – Роман Шухевич.

Врешті прибули ми до центру Крайового Провідника ОУН ЗУЗ. І тут з'ясувалося, що наші волинські друзі під заднє сидіння воза впакували мішок з цукром – 100 кілограмів. Наші кіннотники-конвоїри знали про це, але до останнього тримали в таємниці. Шухевич розпорядився: вділити кожному кіннотникові по чотири кілограми цукру, що й було негайно виконано. Хто такий той „високий" за званням командир, вони, звичайно, не знали. Коли цукор поділили, командир конвою раптом здогадався, що ще двох залишили без „наділу". Намагаючись ту помилку виправити він хотів розпорядитися, щоб із кожного чотирикілограмового пайка відібрати по 300 грамів цукру – таким чином було б ще дві порції (для Шухевича і для мене). І тоді Шухевич заявив: цього робити не треба, бо ми вже отримали свій „пайок", а до мене: „Ніби, виходячи зі справедливості, так би повинно бути, але того „недогляду" таким способом виправляти не годиться. Ми своє маємо (хоч це й не було правдою) і нам нічого не належиться". Роман Шухевич, завжди піклуючись про рядових стрільців, молодих членів Організації чи й прихильників національно-визвольного руху, намагався водночас робити це надзвичайно толерантно і непомітно.

Роман Шухевич був завжди добре інформований, знав, коли й де відбувається якась нарада пропагандистів чи редакторів підпільних видань, або ж керівників організаційних осередків не лише вищої, а й середньої ланки.

Отак раптом з'явився він на одній нараді працівників підпільних пропагандивних осередків. Хтось подав мудру пропозицію, щоб запросити

вченого-фізика з доповіддю, бо прокрались відомості, ще досить туманні, що німецькі фізики працюють над якоюсь новою зброєю незвичайної руйнівної сили. Одно слово, запросили фізика, за фахом чи не гімназійного „професора", родом десь з-під Яворова, з науковою доповіддю. Вчений дуже дохідливо (це була весна 1944 року) пояснив, що таке атомне ядро і яка сила визволяється під час його розщеплення. Один із пропагандистів хотів якнай докладніше з'ясувати суть справи і попросив пояснити, чи та „атомна енергія" за один удар може знищити, скажімо, смугу лісу завширшки 5 кілометрів і завдовжки 10–15 кілометрів? Питання було дещо наївне, і доповідач звернув увагу на інше, а саме на те, якими будуть наслідки вибуху „нової зброї". Він дуже докладно пояснив, що таке радіація і яке спустошення вона може принести. І тут слово взяв Роман Шухевич, він поставив риторичне запитання – кого нищитиме ця „нова зброя" і продовжував: „Вона нищитиме все і всіх поспіль. Такої зброї людям не треба, винахід її – це найбільший злочин проти всього людства, проти всіх народів. Тож чи не злочинцями найвищої категорії є вчені, які придумують те, що не допомагає людям, а знищує їх, руйнує все довкола і може перетворити нашу землю на пустелю?" Запанувала пригнічена атмосфера. Свій правильний висновок зробив Роман Шухевич більше як за рік до вибуху перших атомних бомб у Японії.

На одній нараді, під час перепочинку, розмова точилася знову ж про зброю. На нараді був Роман Шухевич, і знов же не як „предсідник", а як звичайний учасник. І тут хтось жартома запитав: чи Хмельницький у 1648 році захопив би Польщу, якби в нього на озброєнні був, скажімо, один-однісінький, сучасного виробу, скоростріл (кулемет)? Всі засміялися, а дехто вже й поспішив із висновком: напевно так, бо що таке шабля чи спис проти сучасного скоростріла? І тут Головний Командир УПА несподівано почав вголос „роздумувати", ніби для самого себе. Всі вмовкли і слухали, а Шухевич казав таке: по-перше, треба знати те, що всяка автоматична зброя „поїдає" дуже багато аmunіції. Тож чи зуміли б люди Хмельницького збудувати й пустити в хід завод, який виготовляв би величезну кількість набоїв? Як думаєте? І зрештою, якщо б той скоростріл безперервно стріляв, то міг би вийти з ладу. Хіба ж таке не буває? А тоді противникові при великих зусиллях можна було б захопити, як тоді напевно сказали б оту, страшну зброю, що козакам „передав" хіба сам люципер. Але могло б бути й інше: чи не пробували б атакувати кулеметника водночас і спереду, і з боків меткі кіннотники чи відчайдушні бійці-піхотинці, хоч певна річ, багатенько їх погинуло б – десятки, сотні чи й тисячі... Найважливіше в бою – це не найдосконаліша зброя, якою у даному випадку міг би бути скоростріл, ні, найважливіше – це дух, як писав Франко, „дух, що тіло рве до бою..." Жертовність, посвята, відданість національній справі, нескоримий дух – саме у цьому джерело перемог, а не у зброї...

І ще один епізод спливає на гадку: пізня, сльотава осінь 1944 року. Місячна й зоряна ніч. Чота (47 осіб) переходить на нове місце призначення. Побіч Головного Командира йде (не йде, а на одну ногу шкутильгає)

стрілець, він молодий, дуже молодий, і ще, видно, не зовсім знає військові приписи й правила. Шухевич скомандував: "До мене", – і запитав, чому стрілець шкутильгає. Той знічено відповів: чобіт намуляв ліву ногу. Того не повинно бути, стрілець заздалегідь мусить постаратися, щоб чоботи не муляли ніг, таке у деяких військах карається. Але Шухевич так не вчинив: дізнавшись, що розмір чобота такий, як і в нього, закомандував: скидайте чобіт з лівої ноги, а за той час сам скинув чобіт і віддав його стрільцеві. Одно слово, командир і стрілець обмінялися чобітьми, отож стрілець перестав шкутильгати. Той молоденький вояк переконався, що старші командири (він і не знав, що це був Головний Командир УПА) піклуються своїми рядовиками, немов власними дітьми. Це не був демонстративний жест, це доказ того, що у боротьбі за національну справу саме взаєморозуміння і непохитна дружба між стрільцями й старшинами торує шлях до звияг і подолання найтяжчих перешкод.

Будучи в ув'язненні на Колимі й дізнавшись про смерть Романа Шухевича, з яким у найтривожніший час національно-визвольної боротьби разом бути доводилось, автор цього нарису склав сонет (опублікований згодом у збірці „Розкуте слово”, виданій 1980 р. в Мельбурні (Австралія).

На смерть Головнокомандувача

Пронизливо прорізавсь скорострільний крик –
Упав в бою нерівнім сокіл-сизокрил.
Здригнувсь, завмер насупленого неба схил.
Закам'янів тривожний день... Чолом поник
В глибинь задум столітній бір. Старий од сих
Жорстоких орд завзяту юнь, мов вартівник,
Беріг. Лице закрив одвічний мандрівник
Небес і потонув за обрієм могил.
Нескорений Твій Дух – борцям дороговказ.
Ти кров'ю, Генерале, написав наказ, –
Найкращий за життя, тривогами багате:
„Боріться – хай росте, міцніє, процвіти
Вітчизна вільна – Україна золота,
Для Неї жити нам, за Неї помирати”.

ПРОТЕСТ ПРОТИ СВАВОЛІ ТА БЕЗЗАКОННЯ

У 20-30 роки ХХ ст. польські окупанти, затуманені вигадкою про вищість поляків над українцями, безсоромно йменували нашу прадідівську землю гидотною назвою „Східня Малопольща”, дорікали українцям, мовляв навіщо синам і донькам русинських хлопів (українських селян) пертися до гімназії? Хіба не досить їм крутити волячі хвости, орати землю, сіяти зерно та збирати врожай і бути лояльними до влади, своєчасно сплачуючи податки польській державі?..

Коли Польща, ще тільки змагаючи до державного відродження, була під окупацією трьох держав (Росії, Німеччини й Австрії), то вже й тоді польські політики (можливо, навіть переважна більшість) не уявляли своєї відновленої держави лише в межах етнічних земель. Вони вже тоді мріяли про те, як би загарбати під своє панування побільше чужих земель: українських, білоруських, литовських.

Борючись за свою волю, польські шовіністи нехтували, а то й просто чути не хотіли про „якісь” державницькі дезидерати українського й інших народів жити свободним життям у своїх незалежних державах. Навіть серед польського простоліду побутували повні злорадства насмішки: „Поляк із шаблею до бою, а русин (тобто українець) лише з вилами до гною”, „Поляк – пан, а українець – хам, сотворіння з чорним піднебінням”. А багато хто, навіть із так званого освіченого польського суспільства нерідко ще й досі українську національно-визвольну боротьбу за козаччини не називає інакше як „козацькими бунтами”, які успішно „утихомирював” „герой” із твору україножера Сенкевича „Потоп” – польський гетьман і воєвода Стефан Чарнецький.

Головним речником „моцарствової Польщі” – великодержавного польського шовінізму – був Роман Дмовський (1864 – 1939), прихильник мирного співіснування з Москвою, який тривалий час очолював створену ним партію Народної Демократії – скопище зажерливих українофобів. Той сповнений злорадства пан опрацював і ще у квітні 1917 року (отже за півтора року до проголошення польської незалежності 11 листопада 1918 р.) представив західним державним діячам плян „упорядкування” взаємин між народами й державами Центральної і Східньої Європи. Наголошувалося, що могутня Німеччина є для Європи найбільшою небезпекою. Отже післявоєнну Європу треба б так побудувати, щоб німецька могутність не мала змоги відродитися. А станеться це тоді, – резюмував Дмовський, – коли в Європі заіснує потужна Польща – повновласна властителька Шлеська (Сілезії), Західньої Прусії і Гданська – на заході, а на сході – литовських земель, більшої частини Білоруси і території Західньої України. При тому Дмовський остерігав європейських лідерів: якщо буде створено Українську державу, то та держава буде германофільська, а отже – антипольська. Це, своєю чергою, стане великою небезпекою не лише для Польщі, а й для стабілізації взаємин у всій Європі. Він уважав загрозою для миру незалежницький український рух, що найкраще розвинувся на українських землях під берлом Австро-Угорської монархії. Наголошував, що необхідно докласти старань, аби той рух паралізувати, а це можна здійснити лише за умов приєднання земель Західньої України до польської держави. Дмовський стверджував, що національна свідомість громадян Східньої України ще доволі низька, а тому вона не має умов, щоб відірватися від Росії і оформитися у державну структуру. А що найголовніше, треба усвідомити, що український самостійницький рух ослаблюватиме Росію, що і для Польщі не вигідне. В розвитку політичної концепції Дмовського, треба змагати до того, щоб у польській державі український рух поборювати шляхом асиміляційних

процесів, створювати такі суспільно-економічні відносини, щоб українець був змушений підкорятися польській владі. А загалом треба – пропонував Дмовський – утворити між Польщею і Росією спільний кордон, розподіливши українські землі між собою. Це – підказував „проектодавець” – гарантуватиме тривалий мир польської держави з Росією – володаркою Східньої Європи.

Коли ж у 1918 році українці розпочали побудову Української держави, польська народова демократія змагала до її знищення.

В хід пішла основана на брехні пропаганда Дмовського і його поплічників на зовнішньому форумі про те, що Західня Україна – це край відсталих і політично несвідомих елементів, нездатних керувати державою, врешті, що українці тісно співпрацюють з большевиками тощо. Використано й посилення на історію, мовляв, – землі литовські й білоруські, а також українські (Поділля, Волинь, Київщина) – це колишні землі польської Речі Посполитої, розібраної сусідами під кінець XVIII століття.

Через два роки після відновлення польської держави, заходом польського міністерства оборони була надрукована географія Польщі, до якої автори всунули не лише ціле українське Правобережжя, а й чималі простори Лівобережжя, з Лубнами й Полтавою, аж під Харків.

Після того як землі Західньої України попали під польське панування, посилювся наступ окупаційної влади на українське шкільництво – народне, середнє, на Український Таємний Університет, Нищення польською державою українського шкільництва – один із засобів асиміляції, запроектованої польськими шовіністами на кшталт Дмовського.

Про польську шкільну політику 20-х рр. в Енциклопедії Українознавства, т. III, стор. 943, написано: „На українських землях польська влада застала близько 2500 народніх шкіл (українських) в Галичині (кількість з 1914 р.) і близько 500 шкіл на північно-західніх землях, головне на Волині, та близько 25 середніх шкіл. Політика Польщі йшла в напрямі повної централізації й полонізації шкільництва. Здійснювано це різними шляхами – централізацією шкільної адміністрації і усуненням громадських впливів, введенням польської мови як викладової і обмеження української, заміною українських учителів польськими, нарешті наданням школам польського духу. Вся історія українського шкільництва на землях, окупованих Польщею, – це безнастанна боротьба за український зміст у навчанні й вихованні української молоді”.

У тому ж томі Енциклопедії Українознавства, стор. 947, є інформація про змагання українців за високі школи. Там сказано:

„Зайнявши Львів, поляки скасували всі українські катедри й доцентури, а наказ І4.VIII. 1919 р. дозволяв вступати до університету тільки тим, котрі служили у польській армії і є польськими громадянами. Тоді українське громадянство почало влаштовувати для своєї молоді університетські курси... Вони тривали до червня 1921 р., а в липні 1921 р. їх переорганізовано в Таємний Університет... Всіх катедр було 54, студентів - 1260.

Студентів і професорів стала переслідувати поліція, але університет розвивався, і в 1922 – 23 рр. було вже 65 катедр і до 1500 студентів...” Врешті

„переслідування Університету набрало іншого характеру: проти професорів Університету польська влада наказала розпочати дисциплінарне слідство, на студентів і університетських керівників спадали адміністраційні кари, атмосфера в Університеті ставала дедалі важчою, під кінець 1925 року працю Університету припинено...”

Протестом проти польської сваволі було вбивство шкільного куратора Собінського у Львові (польська шкільна кураторія охоплювала три воєводства: Львівське, Тернопільське і Станиславівське. – Ред.). Це була відплатна акція, здійснена бойовиками Української Військової Організації щодо куратора, відповідального за нищення українського шкільництва, а тим самим і за полонізацію українських дітей і молоді. Собінського вбили револьверовим пострілом неподалік його помешкання в районі вулиці Зеленої і гори Яцька (тепер – вул. Архипенка. – Ред.) 19 жовтня 1926 року, тобто через рік після того як в результаті переслідування Таємний Український Університет у Львові припинив існування.

Стаючи на захист народнього шкільництва і Таємного Університету, українці зверталися з петиціями й меморандумами до центральних польських державних установ, а навіть до Ліги Націй (15 листопада 1922 р.), просили припинити злочинну політику у сфері шкільництва, але все це не мало впливу на поліпшення ситуації, а шкільна львівська кураторія продовжувала сваволю й беззаконня. І тоді УВО наказала своїм бойовикам виконати атентат. Це був акт проти злочину, потрактованого польськими окупаційними властями як один із засобів державної політики. З боку українського громадянства не було протестів, не осуджено того екстраординарного випадку, певна річ, тому, що фактично між українцями Західної України і польськими окупаційними властями стан протистояння існував до вересня 1939 року, набираючи в різні часи відповідної інтенсивності, а інколи в Галичині, а зокрема на Волині, навіть форми збройних інцидентів.

Висвітлення самого атентату й перебіг слідства та судового процесу подає доктор Степан Шухевич у мемуарах під назвою „Моє життя”, опублікованих у Лондоні 1991 року.

Собінського вбили одним пострілом на вулиці ввечері, коли він повертався додому з кінотеатру. Це здалеку спостерігали два студенти, вони ствердили, що виконавців акту було двоє, а поліція, досліджуючи сліди, які залишилися на мокрій землі, констатувала, що це мусили бути добрі спортсмени, оскільки „вони робили в часі утечі дуже великі кроки”.

Польські поліційні органи були розгублені і попервах не знали, хто міг убити шкільного куратора.

Почалося слідство, яке тривало більше року. Врешті арештовано Василя Атаманчука (1901 р. н.) та Івана Вербицького (1902 р. н.) – бойовиків УВО, яких засуджено на кару смерті, з подальшою заміною її на довічне ув'язнення, незважаючи на те, що вони до того вбивства були непричетні. Свідчення доктора С Шухевича прояснюють так звану „справу Собінського”, оскільки Шухевич був оборонцем на суді оскарженого Атаманчука,

Вербицького ж боронив професор доктор Володимир Старосольський, з числа найсильніших українських адвокатів міжвоєнного часу.

Підтвердженням того, що Собінського вбили бойовики УВО, була поява відповідної інформації в органі УВО.

Із розмови з Атаманчуком Шухевич знав, що Атаманчук і Вербицький невинні і атентату не виконувати. Зрештою, про це сказав і Роман Сушко – один із керівництва УВО, але польська поліція наполягала на тому, що Атаманчук і Вербицький таки вбили куратора, що українців треба покарати, що мусить бути суд і той суд має визначити найвище покарання. В тому напрямку поліція вела справу, фабрикуючи доказові „матеріяли” та „кидаючи підозри” в різні боки: затримувано й арештовувано багатьох молодих українців, головно студентів університету.

Доктор Шухевич наголошує, що „вбивство Собінського мало в українським громадянстві багато прихильників, а передовсім серед молоді”. Витворилася специфічна атмосфера: з'явилося чимало молодих людей, стосовно яких могла виникнути підозра, що вони не лише схвалюють вбивство, а й могли бути причетними до атентату.

Атаманчук і Вербицький боронилися, заявляючи, що в часі, коли відбувся атентат, вони були в кінотеатрі і що саме тоді податкові контролери з львівської міськради перевіряли квитки вступу. Але це не допомогло підсудним, бо поліція у своїх намаганнях „довести провину” арештованих, домоглася „підтвердження” з міськради, що такого контролю в той день у згаданому кінотеатрі не було. І хоча Шухевичеві вдалося дістати підтвердження з міськради, що квитки в кінотеатрі в момент атентату таки перевіряли, але це не вплинуло на рішення суду визнати арештованих невинними.

Польська поліція арештувала двох жінок з Долини (тепер Івано-Франківщина. – Ред.) – знайомих Атаманчука й Вербицького, які перед поліційною провокаторкою, посадженою в одну камеру з тими жінками, мали „виповісти”, що саме Атаманчук і Вербицький убили шкільного куратора. Обвинувачені жінки заперечили те, що вони сказали таке провокаторці, але, як пише Шухевич, – жінки були політично підозрілі, то суд їм не повірив.

Поліція відшукала ще одного „свідка”, який „пізнав” Атаманчука і Вербицького і ствердив, що 19 жовтня він – водій-таксист – підвозив підозрілих до того місця, де відбулося вбивство, хоч оскаржені категорично це заперечували.

Згідно з чинним тоді карним законом, на кару смерті міг бути засуджений лише той, „хто безпосередньо приклав руку до вбивства”. Експерти ствердили, що був тільки один вистріл, це ж ствердили лікарі-анатоми. Коли ж упав один вистріл, то стріляв лише один атентатник, а згідно з актом оскарження стріляло двоє. Ця очевидна нісенітниця, на яку звернув увагу адвокат Шухевич, відіграла головну роль в тому, що варшавський суд вирок на кару смерті уневажнив і повернув справу знову на розгляд перед суд присяжних у Львові.

Львівський суд засудив лише Вербицького на кару смерті, а Атаманчука на 10-літнє тюремне ув'язнення. Вербицького „уласкавлено” – кару смерті замінено на 15-літнє ув'язнення. Засуджені мужньо перенесли кару, хоч у вбивстві участі не брали, а кару „намотала” їм польська поліція. Отакий був „стиль праці” польської поліції та польського суду, це було волаючим помсти до неба беззаконням.

Таємницю вбивства шкільного куратора видав зрадник Роман Барановський. Таким чином польська поліція дізналася правду: атентатниками були 19-літній Роман Шухевич і 20-літній Богдан Підгайний. Собінський загинув від єдиного пострілу Підгайного.

Атентатники погоджувалися, щоб урятувати Атаманчука і Вербицького, віддати себе під суд, але це не полегшило б долі невинно засуджених, адже польський суд був би змушений перед світом виявити свою некомпетентність, чи пак юридичну неграмотність, а це кинуло б тінь на польське судівництво загалом. Голова ПУНу полковник Євген Коновалець теж був проти того, щоб виявлялися справжні атентатники, бо це могло б захитати довіру бойовиків УВО до свого найвищого командування.

„З ЖИТТЯ БОЙОВИКА” (нарис Р. Шухевича)

Під такою назвою Роман Шухевич опублікував 1940 року короткий нарис про вбивство комісара польської поліції Еміля Чеховського вранці 22 березня 1932 р. у Львові. Чеховського вбив член ОУН, бойовик Юрій Березинський (1912 – 30.11.1932) – студент Львівської політехніки, рідний брат дружини Романа Шухевича ~ Наталії. Організатором відплатного акту над терористом Чеховським був Роман Шухевич, Підготовка й проведення цього акту здійснені так вдало, що польська поліція, лише здогадуючись, що атентат виконали українці, яким комісар Чеховський завдав нечуваних кривд, не зуміла викрити організатора й виконавця. Далі подаємо текст нарису Р. Шухевича.

„У 1929 – 32 рр. добре було знане кожному українському підпільникові на ЗУЗ (на західноукраїнських землях. – Ред.) прізвище комісара польської поліції у Львові Чеховського. Він разом з комісаром Білевичем вів найважливіші українські справи. На всіх тодішніх процесах (судових. – Ред.) підсудні вказували на них, як на спричинників жахливих побоїв та знущань, бо саме вони давали накази своїм підвладним поліційним агентам тортурувати політв'язнів. З ОУН комісар насміхався, жартував, певний, що за ним стоїть держава з великим, справним поліційним апаратом, що унеможливить навіть бойовикам ОУН помсту за друзів. Та перерахувалися, бо проти сили і справності поліції стоять фанатизм, погорда смерті, впертість і посвята.

У звені членів ОУН у Дзвона (Дзвін – тодішнє підпільне псевдо Р. Шухевича. – Ред.) був 20-літній юнак Юрко Березинський. Високий, вродливий, з сизими блискучими очима. Цілим своїм серцем належав до

ОУН, її історію, її бойовиків знав усіх напам'ять. Щоранку будила його думка про Організацію і думка про неї заколисала його за рік на вічний сон у Городку Ягайлонському".

(В минулому поляки до назви містечка Городка Львівської області додавали слово Ягайлонський, на честь короля Ягайла, який колись стаціонував у тому містечку. В 1932 році (30 листопада) відбувся невдалий наскок на пошту й фінансове відділення в Городку з метою експропріювати гроші, зрабовані польськими окупантами з українського населення. Поранений двома кулями під час акції, Ю. Березинський, щоб не потрапити живим до рук ворога, покінчив життя самогубством.— Ред.)

Р. Шухевич продовжує свою розповідь: „В душі лелієв (Ю. Березинський. — Ред.) мрії і собі помірятися з ворогом і показатися гідним своїх старших друзів. І саме цей юнак дістав наказ від Дзвона прослідити спосіб життя комісара Чеховського: де живе, куди рано ходить, якими вулицями, в котрій годині повертається з бюро, чи систематично виходить вечером і куди? Живий усміх і радість в Юркових очах є відповіддю на наказ провідника. І Дзвін бачить, що найбільшу радість зробив би йому, коли б дав ту „роботу" саме йому до виконання. Інвігіляційну працю (стеження. — Ред.) виконує Юрко не сам. Він має людей у своєму званні, вони стають йому до помічі. Але трьох людей до слідження може бути замало, особливо тому, що слідкування треба вести також біля слідчого відділу польської поліції на вулиці Казимирівській (сьогодні — Городоцька. — Ред.), а там крутиться багато агентів. Юрко дістає до помічі ще дівчину Міру.

Грудень, січень, лютий проходять на інвігіляції, яка, зрештою, ніяких нових матеріалів не дає. Але й досі зібраних даних вистачає уповні. Систематично ходить він (комісар Чеховський. — Ред.) щоранку тою самою дорогою — вулиця Стрийська, алея Стрийського парку, і знову вулиця Стрийська до трамваєвої зупинки. В ранніх годинах рух на тих вулицях мінімальний. Поліцистів чи озброєних військовиків, що могли б бути грізні при погоні за вбивником, майже ніколи тут немає. Терени, що прилягають до дороги, якою іде Чеховський, прекрасні. З одного боку Стрийський парк і виставова площа, з другого виходи на Вулецькі горби, Стрийський цвинтар і город біля вулиці Пелчинської (тепер — Вітовського. — Ред.). В такий терен певно не буде пускатися погоня, що може бути складена з 2–3 випадкових цивільних людей. До того ж вони, правдоподібно, бувають неозброєні, а перед собою будуть мати людину зі зброєю в руках і готову на все.

У такій ситуації можна приступати до подрібного опрацювання цілого плану. Немає сумніву, що робота буде виконана рано в годині 7.10 — 7.35 на трасі між домом і трамваєвою зупинкою.

Далі йдеться про вибір самого виконавця. На просьби Юрія Дзвін не може бути глухий. Він гарно зробить це сам — він не розконспірований, відваги йому не бракує. Правда, що молодий він ще трохи — 20 літ має, та тут Дзвін тямить, що він сам, маючи 19 літ, брав участь у „мокрій роботі" і зовсім добре її виконав".

(Роман Шухевич згадує про свою, разом із Богданом Підгайним, участь в атентаті на шкільного куратора – руйнівника українського шкільництва – Собінського, що йот виконано 19 жовтня 1926 року. – Ред.).

„А на війну, – продовжує Шухевич, – чи не йдуть 18-20-літні, і якраз ці молоді запальні люди є найбільші герої воєн і революцій. Старші, звичайно, називають їх „дурними дітьми" чи інакше, але чи не тому, що вже забули, якими самі були замолоду... Отже, піде Юрко Березинський.

Чи міг би хто відтворити той гордий погляд, з яким Юрко прийняв наказ?

– Будь спокійний, друже провіднику, я не заведу тих надій, що їх на мене покладаєш. Коли б мені навіть не вдалося втекти від погоні... живим в руки ворога не здамся.

(І справді, слово його не було пусте; підстрелений у нападі на пошту в Городку Ягайлонському, коли не міг уже втікати, приклав собі холодну цівку до скроні й скінчив з собою, щоб ворогові не здатися).

Місце до виконання роботи вибрали на закруті Стрийської вулиці, в тому місці, де закінчується якийсь опарканений город і починається кладовище. Закрут настільки добрий, що правдоподібно свідків атентагу не буде. Хіба що ті, котрі будуть на тому самому боці закруту, де буде виконаний атентат. Усі, що будуть на протилежному боці, нікого не можуть бачити. Охорони Юркові не треба буде, бо від перехожих не треба сподіватися поважної погоні. Зрештою, Юрко дістає два пістолети й кілька магазинків набоїв. Щоб роботу робити „якнайdiskретніше", він дістане пістоль маленького калібру 6.35 мм, який стріляє без великого гуку при вистріті, а другий – великого калібру – 9.0 мм, для самооборони. Устійнення дня атентату має в собі посмак забобону. Виконати роботу можна буде щодня, та Дзвін вважає, що найкраще вона вдасться у вівторок, бо це в нього найщасливіший день у тижні. Він сам ішов на першу велику роботу саме у вівторок. І вибрано вівторок 22 березня. В перших днях цього місяця Юрко від'їжджає додому до своїх батьків у село Оглядів Радехівського повіту. Ситуація укладається надзвичайно гарно. Поїзд із Радехова до Львова приїздить на двірець (залізничну станцію. – Ред.) Підзамче десь біля години 6.45 рано. Звідси безпосередньо Юрко дістається на місце роботи ще на час, а повторний поїзд до Радехова є вже о 8 год. рано. Цей поїзд Юрко мусить зловити на Підзамчі і ним від'їхати додому. Вже в полудне буде вдома, отже, його кількогадинної неприсутности ніхто з домашніх не повинен запримітити, тим більше, що він і так надто багато вдома не просиджував. Алібі буде просто прекрасне. Від самого початку березня він був цілий час вдома, поза Львовом, Все приготоване. Юрко нетерпеливо жде в Оглядіві на день 22 березня. У Львові Міра далі стверджує, чи Чеховський не змінив способу життя. Ні, все „фає".

Приходить ніч із 21 на 22 березня. На заспаному приходстві (будинок чи помешкання пароха – священика. – Ред.) помітний рух. Юркова сестра тихо-тихенько будить свого брата зі сну. Чи спав він? Не знати. Зривається спокійний, опанований, трохи блідий. У темній кімнаті одягається в приготовані „пумпи" й куртку („пумпи" – так називали колись спортивні штани до колій, з широкою матнею, вигідні у користуванні. – Ред.). Кашкет і

зброю дістане у Львові. За кілька хвилин уже готовий. Має велику дорогу, до маленької залізничної зупинки Павлів віддаль – 11 кілометрів. Сестра прощає свого улюбленого брата без сліз. Поїзд не мав запізнення. Точно приїхав на Підзамче, а між юрбою перекупок, молочарок і учнів протискався високий блідий мужчина й уважно шукав між тими, що ждали на станції, свою подругу. Весело усміхнувся до Міри, що ждала вже з течкою в руці. Там пістолі і кашкет – ці останні конечні речі. Обоє пішли, взявшись під руку, ніби залюблена пара, веселі й усміхнені. Вона повідомляє його, що все в по^рядку. Чеховський незмінно продовжує свою ранішню дорогу і сьогодні напевно також піде, а завтра – хіба вже ні. Вступають до першої брами при Жовківській вулиці. Міра випорожнює течку й обидва пістолі мандрують до кишені Юрка. Він твердо стискає холодну сталь. „Все в порядку, – каже Міра, – передучора з них ще пробували стріляти. Дев'ятка „Штаер" стріляє знаменито, мала 6-ка „ФН" може затятися по кількох пострілах. Та Юрко впевняє, що найбільше буде два постріли до комісара. Юрко добрий стрілець.

Час утікає, треба всідати до трамваю. Сідають обоє й їдуть до жандармерії при вулиці Сапіги (тепер Бандери. – Ред.), по дорозі домовляються: Міра зажде на вулиці Пелчинській (тепер Вітовського. – Ред.) коло трамваєвої зупинки, там відбере від нього все зайве – пістолі, набої, кашкет. Висідають з трамваю. Кріпкий, дружній стиск рук. Це благословення Міри для молодого революціонера, і довгий погляд за ним. Чи вернеться живий, чи може... Ні, він повернеться напевно – такий був спокійний і певний успіху. Вже пішов. Скоро, скоро. Кадетською вулицею, назустріч невідомому. Юрко не бачить нічого біля себе. В думці лиш одно: бути гідним тих усіх, що були перед ним – усіх Любовичів, Пісецьких, всіх, що по тюрмах ждуть пімсти (Бойовик УВО Ярослав Любович загинув під нас експропріаційної акції на листоношу в помешканні при вулиці Глибокій у Львові 5 березня 1929 року. Польська поліція похоронила Любовича потайки. УВО понесла велику втрату. Бойовик УВО – Гриць Пісецький загинув у бойовій акції під Бібркою (неподалік Львова) 30 липня 1930 р. – Ред.).

Далі Р. Шухевич пише: „Ще кілька хвилин... Треба лише пам'ятати: добре ціляти і – найкраще нічого не думати, лиш про одне – добре ціляти...

Юрко доходить до кадетської школи. Ще кілька кроків до Стрийської вулиці і зараз побачить Чеховського, Це ж година, що в ній він повинен іти. Так, ось іде вже – вже виходить із Стрийського парку. Іде самий, спокійно, з руками в кишенях плаща. Іде до бюро, де ждуть уже жертви. Не чує, не прочуває нічого пан комісар, він думає про аванси, про кар'єру., Юрко приспішує крок. Ще лиш десять кроків ділить його від Чеховського. Рука в кишені відбезпечила „ФН" – Юрко був майкутом (лівша, шульга. – Ред.) – зараз Чеховський опиниться на закруті. Ще секунда життя. Юрко вже два кроки за Чеховським. Рука з кишені різко витягається, а в ній блистить маленький чорний предмет. "Лиш добре ціляти!" – єдина думка в тому вирішальному моменті. Сухий тріск понісся по деревах Стрийського парку ~ лиш один тріск. Якийсь чоловік у темному плащі зігнувся в колінах і впав перед себе лицем до землі. Не видав із себе ні одного звуку – навіть рук не

витагнув з кишень. Це вже труп. Труп комісара політичної поліції Еміліяна Чеховського (в деяких документах зазначено Юзеф Чеховський, можливо, комісар мав два ім'я. – Ред.).

Якийсь другий перебіг через гостинець і почав дряпатися на протилежний шкарп (невеличкий сквер. – Ред.) на кладовищі. Раз обсунувся, бо було ковзко, та за другим разом відістався на цвинтарну алею, і зараз же зник. Ще лиш оглянувся за перехожими, а вони, всі три трамваярі, поставали збентежені, нерішучі, не знаючи, що робити, до кого вдатися. Не кричали, лиш поволі почали підступати до чоловіка, що лежав на землі. Про того другого хіба забули. А він кількома швидкими кроками пробіг кладовище і кинувся через городи в напрямі Пелчинської вулиці. О, це зовсім не легка дорога – сніг подекуди по пояс, стежки нема, а гаятись не можна. Та, на щастя, ні живої душі не видно.

Та в Юрка вже друга думка: якнайшвидше віддалитися звідсіля. І мов олень, скаче він великими кроками по глибокому снігу. Ще крок, ще два і він уже при Пелчинській вулиці, вже видно трамваєву зупинку. Міра вже жде. Допитливий погляд. „Щасливо, по всьому”. „Ні, це неможливо, я нічого не чула!” – „Бо тільки один постріл, а відгомін тут не долетить.” І знову дружній стиск руки. Вона перша його вітає, того щасливого революціонера, що ось перейшов свій хресний вогонь. Відбирає від нього зброю, кашкет, тепер уже вона тим заопікується.

Але робота ще не скінчена. Ще Юрко мусить якнайскоріше дістатися додому. їдуть трамваєм, обоє щасливі, радісні. Вівторок щасливий день. До поїзда ще п'ять хвилин часу. Міра купує білет і знову молодий блідий чоловік всувається в кутик сепаратки (купе – окреме відділення у залізничному пасажирському вагоні. – Ред.) – закриваючись курткою, дрімає. Чи справді дрімає? На маленькій зупинці Павлів висів єдиний подорожній і польовими доріжками подався на схід.

– Де ж той Юрко подівся, що я його від рана не бачив? – питається батько доньки.

– Десь тут ходив, а потім сказав, що йде до свого товариша до Кривого (Криве – село неподалік райцентру Радехова, за чотири кілометри від колишнього повітового центру. – Ред.).

Але що так зранку захотілося йому йти у відвідини?

Він десь зараз повинен бути, – відповідає дочка, а сама лиш ходить від вікна до вікна і щохвилини заглядає на годинник. Ах, як тяжко ждати, краще самому робити, ніж другого посилати. Живе чи ні? Ці питання увесь час клубляться у дівочій голові.

В сінях хтось витирає взуття. То він, то напевно він. Скрипнули двері, в кухні стала струнка постать Юрка. Йому назустріч один довгий допитливий погляд. Його очі сказали їй усе. Ще заки вспів що-небудь промовити, кинулась йому на шию і почала гаряче цілувати. За хвилину сиділа вже при слухавках радіоапарату і відбирала вістку:

„Сьогодні, о годині 7.30 при вулиці Стрийській невідомий чоловік одним пострілом з пістоля замордував пана комісара Еміліяна Чеховського.

Вбивство, правдоподібно, сталося на політичному підґрунті. Слідство ведеться. Подробиці поки що в таємниці".

Польська поліція стала перед загадкою, що її довший час не могла розв'язати. Доперва три роки пізніше вона з архівів Сеника („архів Сеника" – так називають архівні матеріали ОУН, захоплені польською поліцією в Чехословаччині. – Ред.) довідалася, що вбивником комісара Чеховського був Юрко Березинський. Та він уже тоді не жив. 30 листопада 1932 року він загинув смертю революціонера в Городку Ягайлонському" (В архівних документах, названих „архівом Сеника", немає ствердження, що саме Березинський виконав відплатний акт на комісарові Чеховському. Інформації щодо цього міг дати згодом польській поліції провокатор Роман Барановський. – Ред.).

Так був підготований і виконаний один із найсправніших і не виявлених польською поліцією атентатів ОУН. Проведені польською поліцією масові арештування та енергійне слідство закінчилося неуспіхом."

Такими словами закінчується нарис Романа Шухевича – організатора замаху на терориста Чеховського.

* * *

Виконаний атентат на комісарі Чеховським – це не була акція, в якій з одного боку був убитий, а з протилежного – атентатник Юрій Березинський. Березинський виконував наказ української підпільної організації, і він, як дисциплінований член тієї організації, міг виконати атентат на будь-якій іншій особі. Щоб правильно зрозуміти цю подію, Читач повинен мати повну, об'єктивно висвітлену інформацію про тогочасну політичну ситуацію, а що найважливіше – взаємин між українським суспільством у Польщі (в умовах польської окупації на західноукраїнських землях) і польськими властями 20 – 30-х років нашого століття. А нормальними взаємини між Польщею і її тимчасовими громадянами – українцями – назвати аж ніяк не можна.

Вичерпну інформацію про польсько-українські взаємини у 20 – 30-х роках дає видатний український юрист – адвокат доктор Степан Шухевич у мемуарному творі „Моє життя". С. Шухевич пише, що йому довелося бути оборонцем у судовому процесі в Рівному в середині 20-х років, коли на лаву обвинувачених посаджено понад шістдесят українців-волинян. Ішлося про так звану Українську Національну Повстанчу Організацію, яку, як згадує адвокат, невідомо, чи насправді покликали до життя самі українці, чи то була провокаційна робота польської поліції. Обидві ці версії поділяли українці, а навіть деякі поляки. Та як би воно не було, волинські селяни горнулися до тієї організації. Польська поліція і прокуратура намагалися приписати тій організації комуністичний характер, хоч насправді вона мала не лише національні, а навіть націоналістичні риси. УНПО ставила собі за мету відірвати від Польщі українські етнічні землі і створити з них власну державу. Члени тієї організації, як згадує оборонець, були національно свідомі, поважні й відважні громадяни. Серед обвинувачених не було неграмотних. Під час судового процесу підсудні сміливо визнавали, що вони

належали до УНПО і не менш сміливо наголошували на тому, що вони прагнули визволити українські землі з-під польського панування.

Доктор С. Шухевич згадує, що в рівенському процесі проти УНПО він уперше зіткнувся з „інституцією", яку згодом створено і в Галичині, йдеться про так званого експерта з політичних справ. Функцію такого експерта виконував, здебільшого, поліційний чиновник, нерідко з числа тих, що вели слідство в даній справі. Про об'єктивне судження такого „експерта" не могло бути й мови. В усіх випадках „експерт" підкреслював, що будь-яка „антидержавна" організація є смертельною небезпекою для Польщі. Першим таким „експертом" в Галичині був поліційний комісар – „радикал" Івахув. Виступи на судових процесах „експертів з політичних питань" були дуже небезпечні для оскаржених, оскільки часто-густо під вплив „експерта" потрапляли присяжні, судження яких повинні бути об'єктивними.

„Експертом" у процесі УНПО був присланий з міністерства внутрішніх справ Польщі інспектор поліції з Варшави Стефан Снарський. За висловом адвоката С. Шухевича, „каналія" Снарський, либонь, функціонер царської охоранки (охранка – в царській Росії – орган таємного поліційного нагляду. – Ред.) – сам творив різні „революційні" організації, аби до них втягати найсвідоміший український елемент, а потім усіх ошуканих ставити перед суд...

Тему відплатних акцій, які дехто називає актом терору, в підпільних організаційних клітинах УВО й ОУН розглядали не раз і підкреслювали те, яким страшним вчинком є провокація особи, що перебуває на певному шаблі державного карально-репресивного апарату, котрий сам створює „революційну" організацію, укомплектовує її Богу духа винними людьми, а потім завербованих громадян судить і карає на смерть? Чи відплатний акт, який дехто може кваліфікувати як терористичний, не є засобом перестороги для таких людей?..

У справі УНПО майже всі обвинувачені були із Здолбунівщини, яка славилася високою національною свідомістю своїх громадян, і з Мізоччини, хоч перед тими районами попереду йшли Крем'янецьчина та Костопільщина.

Уже в той час, коли точився судовий процес проти членів УНПО, рівенська прокуратура готувала акт обвинувачення проти членів другої української підпільної організації – Української Революційної Повстанської Організації – УРНО, програма якої майже нічим не відрізнялася від УНПО. На лаву підсудних посаджено понад тридцять громадян з Рівенщини – палких українських патріотів, яких обороні здебільшого, вдалося врятувати від суворих покарань. А далі третя українська підпільна організація – Українська Революційна Повстанча Армія – УРПА – провокаційно створена польською поліцією. Спочатку всіх обвинувачених поставили під наглий суд, однак в результаті якогось розходження між суддями, справу передали на розгляд звичайного суду, який майже всіх виправдав. Судові процеси проти українців Волині й Холмщини (серед них були й симпатичні комуністичній ідеї, яких можна б вважати націонал-комуністами – шумкістами) точилися до вересня 1939 року.

За будь-що, а часто-густо за „рекомендаціями" „експерта" Снарського волинські суди засуджували до страти невинних людей, все це творилося нібито в інтересах усім полякам дорогої Речі Посполитої, В одному волинському судовому процесі (в Рівному) варшавський адвокат Гонігвіль (не українець) ствердив: „Коли улюблена Ненька-Україна (мав на увазі Українську державу. – Ред.) загинула, і її діти, ось тут оскаржені, приносять на її могилу квіти, то з них (з квітів. – Ред.) прокуратура сплела акт оскарження".

Якщо б підпільна організація послала бойовика, щоб той знищив Снарського за вчинені злочини, то зразу чи й пізніше знайшлися б такі, котрі б назвали Снарського „жертвою українського терору", невинним ягнятком, якому вкоротили життя.

Снарського українські „терористи" не знищили, його кудись прогнали польські власті після того, як він під час судового процесу у Володимирі Волинським, настільки вже п'яний, що „не міг устояти на ногах", заявив: „Першим комуністом у світі був Пан Єзус". Доктор Степан Шухевич, який обороняв оскаржених, зажадав, щоб ці слова „експерта" внести до протоколу, а газетне повідомлення, в якому було наведено слова Снарського, надіслав польському римо-католицькому кардиналові Каховському до Кракова.

У 1931 р. в курортному містечку Трускавці (Львівська область) бойовики ОУН знищили польського політика й публіциста, прихильника польсько-українського „зближення" (а фактично звинуваченого в „духовому обеззброюванні українського суспільства" – Тадеуша Голувка (1889- 1931),

Наступного (1932) року в Самборі (Львівщина) у справі того вбивства відбувся судовий процес, у якому, за твердженням українських громадян, крім Бунія – сторожа пансіонату, в якому вбито Голувка, інші – Мотика і Роман Барановський (1904 – 1936) – „український Азеф" – були зрадниками й провокаторами, співробітниками польської поліції.

Звичайно ж, читач може запитати: а чи варто в праці, присвяченій висвітленню життєвого шляху й діяльності Романа Шухевича, згадувати осібняків з-під темної зірки, поліційних катюг і провокаторів? На протиукраїнському фронті було чимало високих поліційних функціонерів, які „вславилися" своїми терористичними діями; Львів був місцем їх перебування, але їхня „діяльність" не обмежувалася лише теренами Галичини. З них головніші: Кайдан, Фін, Будни, Гірний (перекинчик українського походження), Хім'як, Білевич, Чеховський, про якого була мова раніше. При тому між названими часто не було зголи, зокрема, після знищення Чеховського радів його непримиренний конкурент Білевич, зловтішався й „радник" Івахув та інші.

У мемуарах „Моє життя" доктор Степан Шухевич характеризує декотрих із цього списку, зокрема Чеховського, якому вірно служив провокатор Роман Барановський, урешті поставлений перед суд, У двадцятих роках Барановський був у лавах бойового апарату УВО, засуджений у 1926 році, Вийшовши на волю, став на поліційну службу. Вів „роботу" за чималу щомісячну винагороду, а при тому, як пише С Шухевич – „не бракувало

оплат „від голови", тобто – за кожного українця, якого він вишукав і передав поліції". Р. Барановський видав поліції видатного члена УВО й ОУН Зенона Коссака. „Він знав – читаємо, – що поліція встановила нагороду 1000 польських злотих для того, хто видасть Коссака в її руки, тоді поспішив до живого ще толі Чеховського і повідомив про місце побуту Коссака, якого зараз таки поліція арештувала.,, Барановський зажадав 1000 злотих приобіцяної винагороди, але Чеховський з призначених грошей виплатив йому тільки 500 зл., а 500 зл. сховав собі, хоч казав Барановському поквитувати відбір 1000 зл. З тієї причини прийшло до грубого непорозуміння між ними, і Барановський навіть ходив зі скаргою до Івахова..."

Саме тоді розгорілася ненависть між польськими поліційними й іншими посадовими особами. „Врешті, – повідомляє С Шухевич, – Роман Барановський виявився не тільки конфідентом (довіреною особою поліції. – Ред.), провокатором, зрадником, але також ординарним бандитом, який міг бути дуже небезпечний". Суд все таки засудив Барановського, не допомогло йому сприяння польської поліції, зрадник помер у в'язниці 1936 року. „Український Азеф" укрит ганьбою весь свій рід. Стало відомо, що він видав на смерть Крайового Провідника ОУН ЗУЗ Юліана Головінського, продав інших. В українській пресі з'явилися критичні відгуки, а навіть обурення й суперечки.

„Крім справи Барановського, – пише С. Шухевич – була ще одна, навіть важніша..." Між свідками – колишнім львівським воєводою Соханським і Іваховим – були якісь фубі порахунки. Читаємо: „Найбільш сенсаційною частиною [судової] розправи було переслухання як свідків Соханського і пана „радника" Івахова, які взаємно закидували собі брехню". Згідно з інформацією кореспондентів, Соханський пообіцяв, що він „подасть публічно до відома прізвища всіх українців, що стоять на услугах поліції як конфіденти". Проте відповідного питання оборонці не ставили. А доктор С Шухевич пояснив: „Соханський такий сам „поліцайнюк" як Івахів, Чеховський та інші, а може навіть гірший провокатор від тамтих. Що ви, панове, були б сказали, коли б на моє питання Соханський з розмислом, провокаційно, але фальшиво, подав як поліційних конфідентів таких осіб, до яких ви тепер маєте найбільше довіри, а саме доктора Дмитра Левицького, Василя Мудрого, Володимира Кузьмовича і багато інших? Це він міг зробити, щоб викликати в нашій громадянстві замішання та брак взаємного довір'я, і що тоді було б? (Подано перелік лідерів УНДО – Українського Національно-Демократичного об'єднання. – Ред.). Як ті панове могли б доказати, що закид конфідентства є брехливий?"

Здатність доктора Степана Шухевича прогнозувати чужі наміри, враховуючи ситуацію, яка могла б виникнути, подиву гідна, виважена і завбачлива щодо небажаних і надзвичайно шкідливих наслідків.

ДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН

У цьому розділі йдеться про з'ясування українсько-польських взаємин не в широкому історичному аспекті, а, головним чином, лише про відносини під час Другої світової війни і після її закінчення.

І тут виникає потреба відповісти на запитання, якими повинні бути міжнародні та міждержавні взаємини, означити критерії, з якими до встановлення тих відносин підходила Організація Українських Націоналістів (ОУН), очолена Провідником на Рідних землях (Першим членом Бюра Проводу ОУН) Романом Шухевичем.

В серпні (21 – 25) 1943 року проходив неподалік Бережан (Тернопільська область) Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН, на ньому винесено постанови епохального значення, а співтворцем їх був і Роман Шухевич (постанови, прийняті цим Збором, можуть служити додатковим штрихом до політичного портрета Романа Шухевича). В них сказано: „Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН бере в основу, подібно як всі попередні збори, живу історичну правду про незнищимість Нації – найвищої органічної людської спільноти. Тому в основу політичного ладу в світі бере національний принцип. Тривким і справедливим може бути лише той лад, що базується не на доктринерських тезах, але на вічних законах життя. Система вільних народів і самостійних держав – це одинока і найкраща розв'язка питання порядку в світі. Спроби упорядкувати світ на інших основах не дали ніколи позитивних результатів. Усі понаднаціональні державні твори – імперії виявились завжди чинниками історичної реакції і занепаду. В імперіях завжди один нарід поневолює і веде до занепаду інші народи”.

(Прим.: Нерідко ще й тепер зустрінеш осіб, що прикривають себе суперпатріотичним рядом і гучними словами висловлюють діаметрально протилежні погляди, та ще й називають їх націоналістичними. Якщо з недоумкуватости ~ то ще півбіди, але такий підхід може бути інспірований завуальованою ворожою силою для дискредитації українського національно-визвольного руху. – Ред.)

Сьогодні, коли Україну самостійною державою визнали інші держави світу, можна і з польського боку, і з українського – почути, як дехто захоплено висловлює виважене твердження, мовляв: „Без вільної Польщі немає вільної України, але й без вільної України не може бути мови про вільну Польщу”. Важко сказати, скільки в цих небуденних словах щирости, а скільки формалізму.

Колись побутував (щоправда, лише з польського берега) підбадьорливий заклик: „За нашу і вашу свободу!” Такими словами зверталися до українців організатори польських повстань, коли Польща була під трьома окупаціями: російською, пруською і австрійською (1795 – 1918), йти спільно з поляками проти окупантів Польщі. Полякам ішлося про те, щоб українців залучити до

участи у повстаннях, які поляки підіймали кілька разів, – до Листопадового (1830 – 1831 рр.), а особливо до Січневого (1863 – 1864 рр.). У випадку перемоги поляків їх ставлення до українців було б таке, що про свою (польську) свободу поляки дбали б, а про свободу для українців забули б, а згодом ще й поборювали б союзників спільної боротьби.

Склалося так, що польські діячі, а зокрема історіографи часто-густо власні огріхи й невдачі силкуються навіть перед своїми громадянами приховати, невеликі здобутки перебільшити, а свою, відновлену у 1918 році, державність обрисовують не інакше, як „моцарстwowість” – можуть – виплід великодержавної пихи. Бо ж чи можна й треба було Річ Посполиту, яка налічувала до 40 відсотків непольського населення, в тому бл. 7 мільйонів українців, називати національною (однонаціональною) державою? Мало того: чи треба було полякам лемків, гуцулів, бойків, поліщуків і ін. називати не українцями, а якимись чужими племенами? Чи треба було серед українців греко-католицького віровизнання „шукати” поляків, ще й видавати для цих штучно поляками сплджених неофітів друкований орган „Поляк – греко-католик”?.. Чи треба було сусідню українську землю вважати своєю історичною власністю, а корінних мешканців цих земель експлуатувати, ополячувати, а в 30-х роках „пацифікувати”?

Ситуація була і є така, що Українському Народові судилось бути у близькому сусідстві з польським народом, а раз так, чи не треба б формувати взаємини між тими народами як рівних з рівними, з однаковою вигодою для обидвох сторін? Хіба ж це неправильний підхід?

Виходячи з таких міркувань, ще в останній декаді XIX століття, під назвою „Нова ера” з'явилася спроба налагодження українсько-польських відносин в Галичині, палким прихильником якої, а згодом і головним натхненником був Олександр Барвінський (1847 – 1927) – історик, видатний педагог і громадсько-політичний діяч. О. Барвінський обстоював погляд, що йдучи шляхом порозуміння і згоди між поляками й українцями, українці матимуть можливість політичного й культурного розвитку, але, як подає Енциклопедія Українознавства, „Нова ера” успіху не мала. Колишні однодумці О. Барвінського покинули, проте сам він і далі залишився на своїх позиціях, головуючи у ним же створеній Християнсько-Суспільній партії. В листопаді 1918 року в першому Державному секретаріаті (уряді) ЗУНР Барвінський був секретарем (міністром) освіти й віровизнання. Після зайняття поляками Львова Олександр Барвінський гірко розчарувався у польсько-українському порозумінні, цілком відійшов від політичного життя і скоро (1927 р.) помер.

„Жертвою довірливості, – пише у спогадах і коментарях „Життя – події – люди” Іван Кедрин, – офірою польської обіцянки впав у 1922 році волинський діяч Антін Васильчук, Тодішній прем'єр (Польщі) генерал Сікорський зробив йому низку конкретних обіцянок, на підставі яких холмсько-волинські діячі рішили взяти участь у виборах (до польського парламенту) 1922 р., що їх галичани бойкотували”. Українські послы (депутати) визнали польську суверенність на північно-західніх українських

землях, одначе... „генерал Сікорський не дотримав ні однієї своєї обіцянки, уряд (польський) не дав Холмщині, Волині й Поліссю ані тіні обіцяної автономії, а тільки використав заяву українців тих земель для широкого розголошення за кордоном як аргумент проти претенсій Галичини на свою суверенність...”

Шукав порозуміння з польськими політичними чинниками й львівський адвокат, політичний діяч Володимир Бачинський (1880 – 1927), але й він скоро розчарувався і в тому ж році, коли помер Барвінський (1927), Бачинський покінчив самогубством.

(Прим.: на протилежних – протипольських позиціях стояв Євген Петрушевич (1863 – 1940) – Президент ЗУНР. Енциклопедія Українознавства подає: „Після державної катастрофи у листопаді 1919 р. Петрушевич поселився у Відні, де створив (еміграційний) уряд диктатора, який при підтримці Краю боровся на міжнародній арені за успішне вирішення галицької справи... Після рішення Ради Амбасадорів з 15.3.1923 р. про приєднання Галичини до Польщі, ліквідував свій уряд і виїхав до Берліна, щоб вести далі дипломатично-пропагандивну працю у міжнародніх колах на користь Галичини. Коли ж українські партії в Галичині вирішили не підпорядковуватися закордонному прововоді, Петрушевич продовжував цю акцію перед міжнародніми колами вже персонально. Деякий час (і в тому його велике помилка. – Ред.) він мав надію, що від уряду УСРС можна сподіватися підтримки у боротьбі проти поляків, але невдовзі почав її втрачати. Не зрікаючись своїх поглядів, Петрушевич провів останні роки життя у скрутних матеріяльних обставинах у Берліні, де й помер”).

Незважаючи на спроби порозуміння з польськими окупаційними властями (Барвінський, Бачинський, Васильчук і ін.) головні українські національні структури в Галичині стояли на суто самостійницьких позиціях. Про ті часи Степан Ленкавський у нарисі про націоналістичний рух на ЗУЗ пише:

„Всенародня туга за втраченою національною державністю і бажання відзискати її назад були поштовхом для патріотичних елементів включатися активно в боротьбу за визволення. Це був об’єктивний стимул. Об’єктивні обставини мали свій окремий вплив.

Дратуюча щоденна практика польської окупаційної влади дуже сприяла ростові революційного спротиву, просто заганяла молодий активний і патріотичний елемент на шлях національної революції. Поляки поставили собі як основну ціль своєї політики денаціоналізувати українців усіма можливими способами. Вони дедалі більше обмежували політичні права, шахрували вибори, колонізували українські землі польськими переселенцями, заборонили продавати землю українцям, спричинювали безробіття, не допускаючи українців на державні роботи, а фахівців на посади в державних і адміністративних установах, натискали змінювати обряд і польщитися, ліквідували українське шкільництво, забороняли або обмежували доступ української молоді до студій у вищих школах, провадили збірні репресії, арешти, накладали грошові кари.

Поряд головного мотиву – прагнення відзискати назад утрачену державну самостійність – польська політика екстермінації була дуже могутнім стимулом сприяння революційним процесам...

Ясна річ, що польська денаціоналізаційна політика поставила у фронт боротьби проти себе офіційних репрезентантів української національної політики – послів до польського сейму і діячів легальних українських партій. У похвалу галицьким політичним партіям треба сказати, що за перших років польської окупації (1920 – 1923) вони виразно протиставили полякам ідею самостійної української держави і провадили політику абсолютної ізоляції українського життя від політики варшавського уряду, трактуючи його за уряд чужої держави...

Але ситуація змінилася, коли Рада Амбасадорів 15 березня 1923 р. визнала за Польщею Східню Галичину..."

Рада Амбасадорів (міжнародний орган, покликаний до життя Версальською конференцією у 1919 році, до складу якої входили послы (амбасадори) Сполучених Штатів Америки, Англії, Італії, Японії і Франції, під головуванням французького прем'єра .– Ред.) прийняла ухвалу про надання Польщею автономного устрою Галичині. Про це було складено відповідний документ. Рада розглядала питання і про перевірку виконання її рішення, і про проведення плебісциту через 25 років, тобто в 1948 році. В той час польський міністр освіти (в 1923 – 1926 рр.) – крайній шовініст Грабський „пророкував”, що через 25 років „українське питання у межах Польщі не існуватиме”. Але так не сталося: головною перешкодою в ополячуванні українців стала національно-революційна боротьба УВО і ОУН. Поляки почали стосувати терористичну політику супроти українців: „пацифікувати”, тобто „замирювати” українців, нападаючи на українські оселі, на культурно-освітні установи силами звироднілих елементів: польських поліцаїв і уланів (кіннотних відділів польського війська) в 1930 р. – від середини вересня до кінця листопада. Було це в той час, коли польський уряд очолював маршал Й. Пілсудський, який нібито на словах і не виявляв до українців крайньо ворожого наставлення.

У відповідь на польську дискримінаційну політику Організація Українських Націоналістів здійснила низку відплатних актів. Одним із них було вбивство 15 червня 1934 року в Варшаві польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького.

Того ж дня Пілсудський перед своїм ад'ютантом на пропозицію негайно відкрити у Березі Картузькій концентраційний табір, сказав, що він не заперечує проти того відкриття, але тільки на один рік, Концентрак у Березі – польська ганьба ХХ століття – поіснував до вересня 1939 року, тобто до падіння польської держави.

Через два дні після вбивства Перацького президент Польщі Мосьціцький видав розпорядження (17 червня 1934 р.) про концентраційний табір у Березі Картузькій за своїм підписом та підписами прем'єра й міністра внутрішніх справ Козловського, а також усіх міністрів, включно з міністром закордонних справ, військових справ і навіть віросповідань та народньої освіти...

Одним із перших українських в'язнів концтабору, запроторений без судового висновку, а лише на вимогу державної адміністрації – був Роман Шухевич, котрий просидів у ньому до весни 1936 року.

В той час Польщі була вкрай необхідна „нормалізація” взаємин із українцями, бо час спливав, Польща „однаціональною державою” не стала, а стосунки між українцями і поляками й далі мали характер гострого політичного протистояння.

У 1935 році почалася нова й остання спроба порозумітися з поляками. 8 липня до Львова приїхав з Варшави міністр внутрішніх справ Польщі Косцялковський в асисті директора політичного департаменту (управління) Кавецького та начальника національних справ Сухенка-Сухецького. Львівський воєвода Беліна Пражмовський запросив на „чай” кількох найвидатніших українських галицьких політичних діячів, юловним чином з УНДО. До того Центральний Комітет УНДО відповідно підготувався, розробивши – як повідомляє І. Кедрин – 18 меморіалів у найважливіших справах, що вимагали позитивного полагодження. А саме; припинення колонізації польськими переселенцями з корінних земель Західньої України, скасування перешкод українській молоді, яка має намір навчатися у вищих навчальних закладах, відкриття у Львові українського університету, визнання єдиного терміну „український”, замість „руський”, „русинський”, відновлення закритих українських гімназій, скасування законів, спрямованих на нищення українського шкільництва, відкриття українцями доступу до державних і самоуправних посад, амнестування політичних в'язнів і т. ін.

12 жовтня 1935 року Дмитро Левицький зрікся головування в УНДО – найпопулярнішій українській партії в Галичині, а його місце зайняв Василь Мудрий, будучи водночас і головою Української Парляментської Репрезентації. Таким чином, зосередивши у своїх руках ще й керівництво редакцією львівського щоденника "Діло" В. Мудрий опинився на найвищому щаблі партійної кар'єри.

І тут слід відзначити одну дуже важливу політичну обставину, яка досі ще недостатньо з'ясована... Польська сторона у процесі так званої „нормалізації” українсько-польських взаємин” переслідувала дуже корисливу для себе, а недогідну для українців мету: престижеві польської Речі Посполитої дуже шкодили звертання українців до Женеви (до Ліги Націй), передовсім проти екстермінаційної політики польських властей щодо українців. Польща зволікала з наданням Галичині автономії...

(Прим. (за Енциклопедією Українознавства): „Ліга Націй – союз держав, організація, заснована в 1919 р. Версальським договором для забезпечення світового миру й співпраці між націями, з осідком у Женеві (Швейцарія). До Ліги Націй належали, між іншими, держави, між якими була поділена Україна, – Польща, Румунія, Чехословаччина, а 1934 року до неї вступив і СРСР, який у 1940 р. виключено... Екзильні уряди України ставили свої кандидатури в членство Ліги, але безуспішно, вони подавали протести проти окупації України більшовиками й Польщею... Тому, що до завдань Ліги Націй належало, між іншими, відстоювати права національних меншин,

гарантовані окремим міжнародним договором, який підписала Польща, Румунія і Чехословаччина, українці зверталися до Ліги Націй зі скаргами на порушення їх прав урядами Польщі й Румунії Найбільше петицій (скарг) вносила Українська Парляментська Репрезентація та її окремі члени. Змістом українських звернень були, між іншими, польські шкільні „закони”, колонізація Західньої України колишніми вояками польської армії, переслідування української кооперації, знущання над політичними в'язнями, так звана „пацифікація” (у 1930 р.) та ін. Таємне засідання провела Рада Ліги Націй у вересні 1933 р. у справі штучно організованого большевицькою Москвою голоду в Україні... В 1946 р. Генеральна Асамблея ліквідувала Лігу Націй у зв'язку з тим, що переможні альянти Другої світової війни організували в 1945 р. Організацію Об'єднаних Націй (ООН).

В тракті згаданих щойно переговорів між українцями й поляками щодо „нормалізації взаємин”, поляки поставили вимогу, щоб українці анулювали відповідні протоколи в секретаріаті Ліги Націй, пообіцявши натомість погодитися на співпрацю з українцями, враховуючи інтереси останніх і всіляким (на погляд польської сторони – непотрібним) конфліктам між українцями й поляками буде покладено край. На превеликий жаль, польська сторона домоглася успіху, бо українські політики „нормалізаційного курсу” пішли на поступки. До Женеви виїхав Володимир Целевич (1890 – 1944) – визначний діяч УНДО, генеральний секретар організації, редактор, що разом із Василем Мудрим у 1935 ввійшов у число творців т. зв. нормалізації (Целевича у 1939 році арештували большевики, подальша його доля невідома)... Разом із Целевичем до Женеви виїжджав видатний діяч УНДО Любомир Макарушка. (Повідомляли, що хтось із працівників тодішнього секретаріату Ліги Націй не радив делегованим українцям (у керівництві УНДО поїздки Целевича і Макарушки тримали у великій секреті), щоб вони анулювали відповідний протокол, щоб самі „не закладали собі петель на шиї”, але це не допомогло, Целевич і Макарушка виконували доручене їм завдання... Наслідки були фатальні, бо польські власті після цього не дотримали жодної обіцянки, а навпаки – почали ще більше утискати українців. В керівництві УНДО зчинилося сум'яття, хтось подав „проект” фізично знищити двох делегатів до Женеви, як таких, що діяли на власну руку, і таким чином відновити анульовані папери...

У 1939 році дехто з українських політиків робив закид Василеві Мудрому, чому той не подався до Лондону з утікачами – членами польського еміграційного уряду, аби там „захищати українські національні інтереси”. Важко погодитися з такою думкою, бо і там польські еміфаційні власті нічим Україні не допомогли б, а співпраця (за кордоном) українця Василя Мудрого була б для польських емігрантських властей додатковим доказом, що представник українців разом із ними і таким чином „легалізує польське право” на повоєнну Річ Посполиту в межах 1939 року. Дехто закидав Мудрому, що своєю відмовою їхати на еміграцію до Лондону, він якоюсь мірою „довів”, що погоджується з німецьким політичним курсом. Але це не так. Василь Мудрий поступово почав нав'язувати контакти з українським

національно-революційним рухом, категорично спрямованим проти гітлерівської Німеччини. У 1944 р. (в липні) Мудрий – учасник Великого установчого Збору Української Головної Визвольної Ради (УГВР) – обраний на пост першого заступника Президента УГВР Кирила Осьмака. Але ще в попередньому (1943) році в офіційному органі Проводу революційної ОУН „Ідея і Чин” Василь Мудрий (під літературним псевдом Я. В. Борович) помістив статтю „Україна і Польща”, яка й досі має пізнавальну й повчальну вартість.

Далі подаємо уривки з цієї статті.

В. Мудрий пише: „Польща 1919 – 1939 рр. „договорювалась” з українцями так само, як колись шляхетська і за австрійських часів польсько-австрійська політична верхівка. Найпомітнішою спробою налагоджування польсько-українських взаємин у новій Польщі була т. зв. нормалізація польсько-українських відносин, започаткована навесні 1935 р. Над усіма основними тезами нормалізаційної політики Польща до двох років так ґрунтовно перейшла до порядку денного, що з них нічого не лишилось...

Польща стала такою великою, як була, завдяки винятковій політичній кон'юктурі у Версалі і завдяки большевицькому, тоді ще слабому правлінню в б. Росії. На сході вона мала велетенського своїми потенціями можливостями і тому грізного сусіда в виді Союзу Советських Республік на заході – роззброєну, правда, але теж страшну для Польщі своїми спроможностями Німеччину. Який же політичний висновок зробила вона з цього свого положення? Ніякого!.. Внутрі вона повела політику винародовлювання непольських народів великими засобами, в цьому числі також колонізацією, терором і насильною асиміляцією. Переворот Пілсудського з 1926 р. на перший погляд ніби перервав цей процес ендецької закордонної і внутрішньої політики (ендеками – народніми демократами називалась польська політична партія крайньо шовіністичного спрямування. – Ред.). Але це тривало коротко. У закордонній політиці польські рейки почали переставляти нібито на іншу сторону, зате у внутрішній політиці змінились тільки люди на відповідальних становищах, але політичний дух щодо неполяків, зокрема до українців, лишився той самий. Сталось навіть щось гірше, бо до українців почали прикладати дві мірки: іншу до галичан, а іншу до волинян. Зате зовсім перекреслили право на існування українців на Холмщині, Поліссі і Підляшші... Волинь відмежовано кордоном від Галичини... Війна 1939 р. перервала цей процес разом з існуванням Польщі. Польща між такими двома сусідами, як Німеччина і ССРСР, в таких границях і при таких внутрішніх відносинах утриматись на довшу мету не могла”.

* * *

Б. Мудрий продовжує: "Двадцятирічне існування відновленої Польщі наочно доказало, що для польської політики досвід історії не мав ніякої вартости, але зате дуже високо цінувалась там традиція правління давньої шляхетської Польщі, Тепер, коли Польща лежить, знов знаходяться між поляками цілі групи, які намагаються підходити до українців з усякими

гаслами і т. зв. ягайлонськими ідеями про спільні завдання та цілі в справі спільного „визволення”.

(Прим.: Під „ягайлонською” – мається на увазі та польська імперія, яка була під династією Ягайлонів від 1386 до 1572 року, представники якої засідали теж на тронах угорських і чеських, територія якої охоплювала, крім польських земель, Литву, Білорусію і велетенські простори України. Під кінець XIV ст. до ягайлонської імперії входили Полоцьк, Вязьма, Смоленськ, Курськ...)

В. Мудрий пише: „Рівні з рівними” за „нашу і вашу свободу” – це гасла старі, як Польща, і скомпромітовані поляками від віків, а все одно вони ними користуються, шукаючи допомоги для свого порятунку. Нема сумніву, що Польща сама ніколи не буде такою сильною, щоб втримати напір зі сходу і заходу, особливо ж не може бути такою сильною стиснена у свої етнографічні межі. Але, в тому річ, що вона ніколи не думає про етнографічні межі на випадок відбудови. Їй усе усміхаються її історичні межі з часів ягайлонської доби. Отже, приманюючи українців до помочі у відбудові втраченої держави, поляки приманюють їх до нового польського ярма. Інакше укладалась би справа, коли б поляки бажали спільними силами відбудувати Польщу й Україну як окремі держави на їхніх етнічних територіях! Тоді можна б з ними поважно на цю тему говорити. Але річ у тому, що таких поляків нема. Так само не признають права на державне самостійне життя ані білорусам, ані литовцям. Ягайлонська комбінація „Польща, Литва і Русь”, як „триєдина трійця” – ось ідеал кожного поляка...”

Василь Мудрий – найвідповідальніша особа з українського боку в процесі проведення так званої нормалізації українсько-польських взаємин у 1935 – 1939 рр., статтю „Україна і Польща” закінчує ось яким висновком:

„Вдумуючися глибше в історію польсько-українських відносин, аналізуючи минулу й сучасну польську політичну ментальність, приходиш до глибокого пересвідчення, що ніколи з поляками ні до чого путнього і певного не договоришся, коли обстоюєш політичну незалежницьку і державницьку українську національну ідеологію. Об'єктивні умови національно-державної української рації наказували б жити в приязних взаєминах із Польщею з уваги на великого спільного ворога Москву. Знов же об'єктивні умови національно-державної польської рації наказували б полякам жити у приязних відносинах до державної України ще й з уваги на польського західного сусіда Німеччину. Одначе ці дві тези себе виключають тому, що поляки в своїй мегаломанії усе будуть собі легковажити як не одну, то другу небезпеку. А будуть це робити з тієї причини, що віритимуть у свою „силу”, але досягнену коштом поневолення і українців, і білорусів, і литовців. На беззастережне признання української державности в українських етнографічних межах вони не годяться навіть тоді, коли політично лежать напівпритомні, розпорошені колесами історії.

Який же вихід із того положення, де вічним сусідом є Польща? Вихід простий! Пактувати з поляками про мирне співжиття тільки тоді, коли в наших руках є щонайменше така сила, як у них. Тільки тоді вони будуть

поважати наше право на життя, і тільки тоді на деякий час вони будуть респектувати підписувані ними з нами договори. Хвилеве наше ослаблення вони завжди використовують для себе, на що ніколи в історії не йшли ми. Поляків до лояльності партнерства можна наломити тільки силою і то силою наглядною.

Сьогодні український нарід, який від останніх визвольних змагань у 1917 – 20 роках ні на мент не перервав своєї боротьби за власну державу, розпоряджається певною організованою політичною силою, яка і є основою української визвольної політики. Ця сила є також чинником, який дозволяє нам одверто говорити про конечність розв'язки питання нашої боротьби на польському відтинку. Ми свідомі того, що перед лицем небезпек, які грозять усім поневоленим народам Сходу від німецького і московського імперіялізмів, тільки спільний фронт поневолених проти імперіялістів і ліквідація внутрішніх спорів є одинокою правильною відповіддю поневолених воюючим імперіялізмам. Це треба також прикладати до взаємовідносин двох народів – українського і польського. І тому ми сьогодні (стаття написана у 1943 році. – Ред.) проти боротьби на цьому відтинку, тому ми також за знайдення мирних шляхів розв'язки існуючих питань між двома народами. Якщо ж боротьбу цю польська верхівка хоче нам накинати, то це буде завзята боротьба всьо-Ю українського народу проти ворожих імперіялістичних зазіхань.

Але одночасно ми свідомі труднощів, які стоять на шляху до порозуміння. Ми свідомі зокрема того, що вся психіка польської верхівки, спосіб її думання, її сталі шовіністичне наставлення, її імперіялістичні мрії стоять поважною перешкодою на дорозі до порозуміння. Усе минуле наших взаємин, увесь зібраний в історії досвід учить нас, що польська верхівка, навіть у хвилинах найбільших трагедій і терпінь власного народу, не хоче відректися від плянів поневолення інших народів, зокрема України, Білорусії і Литви, і тому, бажаючи знайти мирну розв'язку справи, ми організуємо власні сили, бо це одиноко може переконати польських імперіялістів у безвиглядності їхніх загарбницьких плянів та конечності порозуміння з Українським Народом, який від польського народу нічого не хоче, на польські землі не зазіхає, але має достатньо багато сили, щоб кожночасно відстояти свої права на власну державу.

І це мусить стати аксіомою нашої політики щодо поляків. У противному випадку нема рації „годитись” і договорюватись з ними, бо з цього нічого не вийде. Так каже історія цілих віків. А в неї треба таки дечого вчитись.”

У наслідок змови червона Москва і брунатний Берлін розпалили полум'я Другої світової війни, яка завдала народам нечуваних втрат. Першою жертвою впала Польща, за лічені дні вересня 1939 року перестала існувати та держава, керівництво котрої покладало надто великі надії на гарантії могутніх західних держав. Сподівання не виправдались і це викликало сум'яття між поляками, заскиглила критика на адресу вчорашніх властей, які не поділили долі свого народу, а знайшли собі притулок у Франції та в Англії.

Щоправда, скоро рознеслась чутка, що з'явилися „лєсньні" – лісовики, які по лісах призбирають зброю на день „ікс", згодом, що виник „Звйонзек Валькі Збройней" – Союз збройної боротьби – передвісник пізнішої чисельної і добре зорганізованої підпільної Армії Крайової (АК), підпорядкованій утвореному еміграційному урядові в Лондоні на чолі з генералом Сікорським. В масах тоді складали обнадійливі приповідки: „Як сонечко піде вище, то сікора (синиця – Сікорський. – Ред.) до Краю ближче."

І в той же час, „щоб рятувати життя", великі маси поляків пішли на поліційні послуги до німецького окупанта, з'явилися між поляками „фольксдойчі" і „райхсдойчі", польські вислужники позаповнювали „кріпо" (німецьку кримінальну поліцію) і то не лише на національних польських теренах, а й у Львові (після вибуху большевицько-німецької кривавої різні)...

Багато українців, рятуючись від червоної чуми, подалися на окраїнні західні землі (Холмщину, Підляшшя, Засяння і Лемківщину) і до Кракова та інших польських міст, а в той час поляки лівацьких поглядів разом із „поляками Мойсеевого віросповідання" знайшли притулок в УССР, тобто на окупованих Москвою західноукраїнських землях.

Здавалося, поляки, зазнавши великої трагедії, врешті-решт прийдуть до розуму настільки, щоб унормувати взаємини з українцями – своїми найближчими сусідами, але так не сталося. Ментальність поляків не змінилася, вони спрямовували свої дії давніми традиційними шляхами.

Видатний український націоналістичний діяч – редактор офіціозу Проводу ОУН Михайло Палідович-Карпатський (1914 – 1944) у статті „До українсько-польських взаємин" у 1944 р. писав: „Найбільшою перешкодою для нормалізації взаємин між українським і польським народами залишаються й надалі елементи, глибоко закорінені в психіці польського громадянства та його керівних кіл:

1. Вперте заперечування права українського народу на власну державу.
2. Намагання трактувати український нарід нездібним до власного державного життя, якому вслід за тим Польща повинна дати опіку чи його визволити.
3. Трактування українських земель як теренів своєї територіяльної і політичної експансії.
4. Трактування української проблеми як своєї чисто внутрішньої справи.

По суті, все це означає, що Польща і далі провадить політику боротьби зі змаганнями Українського Народу за власну державу. Український Нарід навпаки, не бореться з Польщею і її визвольними змаганнями. Український нарід бореться за свою державу, за володіння на своїх землях, не посягаючи на чужі, тим самим і польські, землі, за свою державно-політичну самостійність і суверенність... Злагіднення польсько-українських відносин сьогодні і мирна розв'язка українсько-польського питання взагалі можливі тільки на платформі визнання польською стороною української державности на українських землях та при умові, що Польща ні тепер, ні на будуче не буде посягати на українські землі... Сьогодні, – пише М. Палідович, – ще виразніше, як коли-небудь у давнині, Український і Польський Народи

знайшлися перед цією самою спільною загрозою. Обидва народи мають тих самих ворогів: Німеччину і Москву. Один із них у передсмертних судорогах старається ще вдержати українські і польські землі, другий, наче дикий звір, смертельно ранений, витягає вже по ці землі свої хижацькі криваві лапи. Вибору тут для обох народів немає, а орієнтуватися на котрого-небудь із ворогів було б політичним божевіллям, бо виграш однієї чи іншої сторони є одночасно зв'язаний із загибеллю обох народів.

Коли у висліді світової хуртовини прийшло б до відбудови Української Держави, – пише М. Палідович, – без одночасної відбудови державної незалежності Польщі або до відбудови Польської держави без одночасної відбудови державности України, то і в першому, і другому випадках треба тоді рахуватись з неминучістю короткотривалого існування відновлених державних організмів... Мусимо однак ствердити, що такого розуміння історичних проблем, що стоять сьогодні перед обома народами, по польській стороні ще немає, натомість голосними є кличі „ні п'яді землі з українських територій, що входили в склад польської держави до 1939 р. в українські руки"... Мало того, можна почути навіть голоси, що Польща не може обмежуватися до своїх східних кордонів з-перед 1 вересня 1939 р., а повинна сягнути ще далі на схід і включити в склад польської держави інші українські землі як „історично польські терени" ...діють ще сьогодні деякі польські кола, що приготівляють польську суспільність до кривавої розправи з українцями..."

(Прим.: Після закінчення польсько-більшевицького збройного конфлікту 1920 р., наступного року (18 березня 1921 р.) дійшло в Ризі (Латвія) до підписання мирного договору між Польщею та РСФСР і УССР. Договір уточнював державні кордони між Большевією і Польщею, на підставі цього документу за Польщею залишено приблизно 180 тис. кв. кілометрів території (на схід від т. зв. „лінії Керзона"). Польська делегація, до складу якої входив і Леон Василевський (1870 – 1936) – батько збільшевизованої Ванди – дружини О. Корнійчука, ставила вимогу, щоб до Польщі приєднати ще й Кам'янець-Подільську губернію, „як споконвічну польську територію".)

Відомо, що проголошення віднови Української Держави Актом 30 червня 1941 р. німці не визнали, уряд розпустили, а головних українських керівників – Степана Бандеру і Ярослава Стецька запроторили до концтабору. Негативно до того Акту поставились і большевики, які й думки не могли допустити, щоб на українських землях існувала Самостійна Українська Держава.

До цього гітлерівсько-сталінського дуету пристали зі своїм вовчим виттям і польські шовіністи, вони розкритикували Акт 30 червня, хоч у ньому не було жодної проти польської нотки, і незважаючи на все це, Друга Конференція ОУН, що проходила в умовах найбільшої секретності у квітні 1942 року, в політичних постановках ствердила;

„XXVI. Ставлення до поляків.

Стоїмо за злагіднення польсько-українських відносин у сучасний момент міжнародної ситуації й війни на платформі самостійних держав і визнання

та панування права українського народу на Західньо-Українських Землях. Одночасно продовжуємо боротьбу проти шовіністичних настроїв поляків та апетитів щодо Західніх Українських Земель, проти антиукраїнських інтриг та спроб поляків опановувати важливі ділянки господарсько-адміністративного апарату Західньо-Українських Земель коштом відсторонення українців".

Вже в 1942 році були спроби повести з поляками переговори для внормування українсько-польських взаємин. Польську сторону ознайомлено з українською позицією: кожний народ має право на самостійне державне існування, а це значить – таке право мають поляки, таке право мають і українці. Тоді з польського боку зроблено „заяву”: „Пригадуємо панам українцям, що єдине право представляти Україну має пан Микита Хрущов"... Та ще й до сьогодні можна почути як поляк, що не визбувся шовіністичної дурійки, українську національну територію називає не інакше, як Росія...

Організація Українських Націоналістів впродовж 1941 – 1942 рр. вела широку пояснювальну роботу серед українського населення, розбудовувала організаційну мережу в усіх областях України, а передовсім здобувала прихильників ідеї української державної суверенності й соборності.

Вже восени 1941 року спонтанно виникали в різних районах України боївки, які чинили опір озброєним ватагам німців і місцевим „фольксдойчам", що гасали селами і грабували українських селян. Треба зазначити, що діяльність цих груп не була скоординована. ОУН дбала про те, щоб такі передчасні виступи не викликали гострих німецьких відплатних акцій, щоб ті акції не призвели до поголовного винищування наших громадян, зокрема інтелігенції, як це сталося у Чехо-Словаччині після того, коли чеські бойовики знищили гітлерівського главаря Гайдріха.

Німецькі розвідувальні органи стежили за подіями в Україні, вони рапортували вищим німецьким властям, що великою перешкодою для здійснення колонізації України є українські націоналісти – члени ОУН з-під керівництва Степана Бандери.

За свідченнями доктора історичних наук, професора київського університету Володимира Сергійчука, опертими на архівні джерела і опублікованими у його творі „Наша кров – на своїй землі", „діяльність ОУН на східноукраїнських землях під час німецької окупації можна розділити на два етапи: підготовчий, який тривав до весни 1942 року, що включав період походу груп ОУН на Схід і вивчення цього терену, і підпільно-революційний.

Основна робота підготовчого етапу спиралася на кадри, що прийшли із ЗУЗ... Німців трактовано як окупантів... Боротьбу продовжували справжні революціонери.

Вони продовжили логічно другий етап націоналістичної діяльності – підпільно-революційний, ОУН перейшла в повне підпілля, оскільки гебітскомісаріати і СД (німецькі органи безпеки) одержали інструкцію знищувати безоглядно українських націоналістів, насамперед бандерівців, застосовуючи до них гостріші заходи, ніж до комуністів. Організаційна робота на цьому етапі опиралася на підпільників-революціонерів, які жили з

фіктивними документами на нелегальному становищі... у цей період з'являються підпільники з місцевого елемента... з місцевих середовищ уже виростають у цей час тверді й відважні націоналісти. Крім чоловіків до підпільної націоналістичної боротьби починають прилучатися жінки. Організація охоплює села, міста, заводи, адміністрацію, пронизуючи дуже глибоко все громадське життя, Ідеєю роботи була ідея української самостійності, що випливала з гасла „Воля народам, воля людині“, яке стало генеральним гаслом української революції. З цим Україна на тлі зудару двох імперіялістичних ідей вийшла на перше місце як носій нового суспільного ладу, нових прогресивних ідей...

Необхідно зазначити, що большевицькі документи підкріплюють таку оцінку діяльності підпільної ОУН у східних областях. Так, у донесенні наркома держбезпеки УССР на ім'я начальника Українського штабу партизанського руху Строкача від 24 травня 1943 року повідомлялося: „Ряд джерел захоплених нами документів свідчать про те, що, незважаючи на масові репресії німців серед оунівців, зокрема серед прихильників Бандери, останні не тільки не згорнули своєї роботи, а навпаки, перейшовши у підпілля, значно посилили її.

Встановлено, що ОУН поширила свою діяльність на всю окуповану територію України. В усі області України ОУН направляє своїх емісарів, створює підпільні організації, закладає склади зброї, боєприпасів і друкарні, готує кадри для збройної боротьби.

Про діяльність ОУН у східних областях України відомо, що в ряді пунктів Київської, Житомирської, Полтавської, Запорізької, Кіровоградської, Сумської, Харківської та інших областей оунівці заклали свої підпільні організації, керовані націоналістами-нелегалами, які прибули з західних областей України... їхнє гасло: „Свобода без советів і без німців"... Під осінь 1943 року появились боївки під Уманню та в Холодному Яру, розпочалася акція в цьому пляні на Одещині.

Такі документи, що дають можливість дати об'єктивну оцінку діяльності ОУН-УПА, на щастя, збереглися в українських архівах, пролежавши не один десяток років під грифом „цілком таємно". Передусім, це донесення советських партизанів і розвідників, агентури НКВД з окупованої фашистами території України, в яких подано невідому досі широкому загальному інформацію про діяльність ОУН-УПА – її свідомо приховували, оскільки вона в багато чому суперечила офіційній лінії комуністичної пропаганди.

Саме советські партизани залишили нам конкретні свідчення про бойові дії УПА проти німців... Новим для широких мас є те, що наскок на Рівне в 1942 році, коли гітлерівці розбіглися, був організований саме націоналістами.

За даними на 5.06.43 року Кременецька округа (Кременець – 60 км на північ від Тернополя. – Ред.) у квітні 43 р. була оголошена на надзвичайному становищі, що німці в цій окрузі зазнали нападу українських націоналістів-бандерівців. Німці з багатьох населених пунктів були витіснені...

Що стосується оцінки бойових дій УПА проти нацистів, то необхідно навести ось який документ ОУН: 22.03.43 відділ УПА звільнив з Луцької тюрми 40 полонених. Всі вони вступили в УПА.

У березні 1943 р. відділи УПА зайняли Володимирець, Степань, Висоцьк, Дубровицю. Німці розбіглися із своїх станиць.

В останніх днях березня (1943 р.) відділи УПА зайняли Деражню. В місті і в околиці встановлено українську національно-революційну владу. Все радгоспне майно роздане населенню. Більше трьох тижнів ані німців, ані німецької влади немає. В той час тільки в одному німецькому відділі в бою під с. Чудвами загинули 18 німців, дуже багато ранених. Решта німців розбіглась.

Під кінець березня і в перших днях квітня відділи УПА зайняли в боях з німцями містечка Людвипіль, Олику, Цумань і Горохів.

У перших днях квітня 1943 р. відділ УПА розбив німецький табір, який складався з кільканадцяти підвід, що везли награвоване в селян майно. Українські повстанці всіх німців перестріляли, а майно повернули селянам.

В часі від 15 березня до 10 квітня 1943 р. відділи УПА розбили в'язниці і звільнили в'язнів у містах Кременці, Дубні, Рівному, Ковелі і Горохові. В'язні вступили в ряди УПА. В тому часі розбито концлагер у Любачівці, Горохівщині і лагер військовополонених у Ковелі. В містечку Ківерцях відділ УПА розбив збірний пункт, на якому були люди, що їх полонено і призначено на виїзд до Німеччини. Всіх людей звільнено. Багато з них одразу вступило у відділи УПА.

В перших днях квітня 1943 року під Берездовом на Житомирщині один з відділів УПА провів успішно бій з німецькою поліцією. По німецькому боці 7 вбитих, решта розбіглась. Відділ УПА не зазнав ніяких втрат.

У тому самому часі в Шепетівських лісах відділ УПА розбив німецький транспортний поїзд з амуніцією. Амуніція перейшла у власність Української Повстанської Армії.

В першій половині квітня 1943 р. в районах Мізоча, Острогу, Крем'янця. Верби поширився великий повстанський рух. В цих районах знищено всіх німецьких співпрацівників і сексотів... Після кількох днів німці кинули цілу дивізію для знищення повстанців... у боях вбито 120 німців у Вербі, 24 – в Шумську, 32 – в Острозі, 11 – в Мізочі... Німецькі відділи напали на село Сніжок Угорського району і пограбували його за здогадану співпрацю з УПА. Повертаючись із здобиччю, німці потрапили в засідку УПА. В бою знищено 9 німецьких автомашин, вбито 62 німців, а 18 німців тяжко поранено... Для успішного переведення бою відділ УПА зірвав міст і загородив німцям шлях до втечі... За здогадану співпрацю з УПА німці напали разом з польською поліцією силою 100 чоловік на українське поселення Дворище. Цивільне населення встигло без втрат вчасно сховатися. Відділ УПА, що перебував поблизу, зробив засідку і знищив 40 німців і польських поліцаїв без жодних втрат зі свого боку.

Німецькі і польські поліційні відділи, повертаючись з грабіжницької мандрівки по українських селах потрапили під село Жуків у засідку. Табір ворогів був розгромлений: по ворожій боці 35 було вбито і 10 поранено.

На терені базальтових копалень в Івановій Долині біля Костополя відбулися великі бої: в боях здобуто німецькі укріплені пункти. Розгромлені ворожі сили попали ще в засідку і були повністю знищені. На стороні ворога впало вбитими багато німців і поляків...

Для дослідників бойових дій УПА проти нацистів ще дуже багато роботи. Однак, слід сподіватися, що об'єктивна аналіза документів дасть можливість заповнити цю прогалину в історії нашого народу.

Цього вимагає історична справедливість. Бо українські націоналісти творили Українську Повстанську Армію як відповідь на німецький терор і насильство, як відповідь на грабунки і вбивства з боку большевицьких партизан і як доказ того, що український народ умів і вміє відстояти своє життя і права зі зброєю в руках.

Однією з прилеглих до України атохтонних її територій виявилася Берестейщина, яка, до речі, згідно з Берестейським договором 1918 року, входила до складу Української Народньої Республіки.

Прихід німецьких військ на Берестейщину, насильно приєднану Сталіним 1939 року до Білорусії, дав поштовх до відродження туг українства, усвідомлення поліщуками своєї приналежності до українського етносу. Найбільш свідомими буди Кобринщина і Дорогичинщина, де заявила про себе ОУН. Активність ОУН у Кобринщині пояснювалась тим, що ще перед початком нападу німців на СРСР тут діяла підпільна націоналістична організація. Українські повстанці намагалися в міру своїх можливостей захищати поліщуків від нападів гітлерівців і червоних партизанів та поляків, що тероризували мирне населення".

За польськими „даними" у боротьбі поляків з українцями загинуло бл. 40 – 60 тисяч польського населення на території Волині, тобто у сьогоднішній Волинській (Луцькій) і Рівенській областях. Польські шовіністичні кола подають значно більшу цифру... до 200 тисяч, а навіть до 500. Польська офіційна статистика у документі „Статистика Польщі" (Краків, 1915, автори Крижановський і Куманецький – професори Краківського університету) подає такі дані: на загальну кількість населення на Ковельщині 280 тис. проживало 4,1 тис. поляків, на Крем'янецьчині відповідно на 288 тис. – 9,8 тис. поляків, на Луччині – на 340 тис. – 13,3 тис., на Острожчині на 225 тис. – 15,5 тис., на Рівенщині на 376 тис. – 19,6 тис., на Володимир-Волинщині на 366 тис. – 22,0 тис і на Дубнівщині на 152 тис. – 9,9 тис. поляків.

Треба знати, що саме постійна агресія витісняла значною мірою український етнос із західних українських регіонів, а й заповняла польським осадницьким елементом Галичину, Волинь і Полісся.

Відомо, що невдовзі після „визволення" західноукраїнських земель у 1939 році всіх польських осадників большевицькі карально-репресивні органи виселили на Сибір та в інші глухі закутини совєтської імперії. Частина з них загинула, дехто попав до армії Андерса – польської формації,

якій пощастило через країни Середнього і Близького Сходу потрапити під команду альянтів. З депортованих більшовиками осадників ніхто не повернувся на західноукраїнські землі.

Починаючи з останніх місяців 1942 року українська допомогова поліція на Волині почала переходити до УПА. Після того, як за наказом ОУН остаточно навесні 1943 року вся українська поліція перейшла у підпілля і влилася в лави УПА, гітлерівські окупаційні власті вирішили використати поляків на Волині для боротьби з українською підпільною збройною силою, що посилювала свій вплив в Україні, розгортаючи бойові дії з німецькими окупантами.

Ще раніше на Поліссі з'явилися польські збройні відділи, які нав'язали близькі контакти з більшовицькими партизанами і під виглядом боротьби з німецькими окупантами спрямовували свої зусилля на знищення українських націоналістів. Німецькі окупанти вирішили створити польську народню армію, і попередньо добре озброївши, доручити їй вести боротьбу проти українських націоналістів. З архівних джерел того часу відомо, що в Славуті гітлерівці мобілізують поляків, котрих відправляють до Рівного, де, переодягнувши в німецьку форму, навчають військової справи. У Корці польським поліцаям надано право самостійного розстрілу мирних мешканців. У місті Колки Волинської області вся поліція – польська. В середині серпня (1943) на станції Михневичі 150 поляків пішли в німецьку поліцію, щоб разом з німцями знищувати українські села і населення, а передовсім, щоб вести боротьбу з українськими націоналістами. До поліції приймають поляків від 16-річного до 45-річного віку. Спільно з німцями польські поліцаї знищили село Парцевичі Степанського району, вбили багато українців, котрі не мали до націоналістів жодного відношення.

В часі, коли український народ став до збройної охорони свого життя і майна перед сталінсько-гітлерівськими імперіялістами, – наголошувало у матеріалах ОУН, – польські колоністи, що налізли на українські землі і жили там як меншина, не те, що не дали допомоги українському населенню ані не зберегли неутралітет, а навпаки – взяли активну участь по стороні сталінсько-гітлерівських бандитів. Разом із німцями польські шуцмани пускали з димом цілі українські села, вбиваючи безборонних жінок і дітей. Водночас польські колонії на Волині стали головним осідком і пристановищем для більшовицьких парашутистів і агентів, тож у такій ситуації український народ, який виповів нещадну боротьбу Сталіну і Гітлеру, мусів боронитися також перед їхніми ви-служниками та агентами.

Природньо, поляки, зятягнені в більшовицьку партизанку, засуджували тих представників свого народу, котрі одягнули німецькі мундири. У спеціальному зверненні командування об'єднаного польського партизанського загону наголошувало: „В українського і польського народів один кат: кривавий Гітлер. Хай же ніхто з вас не запламує чести поляка братовбивчою боротьбою в ім'я інтересів нашого споконвічного ворога! Зброю, яку ви дістали від німця, скеруйте в груди німця!"

Однак не всі поляки прислухалися до цього. В архівних фондах зберігаються реєстри ганебного польського прислужництва гітлерівцям:

в Бережанщині, Тернопільська область, поляк Вінценти Добрувка, що працює в німецькій кримінальній поліції, передав німецьким окупантам список 21 українця, яких розстріляно в Бережанах;

поляк Рудольф Петрикув, працівник німецької кримінальної поліції, був шефом мережі конфідентів, сам особисто розстрілював українських політичних в'язнів, він убив українця Заяця зі Свистільник;

поляк Станіслав Клецор, донощик кріпо, видав німцям Василя Теренчука зі села Підвисоке, що на Бережанщині;

поляк Ян Голдшайн видав ще до війни органам НКВД Миколу Ониська та Миколу Штуцького із Зелібор (Рогатинщина), за німецької окупації став донощиком гестапо;

полька Євгенія Біла з Новосілок, донощиця німецької жандармерії, видала німецьким окупантам Василя Кардаща.

Таких фактів сотні.

А тепер про терор польських боївок: 21 жовтня 1943 року польська боївка вбила п'ять осіб у селі Стрийвці, що на Збаражчині, двох свідомих українців: Крука і Щербатюка.

Ще раніше, 6 січня 1943 р. польська боївка вбила в селі Чагарі, що на Збаражчині, двох українців: Литвинчука і Бригідера, та спалила господарство Даниловича.

Місяць пізніше, 1 лютого 1943 р. польська боївка вбила в селі Чернихові, Збаражчина, українського священика о. Василькова, а його дружину важко поранила.

25 жовтня 1943 р. польська боївка вбила в селі Деренівка, що на Тербовлянщині, Теодора Коншуру і Олексу Сердечного.

19 грудня 1943 р. польська банда в Переголовичах, що на Грубешівщині, вбила 18 українців, в тому числі дві жінки. Того ж дня в Старому Селі, на Грубешівщині, польська банда вимордувала цілу родину Костянтина Мілевича.

Тут треба зазначити, що одна з польських банд, в числі 350 осіб, ще у весняних місяцях 1943 р. виїхала з Варшави на Грубешівщину і знищила там понад 500 українців.

На основі зізнань одного з польських бандитів стверджено, що на Зборівщину в березні 1943 р. приїхали з Варшави 600 бойовиків, а з Волині – 400. До них приділено ще 500 місцевих бандитів. Завданням цієї групи було ліквідувати українців у повіті.

Гітлерівці використовували поляків і проти советських партизанів: люблінське гестапо навесні 1944 р. звільнило з тюрми 257 арештованих поляків, котрі попередньо пройшли спеціальну підготовку в розвідувальній школі. Ця агентура отримала спеціальне завдання гестапо влитися у партизанські загони, що оперували на Люблінщині.

За таких обставин большевицька влада вирішила перетягнути поляків на свій бік, і використати їх не лише проти гітлерівців, а й проти українських формувань.

На керівні кадри польського партизанського руху сподівалися і большевики. Начальник українського штабу большевицького партизанського руху Т. Строкач наказував своїм підлеглим: „Впроваджуйте агентуру в польські націоналістичні загони”.

Доречно наголосити: якщо хтось із „червоних поляків” переставав влаштовувати большевицьке командування, то його „прибирали”, намагалися це зробити під виглядом українських націоналістів, аби ще більше розпалити українсько-польські суперечності. Саме так загін Медведева убив поляка Осецького, що викликало велике обурення серед його друзів. ' То чи треба дивуватися, що з боку українців відбувалися відплатні акції, і передусім на ті польські села, що ставали базою антиукраїнської збройної акції на Волині?

Масові знищення провідних українців почали поляки вже у квітні 1942 р., дослівно тоді, коли на другій Конференції ОУН було стверджено право польського народу на власну державу та здійснено спробу дійти порозуміння з поляками. У списку помордованих поляками на Холмщині передовиків нашого організованого життя начислено за 1942 – 1943 рр. 394 особи. При тому треба зазначити, що сюди входять тільки визначні постаті нашого громадського життя, проти яких було пляново спрямовано удар польських терористів.

Треба визнати, що застереження польського делегата на Волині щодо большевицької ідеологічної акції проти українського національно-визвольного руху, що наприкінці війни слово „українець” було рівнозначним зі словом „убивця” – на жаль, ствердилося. В середовищі польського населення ця пропаганда мала успіх, у зв'язку з чим поширювався геноцид українців у Закерзонні. Командування УПА було змушене видати спеціальну відозву до польського населення:

„Польська преса, керована інструкціями і наказами большевицької пропаганди, дуже часто подає статті й інформації, повні наклепів на УПА і загалом на український визвольний рух. Найбільш заяложена брехня большевицької пропаганди в польській пресі зводить наклепи на українських повстанців такими вигадками:

1. Нібито український визвольний рух є фашистський;
2. Нібито він був зорієнтований на гітлерівську Німеччину та співпрацю з нею;
3. Нібито теперішніми військовими операціями УПА керують німецькі старшини;
4. Нібито українці помагали придушувати Варшавське повстання;
5. Нібито українські повстанці вбивають поляків, палять польські села, гноблять польське цивільне населення.

Хто знає ближче нашу діяльність і політичну літературу, для того справа ясна. Однак не всі читачі польської преси знають дійсний стан речей, тому дозвольте дати такі короткі вияснення:

1. Український визвольний рух у формах діяльності УПА і репрезентований УГВР (Українською Головною Визвольною Радою), не є і ніколи не був рухом фашистського типу. Він у своїй ідеології, політиці та соціальній структурі, у своїй діяльності є національно-визвольним рухом, соціально-прогресивним, антиімперіалістичним, протидиктаторським і з цих причин протибольшевицьким. УПА бореться у першу чергу: проти імперіалістичної політики Москви, проти її зажерливості, проти невідповідності, диктатури, тиранії, експлуатації, нужди, терору, – за волю для України і всіх інших червоним імперіалізмом поневолених націй, за волю народів і людини, за рівність і соціальну справедливість.

Це все є демократичні антифашистські гасла, що висловлюють найкращі людські ідеали. А в большевизмі бачимо російський націоналістично-фашистський, імперіалістичний, диктаторський, тоталітарний, соціально-реакційний рух, що, без уваги на свої заклики до соціального прогресу, приносить у практиці нужду і невідповідність широким народнім мас.

2. Український визвольний рух ніколи не орієнтувався на гітлерівську Німеччину. Від початку німецької окупації України він боровся проти гітлеризму. Вже 30 червня 1941 р. український визвольний рух проклямував відновлення Української Незалежної Держави та утворив уряд з Я. Стецьком на чолі. Це був ясний протинімецький акт, що розпочав трирічну героїчну боротьбу українського народу проти німецької окупації. Саме в цій боротьбі виросла й організувалась у поважну силу Українська Повстанська Армія (УПА). Вона зліквідувала десятки тисяч гітлерівських окупантів і визволила цілком з-під німців декілька областей України. Німецькі окупанти, в свою чергу, криваво переслідували український визвольний рух. Найвизначнішого його керівника С. Бандеру ув'язнили німці у концтаборі, а його двох братів замордували в концтаборі Освенцім, вони розстріляли десятки тисяч українських патріотів. У всіх селах і містах України висіли плякати з повідомленнями про розстріли за приналежність до УПА, до „збройних банд“, до українського руху спротиву. Десятки тисяч інших українців загинули в німецьких концтаборах. Гітлерівська пропаганда запевняла під час війни, що український визвольний рух – це замаскований підтримуваний Москвою комуністичний рух. Сьогодні большевицька, а з нею і варшавська пропаганда говорять, що український визвольний рух був зв'язаний з німцями. В обох випадках це велика брехня, бо він був і є зовсім незалежний від будь-яких зовнішніх впливів, не орієнтується на жодну зовнішню потугу, а є висловом найвищої волі Української Нації, що позитивно бореться проти всіх загарбників. Так було під час німецької окупації, так є сьогодні під советською. Питання українців-„коляборантів“, що співпрацювали з німцями, є зовсім відсепароване і не має нічого спільного з УПА і взагалі з українським визвольним рухом. Були такі українці, але їх було менше як між росіянами, поляками чи французами, де вони перебували в постатях т. зв. фольксдойчів. Український визвольний рух плямував їх і поборював як національних зрадників так, як сьогодні поборює нових зрадників – большевицьких коляборантів.

3. Не відповідають правді й вістки большевицької пропаганди, що, мовляв, німецькі старшини керують ще тепер частинами УПА. Жодний німецький старшина не був і не є командиром будь-якого відділу УПА. Большевицьким, як і деяким польським чинникам соромно, що в боях проти УПА зазнають неславних поразок, тому й намагаються виправдати свої невдачі видуманою наявністю добре вишколених німецьких старшин у рядах УПА.

4. Версія про згоадну участь українського відділу в придушенні Варшавського повстання не відповідає реальним фактам і не спирається на конкретні докази. Український народ уважає таке твердження за одну з найбільш злостивих брехень. Нікому з українських політичних діячів невідомо про будь-яку участь українців у цій соромній акції. В пресі появилось звідомлення головного винищувача і погромника Варшави ген. фон дем Баха та інших. Усі вони стверджують недвозначно: Варшаву знищили німецькі відділи СС, кримінальні та власівсько-російські з'єднання на німецькій службі. Ніде досі, одначе, не було конкретної згадки про українців. Принциповим у цій справі є: український визвольний рух, жорстоко винищуваний німцями, мусів зустріти симпатіями Варшавське повстання. Ми не знаємо українців, що допомагали б німцям у пацифікації Варшави. Коли б однак були такі, то це поодинокі звичайні німецькі агенти й служаци, подібні до польських фольксдойчів або теперішніх Осубка-Моравських та інших зрадників. У серпні й вересні 1944 року, коли Варшава кривавилась у повстанні (метою якого було також завдати політичного удару советській окупації), УПА майже в цілості вже боролася поза советським фронтом проти цього нового, тепер уже червоного окупанта. Місце щирих українських патріотів було там, на власній землі, серед борців за волю рідного краю, а не у Варшаві чи деінде на німецькій службі.

5. Найбільш поширеною большевицькою брехнею є вістки советської пропаганди, нібито українські повстанці палять польські села, вбивають цивільне населення, навіть жінок і дітей. Такі нібито конкретні інформації приносить майже щоденно польська преса, В цьому ні крихти правди. УПА, хоча є формацією повстанського характеру, намагається дотримуватись точно всіх приписів ведення війни як щодо ворожих збройних сил, так і до цивільного населення. Тому УПА звільняє всіх поляків Червоної армії, польського війська, на яких не тяжать обвинувачення за вчинені насильства або вбивства. УПА в першу чергу поборює большевицьку партію і її терористичні поліційні формації (НКВД, НКГБ, УБП тощо). Що ж до цивільного населення, то УПА застосовує принципи найбільшої толерантності та гуманності, дарма, що в деяких випадках воно ставиться вороже до УПА. Бо всі наші цілі, за які ми боремось, уся наша ідеологія спирається на загальнолюдські гасла й прогресивні гуманні ідеали, що в основі противляться всякому теророві. Тому й ніде і ніколи не застосовуємо терору, бо самі боремося проти большевицького насильства, як боролись і проти гітлерівського.

Основною точкою зору УПА є спільна боротьба поневолених Москвою націй. Стоячи консеквентно на такому становищі спільного протибольшевицького фронту, УПА не тільки не тероризує польське населення, але ще й уходить з ним у контакт на польсько-українському пограниччі та шукає з польською нацією можливостей порозуміння для цілей спільної боротьби проти спільного ворога. У більшості випадків дається їй досягти цього. З'єднання УПА дуже часто квартирують у польських селах, де польське населення радо відчиняє двері своїх домів і сердець для українських повстанців, а перед большевиками і своїми червоними – втікає у ліси. В багатьох випадках польські партизанські відділи і незалежницькі організації співпрацюють з УПА. Таким чином усі обвинувачення большевицької пропаганди є безпідставні і фальшиві.

Нема сумніву, що під час боїв з УБП, большевиками, червоною міліцією і цивільне населення, як польське, так і українське, зазнає втрат. Це неумисні, а самозрозумілі наслідки боротьби, що їх неможливо обминути. Бували випадки, що наші відділи карали деяких осіб або й місцевості за бандитизм, грабежі чи вбивства українського населення. В деяких околицях польське населення допомагало червоним плюндрувати і вбивати українців. У таких випадках були застосовані оборонні заходи і після попередження і вичерпання інших способів запобігання протиукраїнському теророві – винуватців карано. Однак це були виняткові випадки, коли особи чи села піддавалися большевицькій цькованій агітації та брали участь у масових грабежах і вбивствах українців. Але і в цих випадках не йшлося про протипольську акцію, а про оборонні дії проти большевиків. Саме з цієї причини большевицько-варшавська адміністрація підносить голос у пресі, бо наші удари звернені проти большевиків і їх вислужників.

Між Українським і Польським Народами були численні непорозуміння і вив'язувалась важка боротьба загарбницької політики Польщі супроти України. Сьогодні перед лицем спільного ворога, московського імперіялізму у його скрайній большевицькій формі, польсько-український конфлікт мусить відійти на дальший плян, а згодом зовсім щезнути. Ми – українські повстанці – провадимо послідовно політику порозуміння й співпраці з польським народом на платформі спільної визвольної боротьби. Віримо, що серед польської громадськості така політика знайде зрозуміння, бо московське поневолення Польщі й большевицький терор буде постійно зростати. Тяжкий досвід, здобутий Польщею в останній війні, і теперішнє політичне становище спонукають усіх польських патріотів змінити дотеперішній курс польської політики. Зміна в напрямі визнання природніх прав українського й інших народів Східної Європи на політичну незалежність уможлиблювала б нашим народам співпрацю з порозумінням, до якого щиро прямуємо.

Отже, всі обвинувачення, що український визвольний рух веде анти-польську політику, є большевицькою роботою для своїх цілей. Усі політично свідомі українці й поляки повинні протиставитись такій практиці большевицької пропаганди.

Цій пропаганді треба приписати названня українських повстанців „бульбівцями“, „власівцями“ із закидами антисемітизму включно. Напевно немає в цілій Україні й сліду по „бульбівцях“, чи інших подібних окремих отаманських групах, але напевно є тільки Українська Повстанська Армія (УПА) під керівництвом найвищого політичного органу українського народу Української Головної Визвольної Ради (УГВР) з групами „власівців“ український визвольний рух не мав і не має нічого спільного. „Власівці“ є російським політичним рухом, що співпрацював з німцями і досі не спрепарував свого позитивного ставлення до питання самостійності України та інших поневолених Москвою народів. Ми ж щодо російського народу займаємо позитивне і приязне становище, але з умовою визнання наших безспірних прав до волі і незалежності в етнічних межах. Боремося проти імперіялізму і зажерливості Росії, а не проти російського народу.

Ніколи й ніде українські повстанці не брали участі в проти-жидівській акції. В українській підпільній пресі, що появлялася цілими десятками органів під німецькою окупацією і сьогодні виходить в умовах большевицької дійсності – нема слова, спрямованого проти жидів. Народ, що веде визвольну боротьбу, не може ставити до своєї ідеології шалені гітлерівські расистські теорії. Загальновідомий факт, що за німецької окупації в рядах УПА боролися поруч українців і жиди, в більшості лікарі.

Ворог, проти якого боремося сьогодні, це – терористична большевицька кліка, репрезентант і організатор грабіжницького російського імперіялізму.

Ми боремося за прогресивні ідеали гуманності, за свободу для всіх народів і кожної людини”.

„...З чесними українськими організаціями ми завжди готові співпрацювати найчеснішим братерським чином”, – проголошували польські підпільники.

І це порозуміння, як відомо, було досягнуто 18 травня 1946 р., коли підпільні національно-визвольні організації українців і поляків підписали угоду про боротьбу проти спільного ворога – окупаційного комуністичного режиму.

До речі, не українці виганяли поляків на захід, а польський комуністичний уряд просип ССРСР прискорити переселення їх навіть в умовах суворой зими 1946 р., аби встигнути засіяти німецькі землі на Помор’ї та в Східній Пруссії.

Тавруючи на всі лади ОУН-УПА, комуністична пропаганда жодним словом не проходила про ті злочиння проти Українського Народу, що їх творив тоталітарний режим в період національно-визвольних змагань. Свідчення ті заховували до найпотаємніших архівів, відкриті для дослідників, вони кричать жахами злочинів проти мирного населення.

21 жовтня 1944 р. в село Кривеньки Пробіжнянського р-ну Тернопільської обл. прибула група НКВД у складі 15 осіб для виселення сімей активних членів ОУН і учасників УПА. В селі групу обстріляли бандерівці. Втративши три особи вбитими, група повернулася до райцентру.

Вранці 22 жовтня 1944 р. для ліквідації бандерівців в с Кривеньки прибули бійці військ НКВД до 60 осіб на чолі з майором Полянським і

представником У НКВД молодшим лейтенантом Молдовановим, але оунівської боївки в селі не виявили.

Полянський і Молдованов розстріляли ні в чому невинних громадян у віці від 60 до 80 років – десять осіб і спалили 45 будинків з домашнім майном і великою кількістю намоложеного хліба. Серед убитих – 5 із червоноармійських сімей.

У селі Ляхово Порицького р-ну Волинської обл. дільничний уповноважений міліції Воротников одержав завдання від райвідділу НКВД затримати громадянина Парфенюка, що нібито дезертирував з червоної армії. Увірвавшись до помешкання, напасник застрелив громадянку Парфенюк і її дві дочки, 13-річного сина і 3-місячне немовля.

Перевіркою встановлено, що громадянин перебуває в червоній армії і ніколи звідти не дезертирував.

Заступник голови виконкому Седлишанської райради депутатів трудящих Волинської обл. Чорнобай і голова оргбюро райспоживспілки

Станченко під виглядом бандерівців вломились у квартиру вчительки Марусової, витягнули її з квартири і завели в ліс...

В грудні 1944 р. старший оперуповноважений Славського райвідділу НКВД Дрогобицької обл. Доля при допиті заарештованого Дем'яна Василя Миколайовича побив його і, напівживого, за порадою заступника начальника райвідділу НКВД Зирянова вивіз за село і розстріляв, а труп кинув у колодязь.

Закінчуючи свою наукову працю, оперту на архівні джерела, професор Володимир Сергійчук стверджує: „Наведені факти, на мою думку, переконливо засвідчують, чи були бандитами українські націоналісти, їхня кров – на своїй землі”.

З цього приводу дуже правильно сказав свого часу поет Олесь Доріченко у вірші, який комуністична цензура заховала до спецархівів.

Чи той бандит, хто край свій захищає.

Хто за свободу гине у бою,

Хто кулаками аорта стрічає

У рідній хижці, рідному гаю?

Чи той бандит, хто любить батьківщину.

Той, хто колін в покорі не згина.

Той, хто боронить неньку та дитину.

Скажіть мені, яка його вина?

Ні, не бандитами були Ви, – хай долоні

Стискала аж до крові чесна лютъ,

Бандити ж ті – грабіжники законні,

Яких визвольниками інколи ще звуть.

В липні 1944 р. відбулися три великі події: 11 – 15 липня на лісничівці в селі Сприні Самбірського р-ну Львівської обл, проходив установчий Збір Української Головної Визвольної Ради, котра стала єдиним політичним представництвом Воюючої України. Водночас, між 15 і 22 липня відбулося Бродівське побоїще, в якому брала активну участь українська дивізія „Галичина”, сформована попереднього року з ініціативи Українського

Центрального Комітету, очоленого проф. Володимиром Кубійовичем. Дивізія виступила у складі 13 армійського корпусу вермахту. Учасники дивізії (15 тисяч добровольців) завзято боронили свої позиції в районі Ясеніва, Заболотців, Підгірців, Тур'є. Дивізія опинилася в оточенні та в кровопролитних боях відбивала наступ советських військ, що кількакратно її переважали. За тиждень дивізія втратила майже половину складу. Понад 7 тисяч дивізіонерів пробилися на Золочів і Самбір. Близько тисячі її учасників приєдналися до УПА. В тому ж місяці, 27 липня, большевицькі війська захопили столицю Галицької землі, хоч фактично німці, щоб не потрапити в оточення, покинули місто ще раніше – 23 липня.

Як свідчать архівні документи, одночасно з червоною армією мали намір захопити Львів польські відділи Армії Крайової. Польський уряд, очолений генералом Сікорським, який перебував у Лондоні, леліав думку, що відновлена Польща мусить бути розташована у межах Польщі 1939 р.

Не раз В. Сікорський заявляв, що він і думки не допускає про лінію Керзона і претендує на Львів. Своє обурення виявив Сталін альянтам – Ф. Рузвельту та В. Черчілю ще на Тегеранській конференції у листопаді 1943 р. Британський прем'єр обіцяв „вплинути” на неподатливих польських еміграційних політиків.

Ще 8 березня 1942 р. польський прем'єр Сікорський видав розпорядження підпільним формуванням Армії Крайової, щоб вони готувалися до захоплення не лише Львова, а й усієї Західньої України. Ця акція мала проходити під кодовою назвою „Буря”. З наближенням советських військ до колишніх кордонів Польщі з польського боку накреслювали завдання не допустити до створення Москвою прокомуністичного польського уряду. В польському пляні передбачалося при наближенні фронту розгорнути саботажні акції на німецьких комунікаціях. За допомогою аківців, які добре знали Львів, советські війська зайняли центр міста, район головного залізничного двірця, цитадель,

У Львові спільно діяли частини червоної армії і Армії Крайової. Ще впродовж двох днів після „визволення” Львова поряд патрулів червоно-армійських маршували польські озброєні патрулі з біло-червоними пов'язками на рукавах. На львівській ратуші замайорів великий польський прапор, а знизу ще 4 невеликі прапори США, Англії, Франції і ССРСР. Акістський командир Філіпковський, який отримав від командування Першого українського фронту подяку, перебував зі своїм штабом на вул. Кохановського (тепер К. Левицького), 23. Полковник Червінський був командантом м. Львова, а порядок утримували відділи АК. Так інформували лондонський польський еміграційний уряд, де уважали здійснення операції „Буря”, на відміну від Вільна, надзвичайно успішною. В. Філіпковського підвищено до генерала бригади і нагороджено польським найвищим орденом Віртуті Мілітарі.

Стало звичним у советській історіографії фальсифікувати історичні події загалом, а зокрема події советсько-німецької війни. У спогадах советський маршал І. Конєв, генерали Д. Лелюшенко, К. Крайнюков, К. Москаленко та

інші згадують лише про те, що советським військам у Львові допомагали „окремі місцеві жителі і партизани". „Народню гвардію ім. І. Франка" було розгромлено, а український рух опору ОУН-УПА не допомагав советській армії, оскільки боровся проти німецького нацизму і сталінського большевизму. Москва і думки не допускала, щоб ділити славу „визволителів Львова". За наказом Сталіна 27 липня 1944 р. у Москві було дано салют. 79 військових з'єднань і частин отримали найменування „львівських". Офіціоз комуністичної партії – газета „Правда" писала, що „нічия ворожа рука віднині не зазіхне на Львів".

Мирне співіснування у Львові советських військ і Армії Крайової тривало недовго. Водночас Сталін не раз стверджував, що хоче бачити Польщу незалежною, сильною і дружньою до ССР (очевидно, дружня до ССР Польща – це Польща, послухна Москві. – Ред.).

У квітні 1944 р. було створено прокомуністичний уряд – Польський Комітет Національного Визволення, очолений Едвардом Осубкою-Моравським, який, як слухняний агент Москви, не мав і не міг мати ніяких територіальних претенсій. Представником Сталіна при тому „уряді" був генерал Булганін, який отримав чітку і недвозначну директиву Москви: „ніяких органів влади, у тому числі органів польського еміграційного уряду на території Польщі не визнавати, а осіб, які видають себе за представників еміграційного уряду, арештувати".

Документально стверджено, що для виконання цього завдання були виділені частини СМ ЕРШ і НКВД. 5 липня 1944 р. Сталін наказав командувачам західних фронтів не визнавати АК воюючою армією, а на переговорах з її командуванням висувати ультимативні вимоги негайного роззброєння, розпуску озброєних відділів і відмови від посягань на політичну владу в Польщі. Нарком внутрішніх справ ССР Л. Берія відправив до Львова комісара держбезпеки В. Рясного із завданням ліквідувати АК на території західних областей України, добровольців скеровувати до польської армії Берлінга, відібрати офіцерів для агентурної співпраці з НКВД, інших акістів відправляти в концтабори.

28 липня (1944 р.) командувача АК у Львові Філіпковського запрошено до начальника обласного управління НКВД комісара безпеки Грушка. Комісар наказав Філіпковському зняти розвішані у місті польські прапори, зібрати відділи АК у казармах і під контролем органів НКВД скласти всю зброю. В. Філіпковський підписав відповідний наказ до відділів АК і правдоподібно постанову польських еміграційних властей щодо його підвищення до генерала бригади після цього було скасовано. Грушко наказав виїхати Філіпковському до Житомира на переговори з командиром війська польського в ССР генералом Ролею-Жимерським. Туди ж прибув командир АК Тернопільської обл. Полковник Студзінський. Органи НКВД підступно арештували зібраних там польських офіцерів, а згодом відправили до концтаборів. Подібну „акцію" провели органи НКВД і у Львові, арештуючи командний склад АК.

Львівську обласну комуністичну організацію очолив генерал-майор І. Грушецький. Львівська партійна організація щедро обдарувала маршала І. Конєва, а також генералів Лелюшенка, Курочкіна та інших. Лелюшенкові в нагороду дістався особняк сина Каменяра Петра Франка, якого енкаведисти вбили у червні 1941 р. під час його евакуації на схід. Згодом генерал Лелюшенко говорив, що він від „подарунку” львівських партвлад відмовився.

Автор цих рядків, подаючи ці повідомлення, користувався інформаціями організаційних звідомлень з того часу, свідченнями колишніх акістів, які відбували покарання у советських концлагерях, а також повідомленнями К. Науменка – співробітника Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної Академії Наук України.

28 березня 1947 р. у Ліському повіті, неподалік Балигорода, у сутичці з відділом УПА, загинув заступник міністра народної оборони Польщі ген. Кароль Свєрчевський. В тому теремі та загалом на Лемківщині діяли добре вишколені й дисципліновані загони Української Повстанської Армії. Поведінка генерала, відомого під псевдом Вальтер (1897 – 1947), учасника жовтневого перевороту в Росії, командира міжнародної дивізії добровольців під час громадянської війни в Іспанії, викликала у багатьох гадку про те, що його польські співтовариші були зацікавлені в тому, щоб заспокоїти його і „підсунути” у терен, повністю опанований відділами УПА.

Сотнею УПА, під кулеметний вогонь якої попав польський генерал, командував Степан Стебельський.

(Прим.: Степан Стебельський-„Хрін” народився 18 жовтня 1914 р. в с. Голинь Калуського р-ну, що на Івано-Франківщині. Загинув 9 листопада 1949 р. в лісах коло місцевими Погорілеце в Чехо-Словаччині. Син учителя. Одружений з Марією Піх, гуртковий провідник у 37 курені пластунів-юнаків ім. Д. Вітовського в Самборі (1930 – 1931), закінчив учительську семінарію. Член ОУН від 1934 р., закінчив школу підхорунжих (в чині капітала-інструктора) у польській армії. Праці учителя не одержав, працював тіловиховним інструктором у спортивних організаціях „Сокіл” і „Луг”. Заробляв на життя при Львівських видавництвах, ровером (велосипедом) їздив по Бойківщині, Посянні, Лемківщині. В 1939 р. був арештований та ув'язнений в польському концентраційному таборі Береза Картузька. Під час Другої світової війни – директор школи в с. Кузьмині у Перемищині (1939 – 1941), в'їт у Бірчі (1941 – 1943), підрайоновий провідник ОУН, політичний в'язень гестапівської тюрми (1943 – 1944). До УПА вступив у вересні 1944 р. на Перемищині, командир чоти в сотні „Дружинники”, важко поранений у бою з військом НКВД в с. Ліщаві Горішній 22 жовтня 1944 р. Від весни 1945 р. працює вишкільним інструктором боївки СБ ОУН Перемиського надрайону, у вересні 1945 р. висланий на Лемківщину і там призначений організувати нову сотню УПА. Командир сотні „Ударники-5” від жовтня 1945 р., підвищений до старшого булавного. Один із провідних бойових командирів УПА, провів понад сто боїв з польським військом, підвищений до

ранги поручника в серпні 1946 р., відзначений Срібним Хрестом бойової заслуги 1-ї класи за відвагу та бойове уміння.

28 березня 1947 р. в бою з його сотнею загинув заступник міністра оборони Польщі ген. Карель Свєрчевський. 29 червня 1947 р. пробивається із своєю та ще з двома сотнями УПА через польсько-радянський кордон у Дрогобицьку область. 15 серпня 1947 р. перебирає обов'язки командира Дрогобицького Тактичного відтинку „Маківка”, проводить реорганізацію відділів УПА, відзначений УГВР Золотим Хрестом бойової заслуги 1-ї класи. В 1948 р. підвищений до сотника, проводить заплановану демобілізацію сотень УПА. У вересні 1949 р., здемобілізувавши останню сотню, очолює кур'єрську групу УГВР, відходить на Захід. Загинув у сутичці з чеськими жандармами. Автор спогадів „Крізь сміх заліза” (Мюнхен, 1952 р.) та „Зимою в бункрі” (Мюнхен, 1953 р.). – За довідником УПА, складеним Петром Содолем).

Через кільканадцять годин після загибелі генерала Свєрчевського політбюро центрального комітету Польської Робітничої Партії схвалило постанову про переселення українців з Холмщини, Підляшшя, Засяння і Лемківщини на землі західної і північної Польщі, тобто із Закерзоння на ті землі, на яких ще недавно жили німці. Є підстави твердити, що постанову про виселення українців на колишні німецькі землі винесено значно раніше... і узгоджено з Москвою.

Розглядаючи цю подію, треба знайти відповідь на питання, де фактично було „ідейно-політичне джерело” ганебного злочину, що проходив під кодовою назвою „акція Вісла”? Загально відомо, і то не лише українцям, а й об'єктивно мислячим полякам, що керівники тодішньої Польщі не були польськими народними обранцями, а безпосередніми агентами і беззаперечними вислужниками червоної Москви, які ретельно виконували всі накази Кремля. Всі дії і розпорядження відродженої прокомуністичної Польщі були до найменших деталей узгоджувані з більшовицьким керівництвом. І тому позитивна оцінка „акції Вісла” сьогочасними державними діячами Польщі доводила б, що теперішнє польське керівництво не має наміру йти шляхом правди.

Якщо ж ще й нині серед польського політичного керівництва чути схвальні слова, спрямовані на захист „акції Вісла”, то це значить, що частина поляків і далі потопає в бурунах непоінформованості і керується нічим не виправданою злобою до українського народу, а це значить, що поляки легковажно відкидають один із основних фундаментів унормування польсько-українських взаємин і на сучасному етапі. Захист політичного курсу тодішніх польських промосковських верховодів: Болеслава Берута, Едварда Осубки-Моравського, маршала Міхала Ролі-Жимерського чи його першого заступника генерала Кароля Свєрчевського і ген. Стефана Моссора, є фактично зрадою польських національних інтересів.

Про тодішню державну суверенність Польщі не могло бути й мови. Вирішальне слово щодо внутрішніх і зовнішніх напрямків політики польської держави, а втому і щодо кордонів тієї держави, – мав Станін. За

основу визначення кордонів між Україною, яка фактично була під російською окупацією, і Польщею – сателітом Росії, Сталін поклав так звану, „лінію Керзона“, з фактичним відступом від її початкових накреслень, на підставі чого корінні українські землі Холмщина, Підляшшя, Засяння і Лемківщина відходили до Польщі. В історичній свідомості польських екстремістів названі землі мали становити інтегральну частину польської національної території.

Рівно через місяць після загибелі ген. Сверчевського, 28 квітня 1947 р., 6 дивізій польського війська оточили українські села. В тому ж часі відділи НКВД і чехо-словацької армії заблюкували східні і південні кордони Польщі на відтинку від Берестя над Бугом до Сянока. О 4-ій годині ранку 17 тисяч польського вояцтва, яке входило до операційної групи „Вісла“ під командою заступника шефа польського генерального штабу ген. Стефана Моссора, приступили до депортації українців.

За три місяці, тобто до кінця липня 1947 р. переселено у північні і західні райони Польщі 140 тисяч осіб. Понад 3800 українців запроторено до концентраційного табору у Явожні, що неподалік колишнього німецького концтабору Освенцім.

9 вересня 1944 р. між урядами УССР і Польщі підписано умову про переселення поляків до Польщі, а українців з Польщі до УССР. Акцію переселення розпочато 15 жовтня 1944 р. і вона повинна була закінчитися до 31 грудня 1944 р. З уваги на несприятливі кліматичні умови цю акцію на основі добровільних зголошень здійснювано до 15 червня 1946 р. Принципу добровільності дотримувано лише впродовж кількох місяців. Згодом польські власті почали вдаватися до репресивних заходів. Добровільні зголошення на виїзд припинилися. У серпні 1945 р. представник так званого уряду УССР – Микола Підгорний звернувся до польських властей із проханням пришвидшити переселення, вдаючись до допомоги польського війська. З вересня 1945 р. три польські дивізії почали брутально переселяти українців з Лемківщини і Засяння. У склад згаданих дивізій входили поляки, переселені з Галичини і Волині до Польщі. Польські органи безпеки арештували українського Перемиського єпископа Йосафата Коциловського, даремно силкуючись намовити його скласти пастирський лист, в якому владики мав би закликати українців до виїзду в Україну.

5 квітня 1946 р. поляки зорганізували так звану операційну групу „Ряшів“ під командою ген. Яна Родкєвіча, яка „мала надавати допомогу“ у переселенні українців з Ярославського та Любачівського повітів. Особливу „активність“ у тій акції проявив заступник шефа генерального штабу польських військ ген. Стефан Моссор. 26 червня 1946 р. польські власті передали большевицьким органам НКВД єпископа Коциловського, а наступного дня єпископа-помічника Григорія Лакоту, а разом з ним ще кілька священників перемиської дієцезії. За час від 15 жовтня 1944 р. до 2 серпня 1946 р. примусово переселено до УССР 482 тис. українців, які проживали на „Закерзонні“.

Для українців – мешканців т. зв. „Закерзоння” – Холмщина, Засяння, Підляшшя і Лемківщина були їхньою батьківщиною впродовж століть. У свідомості тих людей це була прадавня українська земля, і тому польські заклики до мешканців цих земель, щоб вони виїжджали на територію „їхньої вітчизни” не були переконливими.

„Тут наша земля, тут могили наших батьків, дідів і прадідів, і ми цих земель добровільно не покинемо ніколи!” – говорили мешканці Холмщини, Лемківщини та Перемищини.

В середині 1945 р. акція переселення українців до УРСР зазнала повного краху. Частина переселених українців під виглядом польських репатріантів повернулася на прадідні землі.

За всіма цими подіями пильно стежила Москва. До речі, Кремль не довіряв так званим українським комуністам, які сподівалися, що Холмщина і Лемківщина разом із Холмом і Перемишлем, в ім'я справедливості, повинні входити до складу так званої УРСР. Москва не поділяла такої думки, а, розраховуючи на загострення польсько-українського антагонізму, виконувала ролю найвищого арбітра у вирішенні суперечливих питань. Москва не була зацікавлена в існуванні дружніх взаємин між поляками і українцями. Москва, граючи на дудку польських екстремістів, намагалася кинути кістку незгоди між Польщею і її могутнім західним сусідом – Німеччиною, відстоювала право на ревіндікацію колишніх польських історичних земель. Отож, в межі відновленої післявоєнної Польщі увійшли такі суто німецькі міста як Ольштин, Ополе, Вроцлав, Щецин і ін.

Москва мала відомості про переговори між українцями і поляками і припускала, що може дійти до порозуміння між ними всупереч інтересам Кремля.

Розпочинаючи ганебну акцію „Вісла”, польські шовіністи, затуманені недалекоюглядністю, розраховували на те, що оселяючи українців на ревіндікованих теренах (на „земях одзисканих”) їм вдасться в короткому часі цілковито асимілювати українців.

Проводячи примусове переселення українців у північні і західні райони відновленої Польщі, поляки покладуть край сотням і куреням Української Повстанської Армії, позбавивши її матеріальної і моральної підтримки з боку мешканців західноукраїнських окраїнних земель.

Крім етноцидної акції „Вісла” польське державне керівництво зганьбило себе ще й відкриттям концентраційного табору в Явожно. Серед осіб, запроторених у цей концтабір, були українські греко-католицькі і православні священники, майже вся українська інтелігенція, а також селяни, запідозрені у контактах з УПА і ОУН. Голодною смертю загинуло в Явожні понад 160 ув'язнених. Явожно стало символом польської післявоєнної національної політики.

Дипломатичними каналами Варшава повідомила уряди СРСР і Чехо-Словаччини про дату започаткування операції „Вісла” (28 квітня 1947) з проханням заблюкувати східній і південний кордони.

Особливо активно у проведенні акції „Вісла” брав участь ген. Моссор, який ще 24 квітня (1947 р.) видав наказ командирам дивізій і полків провести масові арешти українців, запідозрених у співпраці з підпіллям.

Великі розбіжності були в оцінці сил УПА. Згідно з даними штабу операції „Вісла” українське підпілля налічувало у Закерзонні 2400 осіб, в тому 1770 учасників УПА і 720 членів ОУН. Натомість командир Української Повстанської Армії в Закерзонні полковник УПА Мирослав Онишкевич-„Орест” визначив кількість підпілля – максимум 1390 вояків, що входили у склад 17-ти сотень УПА, а також докладніше не визначену кількість членів мережі ОУН.

До концентраційного табору Явожно запроторили поляки 3873 особи, в тому понад 700 жінок і дітей. Воєнний суд, створений при операційній групі „Вісла” отримав великі повноваження, оскільки мав судити і судив цивільних громадян.

Повстанські відділи УПА, згідно з інструкцією органів НКВД, називали не інакше, як фашистські банди.

Акція „Вісла” нічим не відрізнялася від німецьких терористичних заходів і клясифікується як етноцид. Остаточною метою акції „Вісла” була асиміляція українців, яку мали провести в найкоротший час. Змішані родини, в яких хоча б один член був українського походження, також підлягали обов'язковому переселенню. Вживано заходи, щоб ніхто з депортованих не мав змоги повернутися на рідне місце. Ішлося про те, щоб провести остаточну „реполонізацію” південно-східних районів Польщі. За втечу з північних і західних районів Польщі „винних” не тільки переселювано наново, а й запроторювано до концтаборів.

Переселення українців у постнімецькі села й містечка спричинило великі матеріальні втрати. Прокомуністична Польща знищила у багатьох випадках унікальні пам'ятки духової і матеріальної культури.

Акція „Вісла” – це грубий акт вандалізму, який вічною ганьбою вкриває увесь польський народ.

ДРУЖИНИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Українські націоналісти ніколи не шукали орієнтації на чужі сили ще хоч би тому, що це б значно ослаблювало саму організацію, вбивало би бажання до боротьби за незалежність.

Орієнтації на Німеччину не було, незважаючи на те, що інтереси Німеччини після Версалю та інтереси українського народу в дечому збігалися. Інколи могла виникнути думка, що Німеччина за певних обставин була б спроможна відіграти в завоюванні волі України певну позитивну роль. Врешті ця держава майже ніколи не заперечувала здогадок про орієнтацію на неї. Їй не було вигідно. Навпаки, від часу до часу в німецькій пресі позитивно висвітлювано українські національні прагнення. Німці розповсюджували карти з визначенням українських етнічних територій тощо.

Таким чином, ворожу вигадку про українську орієнтацію на цю державу самі німці певним чином підтверджували.

Слід звернути увагу на констеляцію політичних сил у самій Німеччині після 1933 р., тобто тоді, коли до влади прийшли нацисти. На відміну від Советського Союзу, де всевладною була комуністична партія, фактично, її верхівка, в Німеччині, крім гітлерівської партії НСДАП, яка, наслідуючи большевиків, прагнула монопольного панування, досить могутніми були генералітет і офіцерство. Переконливим доказом того може бути підготування військового заклоту. Представником тієї воячини був полковник Штауфенберг, що вчинив невдалий замах на життя Гітлера 20 липня 1944 р.

У німецьких військових колах із політикою Гітлера багато хто не погоджувався (генерали Браухіч, Райхенау та ін.). Для нас важливо те, що в часі, коли Гітлер плянував зробити з нашої Батьківщини колонію, фізично винищивши десятки мільйонів населення, – військовики вважали, що Україна під крилом Німеччини повинна мати певну автономію, принаймні такий статус, як Словаччина Тіссо. Деякі українці, будучи особисто знайомі з німецькими офіцерами, використали це, щоб отримати від них навесні 1941 р. згоду сформувати два українські курені: „Нахтігаль” і „Ролянд”, щось на кшталт організованого в умовах Австро-Угорської монархії в 1914 р. Легіону Українських Січових Стрільців. Вважалося, що ці курені, добре вишколені, могли б стати стрижнем майбутніх Українських Збройних Сил. Російські большевики і їх польські однодумці дотепер використовують це, горланячи про співпрацю українських націоналістів із німецькими нацистами. Але так навчалися військової справи представники багатьох поневолених націй Європи, Азії, Америки і Африки. Фактично німці, переконавшись, що учасники куренів носять у серцях не Гітлера, а лише Україну, влітку 1941 р. ці курені реформували, а відтак ліквідували.

Російська імперсько-шовіністична наука і публіцистика намагаються представити революційну Організацію Українських Націоналістів і її провідників, насамперед Степана Бандеру, Ярослава Стецька, Степана Ленкавського й інших, коляборантами. Факти й документи свідчать про інше. Ось наказ німецької поліції безпеки (СД), виданий 25 листопада 1941р.: „Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхскомісаріяті (Україна) з метою створити незалежну Україну. Всі функціонери (активісти) руху Бандери повинні бути негайно арештовані і після ґрунтового допиту таємно страчені як грабіжники.

Протоколи допитів належить переслати у айнзацкоманду Ц/5.

Цей лист має бути знищений командофюрером негайно після прочитання. СС – Оберштурмбанфюрер.” (Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів; [зібрав] і впорядкував В. Косик. - Львів. 1997. - Т, 1 - С 365; Кальба М. „Нахтігаль”: (Курінь ДУН) у світлі фактів і документів. – Денвер, 1984. – С. 54).

Арештованих національних провідників запроторили німці у концтабори Заксенгаузен, Освенцім та ін.

Першого жовтня 1941 р, німецькі окупанти стратили видатного націоналіста – провідника Середньої похідної групи Миколу Лемика, у 1942 – ідеолога і провідника Києва та суміжних областей Дмитра Мирова, а в грудні того ж року – крайового провідника ОУН Івана Климів-„Легенду”.

Рідних братів Степана Бандери Василя і Олександра нацисти та їх польські коляборанти закатували в Освенцимі. Організатора української поліції у Львові Івана Равлика гестапівці в нелюдський спосіб замучили у цьому ж місті, і однією з причин була рішуча відмова цього визначного націоналіста-бандерівця повідомити німцям прізвища та адреси польських і жидівських діячів науки та культури, намагання дискретно попереджувати про небезпеку, що їм загрожує.

Сьогодні вже ні для кого не є таємницею, що гітлерівці із затаєністю приречених шукали українських націоналістів, особливо ж бандерівців, і масово страчували їх. І робили це як по всій Україні, так і поза її етнічними межами. Нерідко допомагали їм у цьому й російсько-большевицькі енкаведисти. Такою була „співпраця” українських націоналістів-революціонерів з німецькими окупантами.

У статті „Командир-Провідник”, присвяченій Роману Шухевичеві, Степан Бандера пише: „Військові вишколи ОУН відбувалися конспіративно. Вони давали переважно теоретичне знання, але мало давали практичного військового вміння, яке можна набути тільки у війську, в полі зі зброєю. Тому ОУН використовувала нагоди заповняти своїми членами військові, озброєні відділи за таких умов, з яких не виникали жодні політичні чи військові зобов'язання, а які давали змогу проводити повновартісні військові вишколи. Такою формою були між іншим, вартівничі відділи” (Бандера С Командир-Провідник // Перспективи української революції. - [Мюнхен] Видання ОУН, 1978. - С 303).

Оскільки автор цитованого щойно уривку досконало знав увесь процес підготовки, комплектування і навчання Дружин Українських Націоналістів із безпосередньої праці, відтак неодноразово звертався до їх історії у своїх теоретичних публікаціях та виступах і розмовах. Глибина і довершеність кожної дотичної його думки повністю заслуговують на обширне відтворення в цьому розділі. Необхідність цього зумовлена ще й малодоступністю праць славетного Провідника ОУН для широких читацьких кіл у сучасній Україні, а також намагання деяких політиків у науці замовчувати, применшувати чи й відверто фальсифікувати і діяльність, і теоретичну спадщину цього велета українського державницького руху.

„На початку 1941 р., – читаємо далі в названій праці, – відкрилась можливість зробити при німецькій армії вишкіл двох українських відділів, приблизно в силі куреня. Цю справу погодились зорганізувати німецькі військові чинники, які ставились позитивно до державної самостійності України, хотіли мати в Україні союзника у боротьбі проти Москви. Вони не погоджувались з політикою Гітлера та його імперіялістичними планами. В рамках своїх можливостей потиху сприяли організуванню українських самостійницьких сил, у тому й військових, підготовці їх дій, приховуючи це

від ока гітлерівської партії, як справи не політичного, а тільки військово-технічного значення. При тому вони керувались німецькою воєнно-політичною рацією, розуміючи, що позитивне ставлення Німеччини до самостійницьких змагань України та інших народів дасть їй найпевніших союзників у війні з большевицькою Москвою, натомість колоніяльні пляни Гітлера, загарбання т. зв. лебенсрауму придбають їй тільки нових ворогів, збільшать воєнні труднощі та унеможливлять воєнну перемогу. Політично-концепційні розбіжності між партією, урядом та військом, зокрема щодо східньої політики Німеччини, хоч не проявились у відвертому політичному конфлікті, проте існували й діяли, зокрема на початку війни з ССРСР.

Військовий штаб і провід ОУН, розваживши ситуацію і перспективи її розвитку, однозгідно вирішили використати можливість – zorganizувати і вишколити з допомогою німецьких військових чинників, запроектовані українські відділи у зв'язку з воєнним зударом Німеччини і ССРСР, що надходив.

Передбачалось серед воєнних подій широко розгорнути власну протибольшевицьку боротьбу, перейшовши з революційно-підпільних до повстанських дій. Для цього треба було формувати свої власні військові сили. На тих теренах, де буде зламана сила большевицьких окупантів, проголосити відновлення самостійности Української Держави, творити її уряд і розбудовувати самостійне державне життя, не оглядаючись на пляни Гітлера. Накреслюючи такі пляни ще перед початком війни, Провід ОУН вважав за першу, найважливішу справу те, щоб у час воєнних подій і змін, що відбуватимуться на українській землі, Український Народ зайняв виразне своє підметне становище, проявив свою тверду волю до державної самостійности, сам формував своє життя. Німеччина мусила виявити своє правдиве ставлення до волі Українського Народу і до творених ним фактів, щоб відразу була ясна плятформа взаємовідносин – дружби чи ворожнечі.

Політичний змісл творення українського військового відділу у співдії з німецькою армією був у тому, що він також мав заманіфестувати волю і становище України, яка під час війни на її території не чекає пасивно, а сама бореться за свою самостійність. Військові відділи Дружин Українських Націоналістів (ДУН) мали чинно показати, що Україна готова крім власної революційної боротьби поставити на фронт проти Москви своє військо, коли Німеччина пошанує державну суверенність України і буде трактувати її як союзника.

Остаточне становище Німеччини мало виявитись щойно тоді, як бодай частина України буде звільнена від большевиків. У випадку дружнього ставлення Німеччини до України, курінь ДУН-у мав бути зв'язком регулярної армії Української Держави. У випадку негативного розвитку подій, що було також передбачуване, залишилася б одна практична користь – модерне вишколення старшин, підстарший і стрільців, які мали знайти спосіб вернутися в ряди підпілля ОУН, щоб створити й доповнювати її революційні військові сили. Але на тому шляху стояло важке політичне завдання –

продемонструвати свою вірність самостійницькій лінії ОУН і відірватися від співдії з німцями.

Такі пляни намітив Провід ОУН напровесні 1941 року з участю сл. пам. Романа Шухевича. Перед усією Організацією стояв важкий етап, але зокрема важким він був для запроєктованого військового відділу Дружин Українських Націоналістів. Тому добір людей до нього мусів бути особливо уважним. Найбільший тягар і відповідальність спадали на провідника відділу. На це становище Провід ОУН призначив сл. пам. Романа Шухевича, що сам зголосився іти з відділом. Він зважився на цей крок тому, що брав до уваги великі труднощі та відповідальність завдань, які стояли перед ДУН-ом. Він передбачав, що цей відділ відіграє особливу роль у формуванні військової сили визвольного руху і в розгортанні його збройної боротьби. Це був власний шлях для Шухевича. Він пішов ним з усією рішучістю своєї вдачі, ведучи весь відділ ДУН-у, перевів його щасливо через важкий етап пов'язання з німецьким військом і довів кадри прекрасних, добре вишколених старшин і стрільців під бойові прапори УПА.

Висилаючи відділ ДУН-у на вишкіл до німецького війська, ОУН поставила свої передумови, які були прийняті тими німецькими військовими чинниками, що організували справу. Головні передумови були такі: завдання відділу боротися проти большевицької Москви за відновлення і захист Самостійної Соборної Української Держави. Цілий відділ є під наказом Проводу ОУН, зобов'язаний перед ним присягою. Про введення відділу у воєнні дії вирішує Провід ОУН, і тільки за його згодою відділ виконує дотичні накази. Відділ підлягає німецькій військовій владі в межах військового вишколу та військового побуту, в той час зобов'язується до того спеціальним приреченням, але не складає жодної німецької військової присяги. Відділ зберігає власний внутрішній порядок. Військова референтура Проводу ОУН надає військові ступені і встановлює командний склад у відділі ДУН-у". (Бандера С. Названа праця. – С. 303 – 305).

Історії цієї української збройної формації присвячено низку ґрунтовних публікацій. Важливішими з них є такі видання: Дружини Українських Націоналістів в 1941 ~ 42 роках. – Мюнхен, 1953. – 128 с; У лавах Дружинників: спогади учасників. – Денвер, 1982. – 159 с; „Нахтігаль": (Курінь ДУН) у світлі фактів і документів // Упорядник Мирослав Кальба. – Денвер (США), 1984. – 159 с; Дружини Українських Націоналістів // Петро Мірчук. Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) – командир армії безсмертних, – Нью-Йорк – Торонто – Лондон, 1970. – с. 94 – 102; Євген Побігущий-„Рен". Мозаїка моїх споминів. – Мюнхен – Лондон, 1982. – 239 с та ін.

Отже, тут достатньо буде висвітлити тільки найголовніше. Добре знаючи розходження в міркуваннях щодо шляхів і суті геополітичних змін у Європі, що панували у Вермахті і Націонал-Соціалістичній Робітничій партії Німеччини, ОУН, в тому числі й Роман Шухевич вирішили використати бодай мінімальні умови виникнення незалежних держав на етнічних землях поневолених Москвою народів. Хоча шанси були дуже невеликі, бо на зміну

одним колонізаторам йшли інші, але, як уже згадувано, серед німецького генералітету було не так уже й мало тверезих політиків, котрі усвідомлювали авантюрність і безперспективність гітлерівського тоталітаризму і расизму. Отже ідея створити першооснови Української армії, а за її прикладом і інших подібних формувань народів Східної Європи була, за тих умов, дуже поступовою, волелюбною і гуманною, яка в своїй суті мала на меті змінити й сам режим у Третньому Райху. Адже неважко було передбачити, що співвідношення сил в ході війни неминуче вестиме Німеччину до ослаблення і цим стимулюватиме пошуки нових союзників, а такі стосунки могли скластися тільки на основі визнання природного права на державну незалежність. Маючи запасні військові сили, нові державно-національні утворення змушували б і прихильників нового колоніалізму числитися з ними.

Виходячи з таких намірів, які, певна річ, не розголошувалися, у квітні 1941 року були сформовані Дружини Українських Націоналістів – ДУН. Вони утворювали два легіони: північний – „Нахтігаль” („Соловейко”, названий так тому, що у цьому легіоні під диригентурою Петра Гудзуватого-„Очеретенка” діяв славетний хор) і південний – „Ролянд”. Формально вони не входили до складу німецької армії, а лише діяли в порозумінні з нею. інакше неможливо було одержати зброю і пройти військовий вишкіл для ведення бойових дій у новітніх умовах. Але принципово важливим було, що Дружини Українських Націоналістів „фактично і, – як слушно доводить Петро Мірчук, – головне політично підлягали Проводові ОУН, очоленому Степаном Бандерою” (П. Мірчук. Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) – командир армії безсмертних. – С 94).

За твердженням цього ж ученого, дійсним командантом Українських легіонів, їх політичним керівником був сотник Роман Шухевич, хоча формально кожен із них мав окремого командира. Північний – власне Романа Шухевича, а південний – майора Євгена Побігущого. „Нахтігаль” проходив військовий вишкіл в Нойгамері, що неподалік міста Саган, а „Ролянд” – у Завберсдорфі біля Відня.

Північний курінь на вишколі перебував від початку травня до 17 червня 1941 року. Навчалоя в ньому близько 330 осіб. Майже всі вони були членами ОУН. Багато з них мало вищу освіту. Душею всієї роботи був Роман Шухевич. Легіони присягнули згідно з накресленнями Проводу ОУН. При цьому присутніми були Микола Лебедь і Олекса Гасин. 18 червня „Нахтігаль” потягом вирушив до Ряшева, а звідтіля – маршем переходить в околиці Радимина.

Добре знаючи про страхітливий терор, що його застосовували в окупованій Галичині й Волині московські наїзники, старшини і стрільці куренів прагнули якомога скоріше виступити на захист українців. „Нахтігаль” уночі з 22 на 23 червня 1941 року в околиці Перемишля переходить Сян і намагається не тратити жодної хвилини, з максимальною швидкістю добиратися до Львова. На жаль, не все залежало тут від самого

куреня. Старшини і стрільці відзначались особливою відвагою і досконалим знанням тактики в боях з ворожими військами.

Учасник цього маршу, пізніше полковник УПА Юрій Лопатинський-„Калииа" на конференції Генерального секретаріату УГВР і „Прологу" 5 травня 1960 року в Нью-Йорку доповідав: „У Львів курінь увійшов 30-го червня 1941 року о годині 4.30 вранці. При вході до міста курінь поділено: частина першої сотні пішла до св. Юра, частина на вулицю Лонцького і Пелчинську; друга і третя сотні пішли на Замарстинів, де обсадили тюрму та газівню. До церкви св. Юра ми прийшли о 5-30. Не буду тут описувати, з яким ентузіазмом зустрічало нас українське населення [...] О год 6-30 Митрополит А. Шептицький прийняв делегацію куреня з сотником Р. Шухевичем на чолі та німецьких страшин, що були разом з нами. Владика винесли на балкон палати, звідки він уділив благословення зібраним на подвір'ї стрільцям та вірним [...]

Коло години 8-ої прийшла до нас вістка про жахливо помордованих людей на Лонцького. Деякі з нас пішли туди. Між нами був і сотник Р. Шухевич, який вже встиг довідатися, що між жертвами є його рідний брат Юрко. Образ на Лонцького був жахливий. Келії були набиті жахливо помордованими людьми, і, щоб дістатися з одної келії до другої, треба було перелазити через гору трупів". (Кальба М. „Нахтігаль": Курінь ДУН. – С. 32 – 33). За свідченням чотаря Карла Малого, перша сотня, в якій перебував Роман Шухевич, мала також завданням здобути міську ратушу" (Дружини Українських Націоналістів у 1941 – 1942 роках. – С. 109).

Під час проголошення історичного Акту 30 червня 1941 року, що відбувалося у приміщенні „Просвіти" у Львові, курінь представляв його командир Роман Шухевич. Після тижневого перебування в цьому місті, 7 липня відділ вирушив через Золочів – Тернопіль – Сатанів – Проскурів (тепер Хмельницький) – Вінницю в напрямі столиці України Києва. У боях проти російсько-большевицьких військ відзначався такою бравурною відвагою і завзяттям, як Українські Січові Стрільці на Маківці в 1915 році, і навіть перевершував їх. Провідний учасник Південної Похідної Групи ОУН Ярослав Дзиндра-„Чубай" писав: „На протибольшевицькому фронті не було тоді хоробрішого військового відділу, як сотня, чи радше сотні Романа Шухевича" (П. Мірчук. Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) – командир армії безсмертних. – С 96 – 97).

Дружинники дійшли до Юзвина. Антинародня расистсько-колонізаторська політика гітлерівців щораз більше обурювала їх. Вони знали й те, що німці ще перед початком війни з Советським Союзом арештували Степана Бандеру, свідомо унеможливлюючи йому повернення в Україну. Керівництво Третього Райху не тільки негативно поставилося до Акту 30 червня 1941 року, а й посилювало репресії проти Степана Бандери та інших провідних діячів ОУН. Голову Українського Державного Правління Ярослава Стецька 11 липня 1941 року гестапо також арештувало і вивезло до Берліна. Таким же чином поступили гітлерівці і з частиною інших українських політиків.

Мало того, українські автохтонні землі були свідомо поділені між різними адміністративно-територіальними частинами Рейху та його сателітів. Галичину включено до Генерал-Губернаторства Ганса Коха, Закарпаття – до Угорщини адмірала Хорті, Пряшівщину – до Словаччини Тіссо, Буковину, Правобережне Подністров'я і Одещину – до Румунії Антонеску, а з решти створено „Райхскомісаріят" під управлінням Еріка Коха.

Обурення старшин і стрільців такою політикою вже неможливо було приховати. Згаданий вже Ярослав Дзиндра-„Чубай" згодом писав, що в Юзвині члени ОУН „з ненавистю відкидали вбік німецькі військові блюзи й казали при тому: „Як би хоч уже недовго носити оці чужі оксамити, вже краще своє власне лахміття" (П. Мірчук. Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) – командир армії нескорених. – С 97).

Вояки цієї української формації не тільки брали участь у бойових діях, вони вели між людьми дуже важливу політично-виховну роботу, співпрацювали з учасниками Похідних груп ОУН і всіляко допомагали їм.

Гітлерівці страчують полонених українських повстанців-націоналістів. Взято у вбитого німецького офіцера. Див. Лебедь М. УПА.

За такої ситуації Роман Шухевич надсилає до Головного Командування Німецької армії заяву про те, що Український Легіон не може далі залишитися у складі її союзників (Там же. – С. 99). В середині серпня 1941 року „Нахтігаль" із Вінниці через Жмеринку – Проскурів – Львів – Краків потягом відправлено до Нойгамеру.

„Ролянд", що налічував приблизно стільки ж вояків як і „Нахтігаль", 6 липня 1941 року залишив Завберсдорф і через Угорщину та Румунію прямував до морських воріт України – Одеси. Йому доводилося не тільки воювати проти російсько-большевицьких окупантів, а й захищати українців від їх наступників – румунів, які діяли подібними методами, намагаючись використовувати для цього й німецькі війська. Грабежі, арешти і розстріли автохтонів стали повсякденною практикою нових наїзників.

Підлеглі генерала Антонеску, усвідомлювали справжню мету легіонерів, намагалися, де тільки мали нагоду, шкодити їм. З цього приводу Євген Побігущий згадував: „Ставлення румунів до нас було більше як погане, бо надто скоро вони зорієнтувались, що і яка ми частина, а йшли вони окупувати частину України. Тому скоро запротестували проти роздавання нами різних наших пропагандивних летючок між населенням" (Дружини Українських Націоналістів у 1941 ~ 1942 роках. – С. 17).

Із безлічі прикладів необхідно назвати тут хоча б такий. Хорунжий ДУН Теодор Крочак у своєму щоденнику про дії південного відділу, що йшов до Одеси, розповідає: „Пізно вночі „притранспортувала" до вартівні наша стежа з молодих стрільців одного румунського старшину і двох вояків. Командант стежі старший стрілець Хмелик зголосив, що „пан барон" був зловлений під час того, як приложив одній дівчині пістолю до грудей і намагався її згвалтувати, а „цих двох циганів" стояли на сторожі цієї ганебної його „стратегії", при чому один із них стояв у хаті з готовим до стрілу крісом біля зімлілої матері тієї дівчини, а другий пильнував вхід до „сарая", де мала

відбутись ота ганьба. Стежа почула підозрілий галас і зліквідувала наміри тих „героїв” в самий час. До зімлілої матері і до дівчини, яка з переляку дістала нервовий шок, відіслано нашого лікаря” (Там же. – С 50 – 51), В іншому селі той же старший стрілець Хмелик із своїм другом Садовим відібрали в румунської солдатні 50 корів та повернули їх покривдженим хліборобам (Там же. – С 51 – 52). Виходили дружинники з того села, з приємністю спостерігаючи, як на вікнах появилися любовно понаклеювані листівки з портретом Провідника ОУН Степана Бандери.

Але 27 серпня 1941 року легіонерам відчитано наказ Верховної Команди Вермахту – повертатися туди, звідкіля приїхали, тобто до Австрії.

Потягнулися тривожні дні важких переговорів з верхівкою Вермахту. Керівництво південної і північної груп Легіону діяло узгоджено. Українськими старшинами і стрільцями обидвох частин було схвалено і підписано меморандум.

Позаяк цей документ чи не найкраще розкриває суть взаємин легіонерів із певною частиною німецького командування і засвідчує пошуки представниками української поневоленої Нації шляхів до здобуття незалежності, подаємо його повністю:

1. Привернути проголошення самостійності України.
2. Негайно звільнити всіх арештованих наших політичних провідників ОУН і Степана Бандеру.
3. Негайно звільнити з ув'язнення членів Тимчасового Державного Правління з Ярославом Стецьком на чолі.
4. Забезпечити негайно членів найближчої родини учасників Легіону і звільнити з ув'язнення їх близьких.
5. Реорганізований Легіон може бути вжитий до дальших воєнних дій тільки на українських теренах.
6. Команда Легіону і його вишкільного коша має бути українська.
7. Обов'язки і права командного складу будуть такі, як і в німецькій армії.
8. Члени Легіону зложили вже присягу на вірність Україні і тому не можуть уже присягати на вірність іншій державі.
9. Реорганізований Легіон може підписати умову однорічної контрактної служби (до кінця 1942 р.).
10. Контракт підписує кожний член індивідуально і кожний одержує копію тієї двосторонньої умови”. (Там же. – С 55).

Такі умови передано німецькій стороні. Вони кожним пунктом засвідчували національно-державницьке спрямування лій легіонерів навіть у надзвичайно складних і несприятливих умовах. Надій на виконання тих умов було мало, але це не означає, що їх не треба було висувати. Окрім того, було видно, що Берлін не має наміру розпустити Легіон.

У Франкфурті над Одрою 21 жовтня 1941 р. південна і північна групи об'єдналися, і 650 молодих патріотів промарширували вулицями міста до своїх казарм, співаючи пісню „Зоріла золота заграва”. Командиром реорганізованого Легіону став майор Євген Побігущий, а його заступником Роман Шухевич. Формація складалася з чотирьох сотень. Першою

командував Роман Шухевич, другою сотнею М. Бригідер, третьою поручник Василь Сидор і четвертою поручник Павлик. Її офіційна назва Шудманшафт батальон ч. 201.

Німецьке командування, очевидно, не мало наміру погоджуватися на всі вимоги українських легіонерів. П'ятнадцять із них відмовилися підписати контракти про наступний рік служби. Для інших термін його дії вступив у силу 1 грудня 1941 року. Відбувається перевишкіл і 20 березня 1942 р. Легіон виїжджає на терени бойових дій. Ними стала та частина Білоруси, в якій сваволили московсько-емдебистські партизани, які мали головним завданням і там, і на суміжніх українських землях нещадно винищувати населення. З цією метою майже скрізь спеціально провокували жорстокі каральні акції німецьких військ та їх польських союзників. Навіть офіційним представником німців у курені був етнічний поляк з походження поліцейський капітан Моха, який намагався шкодити українцям. Так само чинив він і щодо білорусів.

В ході дев'ятимісячного перебування Легіону в охоронних військах старшини і стрільці використовували кожную нагоду для національно-виховної роботи з місцевим населенням, прищеплення людям переконання, що вільне й заможне життя можливе тільки за наявності власної незалежної держави. З цією метою старшини та інструктори куреня провели спеціальні вишколи сотень молодих білорусів, готуючи їх до боротьби не лише проти російсько-більшевицьких наїзників, хоч далеко не про все могли говорити відверто.

Багатьох патріотів-державників Білоруси українським легіонерам вдалося врятувати і від гестапівців, і від емгебистів, що діяли під виглядом большевицьких партизанів. Відомі непоодинокі випадки, коли таких людей доводилося звільняти у важких боях або утримувати їх під власним військовим захистом (Дружини Українських Націоналістів у 1941 – 1942 роках. – С. 65, 88). Боротьба проти наїзників на теренах Білоруси була підтримкою і для учасників національно-визвольного руху в Україні. Дуже завбачливим і потрібним виявилось також практичне засвоєння тактики і стратегії бойових дій німецьких військ проти партизан і навпаки. Все це з кожним днем щораз чіткіше усвідомлювали гітлерівці і готувалися перетворити курінь у слухняних виконавців. Та жоден із легіонерів не захотів продовжити контракт ще на один рік.

Починаючи з 5 грудня 1942 року, легіонерів малими групами по 30 – 50 осіб стали відправляти потягами до Львова. До старшин куреня, які виїжджали 6 січня 1943 року з Білоруси, приставили гестапівського офіцера. Теодор Крочак, якому судилося останнім виходити з курінних казарм, приїхав до Львова щойно 15 січня 1943 року і тут почув від свого братанка Михайла Чорнія прикрі новини. Старшин Легіону, щойно вони прибули на Львівський залізничний двірець, гітлерівці забрали і запроторили до тюрми на Лонцького (Дружини Українських Націоналістів у 1941 – 42 роках. – С. 101). За твердженням автора цитованого щоденника, врятуватися вдалося тільки Романові Шухевичу та ще одному старшині.

Ці свідчення підтверджує, уточнює і доповнює спогад Наталії Шухевич, дружини Головного Командира УПА. „Але, крім того, хочу додати. Він був у тому Легіоні... На Волині... і збунтувалися наші, сказали, що вони з ними (німцями) не будуть. Вони розформовують той батальйон, розпускають... А офіцерів усіх зібрали, щось їх чотирнадцять було, привезли у Львів.

У Львові, значиться, німці хитрі, но він хитріший. Він на Підзамчу їхав з тим якимось офіцером, що їх тут віз до Львова. На Підзамчу каже, що він мусить висісти, [зайти] додому. Він запрошує його до себе, що він в нас переночує і завтра піде до оперного [театру]. Він покаже йому Львів. Ну і німець, значиться, там, як би то сказати, взяв і пустив його. Він забрав свою валізку, одного хлопця з собою і пішов... Приходить до хати і каже:

– Я прийшов на п'ять мінут. То вже так нас привезли. І я знаю, що нас, напевне, везуть на Лонцького. Але я вже не вертаюся.

І з хати пішов... За яких, може, тиждень-два зачинають за ним шукати. Приходять до нас додому. Ми жили, то була бічна Зеленої, десь там вгорі... Двох їх приходить. Діти вже спали. А до того я взяла жидівочку на ...переховування. Жидівочку малу, дев'ятилітка. Вони розбуджують дітей. І питають тої малої: – А вуйко приходить? А вона каже: – Так, так. Я кажу:

– Ірко, що ти говориш? Де ти виділа вуйка? А вона справді не виділа. Я кажу:

– Що ви будите дітей? Діти зі сну. Воно не знає, що його питаєте. Ну вони на то не звернули уваги... Зробили обшук... і пішли.

Але через місяць приходять і беруть мене як закладницю. Кажуть, що якщо зголоситься, то мене випустять. Я кажу: „Слухайте, він не зголоситься,..” Но, вони мене тримали... По місяцеві випускають. Я відходжу, а вони кажуть:

Пам'ятайте, як він прийде, то скажіть йому, най він приходить до нас. Ми йому нічого не зробимо...

Добре, добре, але я кажу вам. що він не прийде. Він до хати не приходив ніколи." (Шухевич Н. Ми знали ще з малих дітей // Дем'ян Г. Український народ про генерала Романа Шухевича – Тараса Чупринку // Шлях Перемоги. - 1997. - 17 липня, - ч. 29 - 30 (2255 - 2256)

Зазнав невдачі й інший підступ гестапівців. Сподіваючись, що Роман Шухевич прийде на зустріч зі старшинами Легіону і вони легко їх знову арештують, ув'язнених відпустили на волю. Тоді більшість найкращих влилася в УПА, що розгортала боротьбу і дуже потребувала добре навчених командирських та інструкторських кадрів.

Осмислюючи результати діяльності Легіону, Степан Бандера писав: „Кінцева її фаза дала правильне завершення: в революційні ряди ОУН повернувся Роман Шухевич, з поважною кількістю старшин, підстарший і стрільців ДУН-у, пройшовши не тільки добрий військовий вишкіл, а й здобувши тверду заправу і практичний військовий досвід. Особливо, що вони принесли з собою – це пізнання організації, стратегії і тактики партизанської боротьби, стосованої більшовиками в Другій світовій війні та німецьких методів поборювання партизанських відділів. Це знання було дуже корисне в

утворенні УПА і в розгортанні її боротьби. Таким чином, Дружини Українських Націоналістів під проводом Романа Шухевича дали Українській Повстанській Армії не тільки стрижневий командний і вояцький кадр, а також підставовий вклад для вироблення власних організаційних і оперативних способів" (Бандера С. Названа праця. – С 306).

УКРАЇНЬСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА – ПОЛІТИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ

У днях 11 – 15 липня 1944 року, в умовах німецької окупації України, на лісничівці неподалік села Сприня, що у Самбірському районі Львівської області, під охороною загону Української Повстанської Армії проходив установчий Великий Збір Української Головної Визвольної Ради (УГВР) – верховного політичного керівництва Воюючої України. Президентом УГВР одноголосно обрано Кирила Осьмака – родом із Осередніх Українських Земель, колишнього члена Української Центральної Ради, політв'язня в умовах большевицької окупації України, а за політичними переконаннями – речника державної самостійності України. Головою Генерального Секретаріату (уряду) і секретарем військових справ (міністром оборони) обрано Романа Шухевича – Провідника Організації Українських Націоналістів на Рідних Землях, Головнокомандувача УПА. В документах УГВР він зареєстрований під прізвищем Роман Лозовський.

На Великому Зборі УГВР опрацьовано опубліковані згодом і такі основні документи: Тимчасовий устрій УГВР, Платформу Української Головної Визвольної Ради, Універсал УГВР, а також Присягу вояка Української Повстанської Армії, затверджену УГВРадою і введені наказом Головного Військового Штабу ч. 7 за 19 серпня 1944 року.

На початку 1945 р. у журналі Проводу Організації Українських Націоналістів „Ідея і Чин" (ч. 8) коротку інформаційну статтю про УГВР помістив секретар Президії УГВР Микола Дужий під криптонімом М. К. (Карівський). Згодом Роман Шухевич написав статтю „До генези Української Головної Визвольної Ради", опубліковану у виданні „Бюро Інформації УГВР" (ч. 2) за серпень 1948 р. Подаємо обидві статті без скорочень.

Додаткову інформацію про УГВР можна узяти із пізніше опублікованих статей (у 1978 і 1984 рр.) Мирослава Прокопа, члена Президії УГВР – одного з найактивніших ініціаторів і поборників покликання до життя всеукраїнського політичного керівництва Воюючої України, а також з праці голови Ініціативного комітету для створення УГВР, співзасновника й члена УГВР Лева Шанковського („Ініціативний Комітет для створення УГВР", Нью-Йорк, 1985 р.).

Генерал Тарас Чупринка

До ґенези Української Головної Визвольної Ради

Визвольні Змагання українського народу 1917–1921 рр. закінчилися для нього невдатно. Після 1920 р. значна частина учасників українських армій опинилася в таборах для інтернованих у Польщі. ЧСР (Чехо-Словацькій Республіці). Українські політичні діячі, головню зі східноукраїнських земель, які брали активну участь у відновленні української самостійної держави й у боротьбі за неї, переважно емігрували. Українські землі роздерто між ССРСР, Польщею, Румунією та ЧСР. Український народ знов опинився під пануванням чужинців.

Визвольну боротьбу українського народу 1917–1921 рр. репрезентували два уряди – Уряд Української Народньої Республіки (УНР) та Уряд Західньо-Української Народньої Республіки (ЗУНР). У 1918 р. це було зумовлене окремим розвитком визвольної боротьби українського народу в межах царської Росії, і окремим – у межах австрійської монархії. Об'єднання усіх українських земель в одній Українській Народній Республіці, що його святково проголошено історичним Універсалом 22 січня 1919 р. в Києві, лише на короткий час припинило існування двох окремих урядів. З уваги на специфічні, головним чином зовнішньополітичні умовний, що в них проходила визвольна боротьба українського народу 1919–21 рр. обидва уряди далі існували й діяли окремо.

Після 1920 р. були примушені емігрувати й обидва уряди. На еміграції Уряд ЗУНР як представництво Західньої України проіснував до остаточного вирішення справи Галичини Радою Амбасадорів (послів) 15.03.1923 р. Уряд УНР існував далі, хоч після ліквідації Спілки Визволення України (СВУ), тобто після 1930 р., його впливи на українських землях були дуже малі. Тут, на українських землях, в рр. 1921–39, в обстановці, з одного боку, посиленого наступу окупанта на український народ, зокрема в обстановці скрайньо ворожої українському народові політики московсько-більшевицьких окупантів, і, з другого боку, в обстановці постійного росту визвольної революційної боротьби українського народу за національне визволення, створився новий стан національно-політичних відносин. Уряд УНР, який далі стояв на політичних позиціях 1918–21 рр. та ні своїм особовим складом, ні своїми поглядами ні в якій мірі не відбивав тих глибоких перемін, що докопувалися у національно-політичному житті українського народу на українських землях, – вже не міг уважатися представником цього нового стану національно-політичних відносин в Україні.

Після 1920 р. український народ, насильно загнаний в окупантське ярмо, не припинив визвольної боротьби. Він її посилено вів далі у різних формах і на різних ділянках свого національного життя.

Найхарактернішим явищем українського національного життя 1921 – 39 рр. було виникнення й постійне зростання визвольної, підпільної, революційної боротьби українського народу за Українську Самостійну

Соборну Державу. На фронті підпільної боротьби опинився найпатріотичніший, найідейніший український елемент. Щораз ширше вкорінювалися в Україні ідеї українського націоналістичного руху. Скрізь там, де вони доходили, вони неподільно опановували українські народні маси, різні українські національні середовища. Український революційно-визвольний рух став одним із найважливіших факторів українського національно-політичного життя.

Вибух 1939 р. Другої світової війни дав українському народові нові надії на можливість здійснення його самостійницьких прагнень.

Зокрема, провідні українські політичні кола вирішили використати для здійснення самостійницьких ідеалів українського народу вибух німецько-більшевицької війни 1941 р. З ініціативи українських націоналістичних кіл 30 червня 1941 р., тобто зараз же в перших днях німецько-більшевицької війни, на українських землях утворився незалежний український уряд – Українське Державне Правління, яке перед усім світом проголосило відновлення Української Самостійної Держави.

На проголошення самостійності України німці відповіли виарештуванням членів Українського Державного Правління, багатьох діячів українського підпільного руху та чільних українських патріотів.

Терористична, гнобительська політика німецьких окупантів в Україні довела, в наслідку, тільки до поглиблення й поширення боротьби українського народу. Український визвольний рух, шукаючи нових шляхів, прямував, як і прямує завжди, до однієї й тієї ж самої мети – до побудови Української Самостійної Соборної Держави.

1942 рік в Україні, і особливо друга його половина, позначився посиленням наступом гітлерівських загарбників на український народ. Особливо жорстокого гноблення зазнавало українське населення у т. зв. „Райхскомісаріяті Україна". Німці силоміць вивозили все працездатне населення на каторжні роботи в Німеччину, немилосердно грабували його останні харчові засоби, за найдрібніший спротив їхнім драконським розпорядженням палили цілі села та вимордовували сотні в нічому не винних мешканців, а в тому числі завжди дуже багато жінок і дітей, масово арештували українських самостійників, усіх українських патріотів.

Крім гітлерівських окупантів, українські народні маси, зокрема селян, тероризували і грабували банди большевицьких партизанів. Ці банди, посуваючись з Білоруси, почали опановувати північні й північно-західні лісові терени України. Вся „протинімецька боротьба" большевицьких партизанів зводилася до грабування в українського населення останніх шматків хліба, останньої одежини, до розшуків та розправ над українськими патріотами.

Активний, бойовий елемент Полісся та північної Волині, зорганізований у рядах ОУН, керованої Степаном Бандерою, з метою боронити українські маси від терору гітлерівців і большевицьких партизанів та прагнучи активно, зі зброєю у руках боротися за здійснення самостійницьких прагнень українського народу, восени 1942 р. почав творити збройні групи. Ці групи

були примушені вести боротьбу відразу на три фронти: проти гітлерівських окупантів, проти насланих Кремлем в Україну большевицьких партизанів та проти польських шовіністів. Ці останні, мріючи про відновлення польського панування на українських землях, організовувані й озброювані німцями, і собі почали всіляким способом знущатися над українським народом.

Збройну партизанську боротьбу проти ворогів українського народу українські народні маси привітали з захопленням. До збройних груп почало напливати щораз більше патріотичного, здебільше молодого, боєздатного елементу.

В лютому 1943 р. в наслідок особливого загострення німецького терору, збройна повстанська боротьба українського населення проти гітлерівських окупантів стала на Волині й Поліссі масовим явищем.

Повстанські відділи, що сформувалися після масового переходу на нелегальне становище, тисячі української молоді, тисячі українських чоловіків і жінок, не могли вже існувати як бойові групи ОУН. Адже в них, крім членів ОУН, також опинилися люди, що співчували деколи іншим політичним групам, в минулому деколи до тих груп приналежні, а теж Василь Кук-„Леміш“, „Коваль“, від 1947 р. – заступник Романа Шухевича, в 1950 – 1954 рр. – Головний Командир УПА.

Тут опинилося багато безпартійних українських патріотів. З цих то причин прийшло до переорганізування усіх збройних відділів у загальнонаціональну, понадпартійну Українську Повстанчу Армію (УПА).

Незабаром новозорганізована УПА відбила всі німецько-большевицькі наступи на українське населення Волині та Полісся й обмежила панування німців на цих теренах тільки до більших міст, головних шосейних шляхів та залізничних ліній. Рівночасно УПА також звузила терени, опановані большевицькими партизанами до окремих невеличких лісових островів.

Таким чином під виключним контролем УПА опинилися значні території Волині та Полісся. УПА вже не могла обмежуватися тільки до бойових дій, але мусіла також зайнятися упорядкуванням опанованих територій і організуванням на них влади. Негайного ... вимагали адміністрація терену, шкільництво, господарське життя в цілому. Всі ці справи Командування УПА потім упорядкувало відповідними наказами.

Улітку 1943 р. УПА поширилася на Галичину й велику частину Правобережжя. Широка збройна боротьба проти всіх окупантів України за Українську Самостійну Соборну Державу виразно стала загальним виявом самостійницьких прагнень українських народніх мас українською народу в цілому. Починалася нова доба у визвольних змаганнях українського народу, нова доба в історії України.

Відступ німецьких армій, розвал Німеччини, що зарисовувався щораз виразніше, передові ідеї свободи народів і людини, що їх проголосила УПА, притягали в лави УПА багатьох втікачів з німецьких таборів для військовополонених та різних допоміжних військових формацій, (організованих німцями з поневолених большевицькою Москвою народи. В лавах УПА опинилося багато грузинів, азербайджанців, білорусів, татар та ін.

Всіх їх організовано при УПА в окремі національні відділи під їх власним командуванням.

З метою дати боротьбі іншонаціонального елементу в лавах УПА відповідну політичну плятформу, з ініціативи УПА в листопаді 1941 р. на Волині скликано Конференцію Поневолених Народів. На конференції визначено спільні цілі й методи боротьби всіх поневолених Москвою народів.

Бойові й політичні успіхи УПА зацікавили українською проблемою сусідів України та інші чужонаціональні політичні кола, з Головним Командуванням УПА почали зв'язуватися представники урядів інших держав, бажаючи повести переговори з офіційним представництвом українського народу з метою врегулювати цілий ряд політичних справ, актуальних тепер чи в майбутньому. Тому, що такого загальнонаціонального представництва українського народу у той час ще не було – взимку 1943/44 р. ці переговори вело Головне Командування УПА. До участі в цих переговорах Головне Командування запросило також представників інших українських політичних самостійницьких угруповань.

Масове поширення збройної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, що сталося внаслідок глибокого вкорінення серед якнайширших мас українського народу ідей українського визвольно-революційного руху, виразно всенациональний характер цієї боротьби; опанування УПАрмією значних територій українських земель; наближування до кінця війни між окупантами України – гітлерівською Німеччиною і большевицькою Москвою, та у зв'язку з цим, можливість заіснування догідної ситуації для української визвольної справи; значний зріст ваги української проблеми в результаті визвольної боротьби українського народу – всі ці моменти спонукали Головне Командування УПА заініціювати акцію з метою створити загальнонаціональний, всеукраїнський політичний центр, який взяв би на себе політичне керівництво визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу та репрезентував би цю боротьбу назовні.

Треба підкреслити, що тут ішлося про утворення нового всеукраїнського загальнонаціонального центру – такого центру, який відбивав би новий стан національно-політичних відносин в Україні– стан широко розгорнутої боротьби, та який відповідав би всім потребам такої широко розгорнутої боротьби: був би здатний такою боротьбою дієво керувати та належно її репрезентувати. Таким центром не міг уважатися уряд УНР, що формально далі існував. Адже він, як ми вже про це згадували, від тридцятих років уже в ніякій мірі не віддзеркалював тих глибоких політичних перемін, які dokonувалися серед українського народу на українських землях. Він був цілковито відірваний від тієї визвольно-революційної боротьби, яка саме під час тридцятих років в Україні виникла. Таким центром не могло бути також Українське Державне Правління, утворене на українських землях у червні 1941 р., з цієї простої причини, що майже всі члени цього правління сиділи в цей час у німецьких тюрмах і концтаборах.

Для здійснення плану створити всеукраїнський загальнонаціональний політичний центр (цей план зродився в колах Головного Командування УПА восени 1943 р. – Авт.) весною 1944 р, утворено ініціативний комітет. Цей комітет відразу взявся до інтенсивної праці.

Перше, ніж приступимо до розгляду праці ініціативного комітету, коротко розглянемо тодішню політичну ситуацію на українських землях, а зокрема – тодішнє політичне обличчя українського народу, тодішній стан і уклад українських національно-політичних сил.

Саме в той час, тобто в березні 1944 р., на лінії Ковель – Броди – Коломия зупинилася велика зимова большевицька офензива. Таким чином українські землі, розрізані лінією фронту, перебували під двома окупаціями: переважна частина українських земель була вже під новою московсько-большевицькою окупацією, а невеличка частина Західньо-Українських Земель – під гітлерівською. Програна гітлерівської Німеччини була вже цілком очевидна: німці не капітулювали, надіючись хіба на чудо.

Яке було політичне обличчя українських земель, що опинилися під новою російсько-большевицькою окупацією, зокрема ж – Східньо-Українських Земель?

Активно в систему окупанта включилася цілком незначна частина східньо-українського населення: колишні большевицькі партизани, члени большевицької партії, колишні працівники большевицької адміністрації тощо. Тут слід відмітити, що в останній час в адміністрації большевицької партії опинився найменше вартісний спекулятивний елемент, єдиною життєвою девізою якого була особиста нажива, особиста кар'єра й більше нічого. Такого елемента не бракує, мабуть, серед ні одного народу в світі, і тоді він завжди заповнює ряди всяких агентур. Саме цей елемент, що б здобути собі прихильність нової влади, на кілька місяців, а той тиждень, перед приходом большевиків в Україну йшов у большевицькі партизанські відділи, що російська пропаганда не поминула широко розрекламувати як „масове поширення партизанського руху в Україні”.

Друга, чисельно найбільша, основна частина населення Східньо-Українських Земель, будучи формально лояльною супроти нової окупантської влади, – в глибині душі цих окупантів ненавиділа.

Третя, досить значна частина національно свідомого й активного східньоукраїнського елемента, побоюючись большевицьких репресій і не хочачи служити московським окупантам, виїжджала на Захід, на еміграцію.

Четверта частина східньоукраїнського населення, охоплена й зорганізована українським визвольно-революційним рухом, залишилася на рідних землях під большевицькою окупацією, щоб продовжувати тут визвольну протибольшевицьку боротьбу. Дехто зі східньоукраїнських революціонерів переходив фронт у Західній Україні, маючи в лянні негайно після цього вертатися у східні області України. В східньоукраїнських областях діяли також осередки ОУН та деякі відділи УПА.

Трохи інша була політична ситуація на Західних і Північно-Західних Українських Землях.

Поза невеликою частиною українського громадянства, головно інтелігенції, яка або орієнтувалася на німців, або не чула в собі сили залишитися на своїх землях для активної боротьби проти большевицьких окупантів і тому готова була емігрувати на Захід – переважна більшість населення, наставлена до російських окупантів крайньо вороже, була рішена залишатися на рідних землях і продовжувати активну збройну боротьбу проти загарбників за Українську Самостійну Соборну Державу. Українське населення цієї частини України було цілком під впливами УПА й революційного підпілля ОУН.

Якщо аналізувати стан і уклад українських політичних сил на Українських Землях напровесні 1944 р. та абстрагуватися від т. зв. КП(б)У, як виразно неукраїнської агентурної політичної сили, то треба ствердити, що єдиною зорганізованою політично активною силою була тут тільки Організація Українських Націоналістів (ОУН) під керівництвом Степана Бандери. ОУН, керована Степаном Бандерою, майже цілком, за винятком хіба тільки деяких середовищ міської інтелігенції, мала за собою народні маси Західних і Північно-Західних Земель. Вона проявляла найбільшу активність з кожного погляду. На всіх політичних акціях УПА, що їх вона до цього часу проводила, слідний був дуже сильний вплив ідей ОУН. Ця організація посилено готувалася до боротьби з московсько-большевицькими окупантами, залишаючи з цією метою на українських землях майже всі свої кадри.

Коли брати до уваги кількість прихильників, то після ОУН, керованої Степаном Бандерою, як чергове політичне середовище на Західньо-Українських Землях треба назвати середовище Українського Центрального Комітету (УЦК), хоч його впливи в порівнянні з впливами ОУН під керівництвом с Бандери були цілком незначні. Тут у період німецької окупації опинилося багато колишніх членів і симпатиків Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО), Фронту Національної Єдності (ФНЄ), переважна частина комбатантів колишньої Української Галицької Армії, об'єднаних до 1939 р. в т. зв. Молодій Громаді. Всіх цих людей об'єднували менше-більше однакові, виразно про-німецькі, погляди на завдання й методи української визвольної політики в умовах німецької окупації. Спираючись на організаційний апарат у ЦК, ці люди вели в дусі своїх поглядів досить широку політичну пропаганду серед галицько-українських мас. Ця група, а особливо її частина, складена з комбатантів, душею яких був Д. Паліїв, дуже заактивізувалася у зв'язку з пляном німців утворити з галицьких українців СС-дивізію „Галичина”. Комбатанти колишньої УГА задумали в цьому випадку повторити експеримент з Першої світової війни і так як тоді через формацію Українських Січових Стрільців, так тепер через СС-дивізію „Галичина” дійти до утворення військової сили, яка при сприятливій політичній обстановці змогла б повести боротьбу за Українську Самостійну Державу. Вся їхня ставка фактично була поставлена

на німців. Впливи цієї групи обмежувалися тільки до Галичини, і то тільки до частини інтелігентських і священничих кіл.

Деякі, цілком невеликі, впливи серед інтелігенції Галичини, менше вже на Волині, як також деякі зв'язки з окремими громадянами Східної України мала ще ОУН, керована А. Мельником. Ця політична група змагала до розв'язання українського питання в рамках німецької системи. Підтвердженням цього є позитивне становище цієї групи до СС-дивізії „Галичина“, відправка туди таки своїх провідних членів, як, напр., Коника, відмова від усякої активної проти німецької боротьби, крайнє негативне ставлення до УПА тощо. Разом з цим ОУН під проводом А. Мельника дуже песимістично оцінювала можливості боротьби в умовах большевицької окупації й тому її організовані кадри втікали від большевиків на Захід.

Всі інші політичні партії та осередки в Західній Україні фактично не існували. Щонайбільше тут можна було ще брати до уваги окремих людей, в минулому часто навіть визначних діячів колишніх політичних партій і груп, які мали деякі, до речі, дуже слабкі, зв'язки між собою на Українських Землях і поза ними, а також серед деяких закордонних кіл. Середовища, що їх репрезентували ці люди, були майже цілком політично неактивні. Ці люди могли допомогти українській визвольній справі щонайбільше своїми зв'язками й особистим авторитетом, що його вони ще мали серед певних українських кіл. До таких середовищ слід було зараховувати групу колишніх політичних діячів УНР, УНДО, гетьманців.

Поза перерахованими тут політичними партіями й середовищами ніяких інших політичних сил в українському житті на той час не було.

Українське політичне життя не могло вільно розвиватися ні під німецькою, ні під російською окупацією й тому всі слабші політичні партії, які раніше існували, були цілком зметені з лиця землі, а їхні лідери и більшості випадків відсунулися від участі в активному політичному житті.

Ініціативний комітет вирішив творити представництво українського народу на демократичній основі. Демократична платформа давала можливість залучити до керівництва визвольною боротьбою усіх чесних і національно вартісних українських патріотів незалежно від їхніх партійних поглядів.

Основні пункти політичної платформи, що мала стати основою формування нового політичного представництва українського народу, були такі:

1. Беззастережно визнати ідею Української Самостійної Соборної Держави як найвищу ідею українського народу.
2. Визнати революційні методи боротьби за Українську Самостійну Державу також доцільними методами визвольної боротьби.
3. Задекларувати своє вороже наставлення супроти московських большевиків та німців як окупантів України.
4. Визнати демократію як устроєвий принцип представництва.

Пункти 2 і 3 Платформи були зумовлені тією обставиною, що ініціатива творення загальнонаціонального представницького органу вийшла саме від

УПА, яка вела революційну боротьбу як проти російсько-більшевицьких, так і проти німецьких окупантів, і що цей орган мав очолювати і керувати саме такою боротьбою українського народу проти всіх окупантів України.

Беручи за основу формування загальнонаціонального керівництва українського народу демократичний принцип, Ініціативний комітет змагав цим способом якнайкраще, якнайповніше відбити в цьому тимчасовому українському парламенті всі існуючі в той час в Україні здорові національно-політичні сили. Особливо багато уваги Ініціативний комітет приділив притягненню до проєктованого керівництва представників східньоукраїнського громадянства, що стояло в опозиції до большевицького режиму. Тут особливий натиск покладено на притягнення до цього представництва самостійників молодії генерації, вихованих уже в умовах большевицької окупації.

Праця Ініціативного комітету не йшла легко. Найбільші труднощі були, очевидно, зумовлені потребою дуже суворої конспірації, що її треба було перестерігати при підготовці цієї справи. Обговорювати цю справу можна було тільки з людьми дуже певними та дискретними. Поза акцією мусіли опинитися, очевидно, групи, які одверто співпрацювали з німцями. Також поза акцією мусіли опинитися групи, які були вороже наставлені до УПА і які нерідко як метод міжпартійної боротьби стосували денунціацію (донос. – Ред.) перед ворогом. Крім представників кіл суто політичних, Ініціативний комітет притягнув до представництва ще кількох визначних громадян, які репрезентували інші, позаполітичні українські громадські кола. В черені 1944 р, праця Ініціативного комітету була закінчена.

11 липня 1944 р., далеко від непрошеного ока, в Карпатах, почалися наради нового українського революційного парламенту. Курінь УПА охороняв місце нарад від можливого наскоку німців чи большевицьких партизанів. Зібралися представники всіх українських земель. Особливо численно були представлені Східньо-Українські Землі. Зійшлися люди різних політичних поглядів. Були тут такі, які репрезентували активно діючі організовані політичні партії, а були й представники неактивних у даний момент політичних середовищ, які, одначе, могли внести свій вклад у визвольну боротьбу українського народу. Були й представники позаполітичних українських кіл.

Збори святково проголосили себе тимчасовим українським парламентом і назвали себе Українською Головною Визвольною Радою (УГВР). На голову Великого Збору УГВР обрано відомого громадського діяча Волині Ростислава Волошина.

Великий Збір вислухав широку політичну доповідь про міжнародне становище, що її виголосив Головний Командир УПА та доповідь про дотеперішні зносини Головного Командування УПА з представниками інших держав.

Особливо живу дискусію викликала доповідь про міжнародне становище. В дискусії зустрілися представники старшого політичного покоління з

молодшим революційним табором. Дуже живу участь у дискусії брали представники Східніх Українських Земель. Пройнятий ідеєю Української Самостійної Соборної Держави, Великий Збір УГВР зумів узгодити думки старшого і молодшого політичних поколінь. Не менш живу виміну думок викликав звіт про стосунки Головного Командування УПА з представниками інших держав, і, зокрема, – звіт про стосунки з польськими визвольними силами.

В дальшому Великий Збір УГВР приступив до опрацювання Універсалу та Платформи УГВР. Соціально-економічна частина Платформи дала змогу учасникам – громадянам Східньо-Українських Земель висловити думку східньоукраїнського громадянства на ці справи (Вживаючи терміну Східньо-Українські Землі, автор статті фактично мав на увазі Осередньо-Східні Українські Землі. – Ред.). Великий Збір уважно прислухався до цих думок і в суспільно-економічній ділянці цілком прийняв пропозиції „східняків”.

З черги Великий Збір УГВР опрацював Статут УГВР, що в ньому знайшов реальне відображення демократизм учасників. Устрій УГВР, будучи, з одного боку, суто демократичним, дає, з другого боку, тверду основу для існування і діяльності органів УГВР, так дуже потрібну у важких і змінливих революційних умовах. Взявши до уваги те, що з бігом часу серед українського народу можуть виникати нові політичні сили, як також те, що можуть змінити своє наставлення до УПА існуючі політичні групи. Великий Збір УГВР прийняв постанову про можливість кооптувати до УГВР нових членів, які були б виразниками цих сил.

Виходячи з того, що всяке представництво доти є справжнім виразником волі народу, доки воно діє серед народу і від нього не відривається, Великий Збір постановив, що місцем перебування УГВР є Українські Землі. За кордон виїжджають тільки окремі члени УГВР зі спеціальними дорученнями. Така постанова забезпечує УГВР від перетворення її в емігрантське представництво, як це було, наприклад, з урядом колишньої УНР, та робить її у політиці цілком незалежною від усяких сторонніх сил.

15 липня 1944 р. відбулися вибори голови Президії УГВР, Голови Генерального Секретаріату, генерального судді УГВР та генерального контрольного УГВР.

Урочиста тиша запанувала на залі нарад, коли Голова Президії УГВР став перед Головою Великого Збору УГВР, поклав руку на український державний Герб та почав повторяти слова присяги... То присягав Президент України перед усім українським народом.

Цього ж таки дня Великий Збір УГВР закрився, а делегати роз'їхалися на місця своєї праці. Український парламент – Українська Головна Визвольна Рада та український уряд – Генеральний Секретаріат УГВР почали діяти.

Не минуло й кілька місяців, як усі українські землі опинилися знову під московсько-большевицькою окупацією. УГВР осталася на українських землях – осталася з народом поділяти з ним його долю й долю, вести його, керуючи ним у його святій визвольній боротьбі.

На заклик УГВР не скоритися московсько-большевицьким окупантам так, як раніше гітлерівським, – український народ відповів завзятою героїчною боротьбою проти большевицьких гнобителів і експлуататорів України. Український народ, керований УГВР, свою визвольну боротьбу веде далі й сьогодні, тобто вже впродовж чотирьох років і рішений вести її далі, аж до її переможного закінчення – до побудови Української Самостійної Держави.

Визвольна боротьба, що її проводить в останні роки український народ під керівництвом УГВР, є найкращим підтвердженням того, що весь український народ, який бореться проти московсько-большевицьких окупантів та їх українських агентів, беззастережно визнає Українську Головну Визвольну Раду та її цілком підтримує.

Особливо яскравою й могутньою маніфестацією єдності українського народу на українських землях з УГВР є повний бойкот т. зв. виборів у верховну раду ССРР та бойкот таких же виборів у верховну раду УССР та місцевих рад, що його на заклик УГВР, не зважаючи на найдикіший терор окупанта, провів український народ 10 лютого 1946 р., 9 лютого і 21 грудня 1947 р. Бойкотуючи на заклик УГВР большевицькі вибори, український народ не тільки здемаскував диктаторський, тоталітарно-терористичний, глибоко антидемократичний характер большевицького режиму, а й провів своє публічне масове голосування за УГВР та її Генеральний Секретаріат – за свій парламент і уряд.

Таємно, непомітно для широкого загалу йде праця УГВР на українських землях під московсько-большевицькою окупацією. Про неї чує український народ лише вряди-годи, читаючи її звернення, заклики, постанови тощо. Про неї чують бійці УПА й учасники збройного підпілля, коли в наказах Головного Командувача УПА чують слова: „Рішенням УГВР від дня ...нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-ї класи...” Про неї знає кожний, хто повторяв слова присяги бійця УПА, складені на Великому Зборі УГВР. Про неї довідається, врешті, хто чує, що на полі слави, крім рядових бійців УПА, загинули також члени УГВР: уродженець Волині Ростислав Волошин – Голова Великого Збору УГВР та уродженець Східніх Українських Земель – журналіст Йосип Позичанюк. Решта політичної праці УГВР з конспіративних причин покищо мусить бути закрыта для широкої громадськості.

Праця Закордонного Представництва УГВР проходить в іншій обстановці. Воно має можливість виступати відкрито, і про нього знають широкі політичні і громадські кола в усьому світі. Заступаючи українську визвольну справу на міжнародньому полі, Закордонне Представництво УГВР об'єктивно інформує про становище в Україні. За його посередництвом увесь світ поінформований про те, що український народ не склав зброї, не скорився, але активно бореться за своє національне й соціальне визволення, що не Хрущови, не гречухи та коротченки є виразниками справжніх прагнень українського народу, а УГВР та її Генеральний Секретаріат.

УГВР – всенародне Представництво українського народу існує й діє. УГВР керує визвольною боротьбою українського народу, очолює її та

репрезентує, УГВР веде український народ через усі труднощі боротьби до остаточної перемоги – до Української Самостійної Соборної Держави.

М. К. – Микола Дужий

Українська Головна Визвольна Рада

У грізний час, коли на українських землях шаліли, виснажуючись у кривавій війні, дві ворожі тотальні окупаційні сили – німецько-гітлерівський і московсько-большевицький імперіялізми, відбулася в Україні велика історична подія: створилась Українська Головна Визвольна Рада. Створилась вона на Великому Зборі в середині 1944 р. з представників усіх національно-визвольних сил українського народу на всіх рідних землях і за кордоном, які визнали за єдино правильний – самостійницький принцип у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

На Великому Зборі, розглянувши докладно внутрішнє й міжнародне становище України, представники опрацювали й одноголосно прийняли свою політичну плятформу і свій внутрішній устрій та видали перший Універсал до Українського Народу, Незабаром після цього Українська Головна Визвольна Рада видала друком свою Плятформу й Універсал у великих накладах, у формі афіш і листівок, які розійшлися широко серед українського народу в краю і за кордоном.

З уваги на важливість заіснування Української Головної Визвольної Ради та розгорнення її діяльності, з'ясовуємо докладніше її видання.

Плятформа УГВР схоплена у трьох розділах, які вияснюють ідею, щлі та програміві основи УГВР. Ось вони:

І. Загальні положення. У вступі нав'язує УГВР до славної нашої традиції „створення самостійної Української Держави та боротьби за її закріплення в 1917–1921 рр."; пригадує, що ця „Українська Держава впала внаслідок чужого завоювання, зумовленого недостатнім внутрішнім об'єднанням українських національних сил"; указує, що „це чуже панування позначилось небувалим гнітом, масовим грабіжництвом українського народу, поверненням селянства й робітництва в справжнє кріпацтво разом з нещадною експлуатацією і винищенням мільйонних мас голодом і терором"; стверджує, що „це страшне і криваве лихоліття впродовж 25-ти років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний та соціальний устрій не піде їм на користь і що тільки власна національна суверенна держава є єдиною передумовою і запорукою нормального життя і розвитку нації та її культури. матеріального і духового добробуту народніх мас".

Далі виявляє, що „сучасна війна між двома тотальними силами, московсько-большевицьким та німецько-гітлерівським імперіялізмами, ведеться за володіння в першу чергу українськими землями як вихідними позиціями до панування у Східній, а навіть у всій Європі", стверджує, що „обидві ці сили – непримиренні вороги ідеї української державності".

Але ж „ця війна виснажує також наших ворогів і провадить їх до соціального і політичного розкладу". І „це створює сприятливі умовний для визвольних прагнень поневолених народів та полегшить їм остаточну перемогу".

Тим то „необхідно:

- а) у вирі сучасної тотальної війни оборонити український народ та його провідні кадри перед фізичним знищенням,
- б) повести його до боротьби за своє визволення і власну суверенну державу.

Для здійснення цих завдань потрібний єдиний всеукраїнський національний фронт, організований на основі об'єднання всіх діючих національних українських сил, які прагнуть до української суверенної держави".

„Тому за ініціативою Української Повстанчої Армії (УПА), що утворилася в процесі збройної боротьби українського народу проти грабунків і насильства окупантів над мирним українським населенням, організувався із представників усіх українських земель та українських політичних середовищ всеукраїнський провідний центр під назвою Українська Головна Визвольна Рада (УГВРУ).

Цілі і завдання УГВР.

Цілі: „Об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-більшевицького і німецько-гітлерівського імперіалізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССДУ) УГВР перейняла на себе три головні завдання:

..Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державної незалежності і створення органів незалежної державної влади на Україні.

Репрезентувати як верховний український центр сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і за кордоном.

Створити перший український державний уряд та скликати перше українське всенародне представництво".

Основні ідейно-програмові принципи. З уваги на те, що перша й найвища наша мета – це „збереження життя нації, національної єдності й культури", та що головною запорукою цього збереження і нормального розвитку нації є національна суверенна держава, українська нація в цей час повинна віддати всі свої сили на здобуття і закріплення власної держави". Тим то „всі політично активні українські чинники по винні сконсолідуватися в боротьбі за самостійну державу" – з тим, що боротьба ця „буде провадитися незалежно від політичних впливів сторонніх сил".

„На цій підставі УГВР визнає такі принципи своєї діяльності:

1. УГВР прагне до відбудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби проти

всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти большевицьких і німецьких окупантів, та у співпраці з усіма прихильниками такої самостійності.

2. УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх національних сил і чинників.

3. УГВР об'єднує всі українські політично-провідні елементи незалежно від їх ідейного світогляду та політично-групової приналежності, що стоять на ґрунті політичної суверенності української держави та політичної незалежності українських визвольних прагнень".

4. У політично-соціальній ділянці УГВР визнає і змагає забезпечити:

а) народньо-демократичний спосіб визначення політичного устрою в українській державі шляхом загального народнього представництва;

б) свободу науки, світогляду й віри;

в) розвиток української національної культури;

г) справедливий соціальний лад в українській державі і рівність усіх громадян перед законом;

д) громадянські права всім національним меншостям в Україні;

е) право рівних спроможностей на освіту для всіх громадян;

є) вільну ініціативу у трудовій господарській діяльності для всіх громадян, регульовану вимогами і потребами цілоти нації;

ж) вільну форму трудового землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування;

з) усупільнення основних природних багатств України: землі, лісів, вод і підземних скарбів, – з передачею вільних земель у постійне користування трудових хліборобських господарств;

и) удержавлення важкої індустрії і важкого транспорту, передачу кооперативним об'єднанням легкої і харчової індустрії, право широкого вільного кооперування дрібних продуцентів;

й) вільну торгівлю в нормованих законодавством межах;

і) вільний розвиток ремесла та право на творення індивідуальних ремісних майстерень і підприємств;

к) право на вільну працю для фізичних і розумових працівників та охорону інтересів селянства й робітництва соціальним законодавством,

5. УГВР провадитиме свою боротьбу за УССД в союзі з усіма поневоленими народами Європи й Азії, які борються за своє визволення і визнають право України на політичну її незалежність.

6. УГВР прагне до порозуміння і до мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права мати власні держави на етнографічних землях народу".

Устрій УГВР охоплений в шести розділах: I. Ціль і завдання, II. Великий Збір. III. Президія. IV. Генеральний Секретаріят, V, Генеральний Суддя. VI. Генеральний Контрольний. Устрій цей з'ясовує докладно організаційну побудову УГВР, завдання, обов'язки, права і відповідальність її членів. За постановами цього Устрою на першому Великому Зборі обрано: Президента,

трьох його заступників і чотирьох членів президії УГВР: обрано також Голову Генерального Секретаріату, який для поодиноких ділянок праці покликав окремих Генеральних Секретарів – це виконавча влада УГВР; нарешті, обрано Генерального Суддю та Генерального Контрольного, які створили свої Колегії.

УГВР як найвищий керівний орган українського народу затримує за собою право єдиного репрезентанта політичної волі всього українського народу перед зовнішнім світом. Тим то УГВР, що діє безпосередньо на рідній землі, має своє представництво за кордоном, що пов'язується найтісніше з життям свого народу та опирається на реальні сили Рідного Краю.

Перший Великий Збір видав до Українського Народу перший УНІВЕРСАЛ УГВР, що ґрунтується на найсуттєвіших думках Платформи УГВР. Універсал цей у вчистих словах нав'язує до будови Української Держави в 1917–18 рр., до кривавої боротьби за Неї, яку Український Народ зберіг у своїй душі по сьогодні як священну спадщину предків і на сторожі своєї волі поставив від карпатських верхів по Дон і Кавказ збройні сили своїх синів – Українську Повстанчу Армію.

„Сучасне українське покоління нехай буде горде, що саме йому доведеться в героїській боротьбі завершити будову української держави.

Це велетенське завдання вимагає ще більшого, ніж досі, завзяття, ще більшої відданості справі, а перш за все об'єднання всіх самостійницьких сил під одним політичним проводом.

І тому, щоб об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, щоб з одного центру керувати його визвольною боротьбою, щоб перед зовнішнім світом репрезентувати його політичну волю та щоб протиставитися спробам ворогів української держави розбивати єдиний самостійницький український фронт, – створилася Українська Головна Визвольна Рада. Вона переймає відтепер керівництво визвольною боротьбою українського народу”.

„Українська Головна Визвольна Рада є найвищим і єдиним керівним органом українського народу на час його революційної боротьби, аж до утворення Уряду Української Самостійної Соборної Держави.

Українська Головна Визвольна Рада присягає Тобі, Український Народе:

Боротись за те, щоб Ти був єдиним володарем на своїй землі, за справедливий соціальний лад без гніту й визиску, за знищення кріпацтва на власній землі, за вільну працю робітника, за широку ініціативу трудящого населення в усіх галузях господарської діяльності, за повноту розвитку української національної культури.

Українська Головна Визвольна Рада кладе на вітвар боротьби за ідеали свою працю і своє життя”.

„Українська Головна Визвольна Рада вітає боротьбу інших поневолених народів за своє визволення. З ними, зокрема з нашими сусідами, бажаємо жити в добросусідських взаєминах та співпрацювати у боротьбі проти спільних ворогів”.

Нарешті, клянучись пам'яттю героїчної боротьби і лицарської смерти наших славних предків. Українська Головна Визвольна Рада закликає весь Український Народ:

„Ставай до боротьби за свою волю і за свою державу, єднайся у своїй боротьбі, кріпись у своїй ВІРІ!”

Два місяці пізніше, у вересні 1944 р. появилась за кордоном Відозва УГВР „До всіх насильно вивезених з України земляків наших та тих, що були змушені покидати рідні землі”

Відозву цю видало закордонне Представництво УГВР. Звернена вона до українців на чужині, а головню у Німеччині, де тепер (у часі написання статті. – Ред.) перебуває понад три мільйони українців, в тому щонайменше половина боєздатних чоловіків.

Відозва ця починається ствердженням, що проти ненависних гітлерівського і сталінського імперіялізмів створився великий революційний фронт поневолених народів.

„На Сході перед веде у цій святій боротьбі український народ. Сотні тисяч його вірних синів і дочок – наших братів і сестер з фанатизмом і самопожертвою героїв одчайдушно борються проти імперіялістичних загарбників, зразково об'єднані в дисципліновану й ідейно могутню Українську Повстанчу Армію. Вони борються за свою суверенну, справді вільну і ні від кого не залежну Українську Державу”.

Далі відозва сповіщає, що в Україні створилась Українська Головна Визвольна Рада, яка очолює революційну боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу,

„На цей шлях боротьби вступив увесь український народ. На всіх українських землях, від Кавказу до Карпат, від Прип'яті до Чорного моря йде сьогодні завзята боротьба українського народу проти сталінсько-большевицьких загарбників, що знову поневолюють Україну. На сталінські намагання знищити нас як націю український народ відповів активно – збройною боротьбою проти окупанта”.

Далі Відозва закликає всіх українців на чужині „на службу великій визвольній справі, на допомогу нашим рідним землям”.

„В новій дійсності мусять усі українці... виступити одною лавою як незалежний політичний чинник, що бореться тільки за Українську Державу у спілці з усіма народами, які готові визнати право українського народу на державне життя та його боротьбу проти німецького та московського імперіялізмів”.

Нарешті, закликається усіх українців, „які розвинені сьогодні по чужині, перш усього до єдності. до спільної боротьби рам'я в рам'я з нашими братами з рідних земель”.

!Хай велика ідея нашого визволення і кривава боротьба наших братів єднає нас в одному всеукраїнському фронті”.

(Від редактора: Ось ідейне обличчя Української Головної Визвольної Ради та початкова її діяльність у краю і за кордоном у світлі її власних друкованих

видань. І треба ствердити, що з'ясована тут її ідеологія була віддавна мрією і тугою всіх національно думаючих українців.

А викристалізувалася вона в конкретну політичну дію у вогні революційно-визвольної боротьби українського народу проти ненависних і людоджерних німецько-гітлерівського і московсько-большевицького імперіялізмів. Тим то створення Української Головної Визвольної Ради в середині 1944 р. – це справді одна з найпомітніших, найбільших національно-політичних подій в Україні за останню чверть сторіччя.

Організація Українських Націоналістів, що завжди ставилась позитивно до всіх здорових національних починів, завжди організовувала й виховувала народ до найбільших завдань нації, завжди ставила на першому місці справу революційної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, – вітає створення і діяльність Української Головної Визвольної Ради.)

Присяга вояка Української Повстанчої армії, затверджена УГВР і введена наказом Головного Військового Штабу ч. 7 з 19.VII.1944 р. передрук з журналу „Повстанець”, ч. 1 за 1944 р.

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ДАНІ ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

А. Члени УГВР, які брали участь у Першому Великому Зборі УГВР

1.БІЛЕНЬКИЙ Ярослав (1883-1945), родом з Галичини, учитель гімназії, комісар ЗУНР у Сокалі (1918–1919), професор Вищої педагогічної школи у Львові, викладач Львівського університету (1939– 1941), секретар Ради сеньйорів Української Національної Ради у Львові (1941–1942), обраний

Генеральним Суддею УГВР. Автор статей про твори Шевченка, про Мазепу, з методики української мови.

2.ВОВЧУК Іван (12.IX.1900-14.V.1979), родом із Східної України, в 1926 р. закінчив Харківський університет, науковий співробітник Інституту рослинництва в Харкові, Обраний Великим Збором УГВР третім заступником Президента УГВР. На еміграції – член Закордонних частин ОУН, член Центрального представництва українських емігрантів у Німеччині (1949-1950), Голова Організації Оборони Чотирьох Свобід України і редактор Вісника ООЧСУ (в Нью-Йорку).

3.ВОЛОШИН Ростислав (псевдо: Павленко, Горбенко, Левченко, літературне псевдо А. С Борисенко), (1911–22.II.1944) родом з Дубнівського району Рівенської області. Загинув у бою з большевицьким відділом під час переходу фронту в селі Гаях Нижніх Дрогобицького району Львівської області. Син залізничного робітника. Голова Української студентської організації в Польщі (1933–34), член Президії Це-СУС і редакції студентських публікацій, політв'язень польських тюрем і концентраційного табору в Березі Картузькій, Крайовий Провідник ОУН ПЗУЗ, політв'язень большевицької тюрми (1939–41), Голова Обласної ради Рівенської області (після проголошення Акту 30 червня 1941 р.), політв'язень німецької тюрми (1941–42), співорганізатор УПА та Командант запілля УПА на ПЗУЗ (1942–43). Предсідник на Третньому Надзвичайному Великому Зборі революційної ОУН в серпні 1943 року, де й обраний членом Бюра Проводу ОУН, Предсідник Першої Конференції Поневолених Народів Сходу Європи й Азії в листопаді 1943 р., Предсідник Великого Збору УГВР в липні 1944 р., де й обраний Генеральним Секретарем внутрішніх справ УГВР.

4.ГРИНЬОХ Іван, священик (псевдо Всеволод, літературні псевда І. М. Коваленко, І. В. Діброва), (28.XII.1907-14.IX.1994), діяч організації Пласт, рукоположений священиком УГКЦ у Львові, доктор богослов'я, капелян українських студентів (1935–1939), капелян легіону ДУН (1941), співробітник Проводу ОУНСД (1942–43), учасник III Надзвичайного Великого Збору ОУН в серпні 1943, обраний членом Головної Ради ОУН, член Референтури Зовнішніх Зв'язків (ОУН) – в 1943–44 рр., головний представник українських делегацій на переговорах із польським підпіллям, із румунами й угорцями (1943–44), учасник Великого Збору УГВР, де й обраний другим Заступником Президента УГВР. Член Закордонних Частин ОУН (до 1948 р.). Голова Президії Закордонного Представництва УГВР, професор теології в Українському Вільному Університеті (Мюнхен), дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка.

5.ДУЖИЙ Микола (псевдо: Вировий, Мирон, літературний псевдонім М. К. Карівський), нар. 13.XII. 1901 в с. Карові Сокальського району Львівської області, помер 18.V.1955 р. у Львові, Син селянина. Підхорунжий УГА (1918–1920), студент Історичного факультету Львівського таємного Університету (1921 – 1925), абсолювент школи підхорунжих польської армії, член УВО, студент Гуманістичного факультету Львівського Університету, магістер філософії, редактор „Студентського шляху" (1931), співредактор

українських націоналістичних видань, секретар Головного Виділу Товариства „Просвіта” (1933–1939), редактор просвітянських видань, працівник УЦК в Кракові і у Львові, в 1940 р. – керманич відділу культурної праці, член делегації Референтури Зовнішніх Зв'язків ОУН у переговорах з румунами в Кишиневі (1944) учасник і Секретар Президії УГВР (1944–1945), головний редактор журналу УПА „Повстанець” (1944–1945), співредактор підпільних видань ОУН, УПА, УГВР, сотник УПА з датою старшинства 15 квітня 1945, відзначений Бронзовим Хрестом Заслуги УПА. Загазований у криївці, 4.VI.1945 р, потрапив до рук НКВД. Засуджений на кару смерти, яку пізніше замінено на 20 років каторги. Під час слідства ніколи не виявив своєї участі в УГВР. Звільнений за станом здоров'я, прибув до Львова 6.V. 1955, помер через 12 днів.

6. ЛЕБЕДЬ Микола (псевд: Максим Рубан, Олег, Ігор, Ярополк, Вільний, Марко й ін.), нар. 23.XI.1910 в с Нові Стріличі Жидачівського району Львівської області). Син кравця. Одружився у тюремній капличці з політичним в'язнем – Дарією Гнатківською, яку на Варшавському судовому процесі за вбивство міністра Перацького засуджено на 15 років тюрми (Прим.: Варшавський судовий процес проходив у 1935–36 рр.). Член 7-го куреня пластунів у Львові, організатор першої підпільної „п'ятки” Юнацтва, організатор і керівник Юнацтва в гімназії від 1929 р. Абсолювент гімназії 1930 р. Зв'язковий між Крайовою Екзекутивною ОУН ЗУЗ та ПУН за кордоном (1932–34). Затриманий гестапо в Німеччині у 1934 р., виданий польській поліції за підозрою у вбивстві міністра Перацького. Засуджений на кару смерти у Варшавському процесі. Присуд замінено на довічну тюрму. Звільнений із тюрми в 1939 р. Член Революційного Проводу ОУН (під керівництвом Степана Бандери) в 1940 р., учасник Другого (Краківського) великого Збору ОУН (1 – 3.(V.1941), де обраний Другим Заступником провідника ОУН. У Державному Правлінні в липні 1941 р. призначений на пост міністра державної безпеки. Як „урядуючий провідник” після арештування Степана Бандери і Ярослава Стецька в 1941 р. – головний організатор протигітлерівського резистансу. Організатор Першої (вересень 1941 р.), Другої (квітень 1942 р.) і Третьої (лютий 1943 р.) Конференцій ОУН в Україні. Учасник ІІІ Надзвичайного Великого Збору ОУН (21-25.VIII. 1943 р.), обраний Головою Головної Ради ОУН і керівником РЗЗ (Референтури Зовнішніх Закордонних Зв'язків) (1943– 44 р.), учасник УГВР, обраний на Генерального Секретаря Закордонних Справ. З доручення Президента і Генерального Секретаря УГВР виїхав на Захід для дипломатичної діяльності, член 34 ОУН до 1948 р. Засновник фірми-корпорації „Пролог” у Нью-Йорку (1952–74 рр.). Мешкає в Йонкерсі (штат Нью-Йорк, США).

7. ЛОГУШ Омелян (псевд: Іванів, Євген, літературне псевдо О. І. Степанів), нар. 1912 р. в Галичині, одружений з Катериною Мешко у підпіллі. Студентський діяч у 30-х рр., референт пропаганди в Крайовому Проводі ОУН ПСУЗ (Південно-Східних Українських Земель) у Дніпропетровську, 1942–43 рр., учасник ІІІ Надзвичайного Великого Збору ОУН в серпні 1943 р., член Головного Проводу ОУН, референт пропаганди,

один із головних організаторів проведення Першої Конференції Поневолених Народів Сходу Європи й Азії в листопаді 1943 р. на Волині, учасник Великого Збору УГВР. Відправлений разом із дружиною Катериною Мешко на еміграцію в Західню Німеччину і США.

8.МЕШКО Катерина (псевда: Верещак, літературне псевдо М, Вак), родом із Дніпропетровської області, нар. 1912 р., інженер, одружена з Омеляном Логушем у підпіллі. Обласний провідник ОУН Запорізької, Кримської і Луганської областей (1942–43 рр.), активний учасник Першої Конференції Поневолених Народів Сходу Європи й Азії у листопаді 1943 р., учасниця Великого Збору УГВР. Делегована на еміграцію до Західньої Німеччини і США.

9.МУДРИЙ Василь (псевда: Вавринич, літературне псевдо Я. В. Боровим), нар. 19.11.1893 р. у с Вікні Гусятинського району Тернопільської області, помер 19.11.1966 р. в Нью-Йорку. Член Земської управи в Проскурові (Хмельницький) у 1918–19 рр. Співорганізатор, скарбник, секретар Львівського таємного університету (1921–25 рр.), заступник Голови Головного Відділу Товариства „Просвіта” у Львові. Співзасновник, заступник голови У НДС (Українське Національно-Демократичне Об'єднання), голова партії 1935–39 рр., віцемаршалок сейму Польщі.

Учасник Українського національного Комітету в Кракові 1941 р., учасник УГВР, обраний Першим Заступником Президента УГВР. Емігрував, у США став ексекутивним директором Українського Конгресового Комітету Америки, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка.

10. ОСЬМАК Кирило (псевда: Псельський, Гірняк, Шишацький), нар. 9.V.1890 в містечку Шишаках (Полтавщина), загинув 16.V. 1960 р. у Владимирській тюрмі (Росія). Вищу освіту здобув у Московському сільськогосподарському Інституті (1910– 1916), студентську практику проходив на Волині, Кубані, Сибірі. Член Центральної Ради 1917–18рр. Заарештований у Харкові в 1928 р. Засуджений за „справу” СВУ на 5 років ув'язнення, достроково звільнений. В 1941 – 1943 рр. підтримував зв'язки з ОУН у Києві, на Великому Зборі обраний Президентом УГВР. ІЗ.IX.1944 р. заарештований і ув'язнений більшовиками у Дрогобичі (1944–47 рр.), згодом перевезений до Владимирської тюрми, де й загинув. Чекісти довго не знали, що в їхніх руках Президент УГВР,

11.ПЕЛЕНСЬКИЙ Зенон (псевда: Зеленко, Ходя), нар. 26.VI.1902 р. в с. Тулиголови (Березень) Городоцького району Львівської області, помер 30.X.1979 р. в Мюнхені. Учасник Першого (установчого) Великого Збору (Конгресу) 1929 р. у Відні. Член ОУН до 1934 р. Політв'язень польських тюрем. Активний член УНДО (1935–1939). Головний редактор націоналістичного (легального) тижневика „Український голос”, що виходив у Перемишлі 1928–1929, співредактор інших періодичних видань. Учасник Великого Збору УГВР, обраний членом Президії УГВР. Член Закордонного Представництва УГВР, редактор мюнхенського тижневика „Українська трибуна”, голова Співки українських журналістів у Західній Німеччині (1967–1969).

12.ПОЗИЧАНІЮК Йосип (псевда: Шугай, Шаблюк, Євшан, Рубай-гада. Стожар, Чубенко), родом з Осередіх Українських Земель, народився в селі Дашеві Іллінецького району Вінницької області в 1913 р., загинув 22 грудня 1944 р. (в деяких джерелах подано 21.XII.1944 р.). Закінчив Ніжинський Інститут Соціального Виховання. Висланий до Львова на працю журналістом за першої большевицької окупації Західньої України. Член ОУН від 1941 р., державний секретар Міністерства інформації і пропаганди Українського Державного Правління, учасник Північної похідної групи, арештований німцями у Василькові 31 серпня 1941 р., після звільнення з тюрми в Німеччині повернувся в Україну і долучився до підпільної праці. Учасник Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (21-25 серпня 1943 р.) і Великого Збору УГВР (11-15 липня 1944 р.).

13.ПОТІШКО Василь, нар. 4.IV.1895 р. в селі Лабунь Житомирської обл., помер 5.III.1991 в Ваффало (США) – учитель, член Центральної Ради, військовий інспектор Армії УНР, живучи в ССРСР, часто міняв місце перебування. Автор проекту „Платформа УГВР”, учасник Великого Збору УГВР. На еміграції організатор Центрального об'єднання українських професійних спілок, член Закордонного Представництва УГВР.

14.ПРОКОП Мирослав, (псевдо Володимир, літературні псевда: М. В. Вировий, О. С. Садовий, В. В. Садовий), нар. 6.V.1913 р. в Перемишлі. Одружений з Любою Комар (засуджена в процесі „59-и” в січні 1941 р. у Львові). Член Пласту, закінчив гімназію у Перемишлі в 1931 р., член ОУН, окружний провідник ОУН в Перемишлі, політв'язень польських тюрем (1933–1937), студент юридичного факультету Львівського університету, редактор журналу „Студентський вісник” (1937–39), ред. Української пресової служби (1939–1941). Крайовий референт пропаганди Півн. ОУЗ у Києві в 1942, референт пропаганди ОУНСД, учасник делегації для переговорів з польським підпіллям, редактор журналу ОУН „Ідея і Чин” (1943–1944), учасник Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН, член ініціативного Комітету для створення УГВР і учасник Великого Збору УГВР, обраний членом Президії УГВР. За кордоном член Закордонних Частин ОУН (до 1948 р.), автор політичних статей. Голова Середовища УГВР, доктор права, член Наукового товариства ім. Шевченка. Автор обширних праць „Україна і українська політика Москви”, „Напередодні незалежної України”.

15.РЕБЕТ Дарія (псевдо Орлян), нар. 26.II.1913 р. в Кінмані на Буковині, померла ~ 5.II.1992 в Мюнхені. Дівоче прізвище Цісик. Абсолювент Католицького університету в Любліні, магістер права. Референт Юнацтва Крайової Екзекутиви ОУН ЗУЗ, політв'язень польської тюрми. Учасниця Другого Великого Збору ОУН і Третього Надзвичайного, обрана членом Головного Проводу ОУН. В березні 1943 р. член Ініціативного Комітету для створення УГВР, автор проекту „Устрій УГВР”, на Великому Зборі УГВР обрана членом Президії УГВР. Одружена з націоналістичним діячем Л. Ребетом. На еміграції член Закордонних Частин ОУН до 1948 р., автор статей на суспільно-політичні теми.

16.ТУРУЛА Павло (псевдо Яворівський), нар. 11.V.1909 р. в с Ри-п'янці Калуського району Івано-Франківської обл. Гімназію закінчив у Львові, хімічні студії в Гданську і Цюріху (Швейцарія), доктор хімічних наук, професор хімії у Фармацевтичному інституті у Львові (1942–44), керівник лабораторії, яка готувала ліки для мережі ОУН і збройних відділів УПА, У не. Член ОУН, учасник Великого Збору УГВР, за кордоном – член Закордонного Представництва, а відтак Середовища УГВР. Мешкає у США.

17. ШАНКОВСЬКИЙ Лев (псевда Дзвін, Мартович), нар. 9.IX.1903 р. в с. Дулібах Стрийського району Львівської області. Член Пласту, воїн УГА та Армії УНР. Закінчив вищі студії у Львові й у Варшаві, вчитель середніх шкіл. Співробітник Референтури Зовнішніх Зв'язків (РЗЗ, голова Ініціативного Комітету для створення УГВР у березні 1944 р. Член делегації українського підпілля для переговорів з румунами в Кишиневі, учасник Великого Збору УГВР. На еміграції член Закордонного Представництва УГВР. Автор багатьох праць з історії українського війська, про УГВР, про Похідні групи ОУН у 1941 р., нарису „Українська Повстанча Армія" тощо.

18. ЧУЙКО Петро, нар. 30.X. 1894 в Запорізькій обл., помер 15.IV.1970 р, в США. Учасник Визвольних змагань в 1917–20 рр. Учитель, викладач фізики й математики в інститутах. Часто міняв місце перебування. Заарештований у 1941 році німцями, після звільнення переїхав до Галичини. Учасник УГВР, член Закордонного Представництва УГВР.

19.ШУМОВСЬКИЙ Павло, родом з Волині, нар. у 1899 р. Закінчив студії агрономії та ветеринарії за кордоном, доктор зоотехніки й біології. Ректор Вищої агрономічної школи у Дублянках поблизу Львова (1939– 1944), учасник УГВР. Автор багатьох наукових праць, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, Вільної Академії Наук.

20.ШУХЕВИЧ Роман (псевда Щука, Дзвін, Тур, Тарас Чупринка, Роман Лозовський (в УГВР), Чернець та ін., літературне псевдо Чагар) – нар. 30.VI.1907 у Львові, загинув 5.Пі.1950 р. в Білогорщі поблизу Львова. Син повітового судді. Одружений з Наталкою Березинською (1910 р. н.), сестрою революціонера-бойовика Юрія Березинського (1912 р. н., загинув у Городку біля Львова 30 листопада 1932 р.). Член Пласту (1922–1930), член УВО (1923–29), проходив вишкіл у польському війську (артилерія, 1928–1929). Член ОУН від 1929 р., спортсмен. Студіював у Політехніці в Гданську і у Львові. Бойовий референт Крайової Екзекутиви ОУН ЗУЗ (1930–1934), в'язень польського концентраційного табору в Березі Картузькій, член Штабу „Карпатської Січі" (1938-1939), Крайовий Провідник ОУН на західних окраїнних землях і головний референт зв'язку з підпіллям на Рідних Землях (1939–1941), Член Революційного Проводу ОУН під керівництвом Степана Бандери. Політичний керівник Дружин Українських Націоналістів (1941), заступник міністра оборони в Державному Правлінні (1941), Військовий Референт Проводу ОУН, від 13 травня 1943 р. Голова Бюра Проводу ОУН, учасник Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН, Головнокомандувач У ПА, учасник Першої Конференції Поневолених Народів Сходу Європи й Азії (21–22 листопада 1943 р.), учасник Великого Збору УГВР, обраний

Головою Генерального Секретаріату і секретарем військових справ (під псевдом Роман Лозовський), Нагороджений Золотим Хрестом бойової заслуги 1 кляси. Генерал-хорунжий УПА, автор статей на політичні й військові теми.

Члени УГВР, які дали згоду на членство в УГВР, але не мали змоги брати участь у першому Великому Зборі УГВР

1. БАГРЯНИЙ (ЛОЗОВ'ЯГА) Іван (1906-1963) – поет, письменник, репресований більшовиками, на еміграції відновив літературну працю, прихильник революційної ОУН, але в 1946 р. відійшов, утворюючи на спілку з іншими так звану Українську Революційно-Демократичну Партію (УРДП). Багрянний – лідер цієї партії (1948–1963), в основу програмових засад було покладано боротьбу проти советського режиму та створення української самостійної держави. Згодом у партії утворилось два крила („праве" й „ліве").

2. ВРЕЦЬОНА Євген (1905-?) - провідний діч УВО і ОУН, за фахом – інженер-хемік, один із організаторів військових частин у Закарпатській Україні (1939), член УГВР, учасник Закордонного Представництва УГВР.

3. ГАЛЯНТ Микола, священик (1875–1945) – доктор богословія, гімназійний катехит і референт Митрополичої консисторії УГКЦ у Львові, член УГВР, заарештований більшовиками 11 квітня 1945 р.

4. МАЛИНОВСЬКИЙ Олександр, священик (1889-1957), церковний і громадський діяч, 1940–46 – апостольський адміністратор Лемківщини. На еміграції – ректор Української Католицької Духовної Семінарії у Німеччині.

5. ОХРИМОВИЧ Василь (псевда Пилип, Грузин, Кузьма), нар. 25.V.1914 у Львові, загинув 19.V.1954 в Києві. Член ОУН, політичний в'язень польського концентраційного табору у Березі Картузькій (1935– 1936), в 1938 р. засуджений у Тернополі на 10 років тюрми. Член Українського Національного Комітету в Кракові 1941 р., староста Тернопільської області (1941), крайовий провідник ОУН ЗУЗ (1943), учасник Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН. Найактивніший член Ініціативного комітету для створення УГВР, член УГВР. На еміграції – член Закордонного Представництва УГВР, член 34 ОУН (до 1948 р.). З 1951 р. повернувся в Україну, включився у підпільну боротьбу, керівник ОУН Карпатського Краю. Одержав військовий ступінь майора – політвиховника УПА. Нагороджений Золотим Хрестом бойової заслуги УГВР II кляси. Підступно схоплений у 1954 р. органами МГБ, засуджений на кару смерті, страчений.

Кооптовані члени УГВР

1. ДЯКІВ Осип (псевда Горновий, Осипенко, Артем, Гончарук, Наум, 147), нар. 41.V[.1921 р. в с. Олесині Козівського району Тернопільської області, загинув 28.XI.1950 р. біля села Великополе Яворівського району Львівської області. Закінчив Бережанську гімназію, студент Львівського університету, заарештований і засуджений більшовиками, вирвався з Бердичівської тюрми в липні 1941 р. Член Крайового проводу Юнацтва ОУН,

редактор журналу „Юнак" (1943–1944), член Головного осередку пропаганди при Проводі ОУН (1945–1948), Провідник Львівського краю ОУН (1948–1950), член Проводу ОУН від літа 1949 р., член УГВР і заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР від літа 1950 р. Нагороджений Золотим і Срібним Хрестами заслуги, підвищений до рангу сотника – політвиховника УПА. Один із головних ідеологів збройної боротьби, автор численних публікацій на ідеологічно-політичні теми.

2.ЗЕЛЕНИЙ Г. (псевдо). Ім'я та прізвище невідомі. Під документами „Звернення Воюючої України до всієї української еміграції (жовтень 1949) стоїть підпис незієдентифікованої особи „член УГВР, проф. Г, Зелений".

3.КУК Василь (псевда Леміш, Коваль, полковник Коваль, Юрко Медвідь), нар. 11.1.1913 р. в с Красному Золочівського району Львівської області, син залізничника. Одружений у підпіллі з Уляною Крюченко (з Дніпропетровщини, с. Сурсько Литовське). Член Пласту, УВО від 1929 р., організатор Юнацтва ОУН від 1930 р. Закінчив гімназію у Золочеві в 1932 р. Студент юридичного факультету Люблінського університету (1932–1933). Працював інспектором „Просвіти" в Золочівському повіті, член повітової Екзекутиви ОУН і зв'язковий до КЕ ОУН у 1933 р., політв'язень польських тюрем (1933–1936), повітовий провідник ОУН Золочівщини. Учасник військових курсів ОУН у Кракові (1940–1941) учасник Другого Збору ОУН у Кракові, член Проводу ОУН і його організаційний референт від 1941 р., учасник проголошення Акту 30 червня 1941 р. у Львові, член керівництва Похідних груп ОУН. Заарештований німцями 31 серпня 1941 року у Василькові біля Києва, втікає під час конвоювання з Дмитром Мироном і Тарасом Онишкевичем, переходить у підпілля. Крайовий провідник ОУН ПівдСУЗ (в Дніпропетровську 1942–1943), Крайовий Провідник ОСУЗ (1943–1949), Крайовий Командир УПА-Південь (1944–1949), ініціатор створення влітку 1944 р. на Волині НВРО (Народно-визвольна Револуційна Організація). У 1947 р. заступник Голови Проведу ОУН, заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР. В липні 1950 р. іменований полковником, затверджений Головним Командиром УПА, Головою Проводу ОУН, Головою ГС УГВР. Підступно схоплений живим 23.V.1954 р. в дорозі на Волинь, політв'язень тюрми МГБ в Києві (1954–1960).

4.ФЕДУН Петро (псевда Полтава, Петро Полтава, Волянський, Север, 99), нар. 24.11.1919 р. у с. Шнирові Бродівського району Львівської області, загинув 22.XII. 1951 р. на Івано-Франківщині. Закінчив гімназію у Бродях у 1938 р., член ОУН, студент медичного факультету Львівського університету. В лавах червоної армії воював на совєтсько-фінському фронті в 1940 р., проти Німеччини в 1941, потрапив у полон, з якого втік. Студіював у Львові (1942–1943). Редактор журналу „Юнак", Крайовий провідник Юнацтва ОУН (1942–1943). Влітку 1944 р. начальник політвиховного відділу КВШ УПА-Захід (1944–46), підвищений до сотника – політвиховника УПА з датою старшинства 22.1.1946 р., керівник Головного осередку пропаганди ОУН, редактор підпільних видань від 1946 р., керівник Бюра інформації УГВР (1946–1951). Нагороджений УГВР Срібним Хрестом заслуги в 1947 р. Член

Головного Проводу ОУН від літа 1948 р., член УГВР від літа 1950 р., підвищений до майора – політвиховника УПА в 1950 р., заступник голови ГС УГВР (1950–51), автор багатьох публікацій, головний ідеолог збройного підпілля. Нагороджений УГВР Золотим Хрестом бойової заслуги 1 кляси та медаллю „За боротьбу в особливо важких умовах”.

5.ХМІЛЬОВСЬКИЙ Микола, священик (псевда Лаврівський, Аксіос, 100) нар. 18.V.1880 в с. Покропивній Козівського району Тернопільської області, помер 30.IV. 1963 р. у Мшані Городоцького району Львівської області; військовий капелян УГА (1919 р.), духовник і директор Золочівської гімназії до 1931 р., радник Митрополичої консисторії УГКЦеркви у Львові, член УГВР від 1947 р. Заарештований більшовиками 31 березня 1950 р., звільнений у 1954 р.

ОКУПАНТИ МІНЯЮТЬСЯ, УПА ПРОДОВЖУЄ БОРОТЬБУ

Марш „Сіроманців”

Із гір Карпат лунає пісня Волі,
Із гір Карпат несеться Волі зов...
Там синьо-жовті лопотять прапори –
Там вже заграла українська кров.
Там борами мандрують „Сіроманці”,
На плечах кріс, "граната у руках...
Батьківщини це вірнії повстанці
Виконують Провідника наказ.
Бандера шлях до Волі нам покаже...
З Його наказу йдемо на пробій!
І розіб'єм – розгромим кодію враже,
Запалимо визвольний буревій...
Гей, рідний брате Заходу і Сходу,
До нас єднайсь в ударний моноліт!
Ми Україні вибором свободу,
Загарбницький повалимо ми світ!
Тобі на Славу, Україно-Мати,
Ми ЗНУУfUM ката, Волю принесем!
І заgrimлять повстанські скрізь гармати
На поздоров з Твоїм Воскресним Днем...

Текст цієї пісні вперше опублікований у журналі „Повстанець”, ч. 4, за березень 1945 р. Під назвою „Сіроманці” виступав так званий Рогатинський курінь, що входив до складу Воєнної Округи (ВО) „Лисеня” УПА-Захід. У 1944 році командиром „Сіроманців” був Дмитро Карпенко-„Яструб”, родом з Полтавської області (старший лейтенант – танкіст червоної армії). Карпенко одержав призначення на командира куреня у ранзі хорунжого. Курінь під його командою провів низку завзятих і успішних боїв проти більшовицьких

карально-репресивних загонів НКВД. Найвідоміший бій „Сіроманців" відбувся 29 вересня 1944 року під Уневом (місто Унів перейменоване за часів большевицької окупації на Міжгір'я – Золочівський район Львівської області. – Ред.). Карпенко загинув під час успішного наскоку на районний центр Нові Стрілища в грудні 1944 р. Посмертно командир „Сіроманців" підвищений до сотника та нагороджений УГВР найвищою відзнакою – Золотим Хрестом бойової заслуги УПА І класу.

В наступному (подвійному, за квітень-травень 1945 р.) числі „Повстанця" у зв'язку із закінченням російсько-німецької війни Роман Шухевич, підписуючись від того часу псевдом Тарас Чупринка, звернувся зі словом до бійців і командирів УПА, яке публікуємо повністю.

Бійці і командири Української Повстанчої армії!

Гітлерівська Німеччина остаточно розгромлена і розбита.

Не боятися більше українському народові ні винищення у газових камерах, ні масових розстрілів цілих десятків сіл озвірілими гестапівцями. Не буде вже німець бити по лиці свободолюбного українського селянина, ні відбирати його землі, щоб повернути його в раба німецького пана. Не гнатиме тисяч і десятків тисяч робітників і селян у новітній ясир – в Німеччину. Не ждатиме український інтелігент своєї черги, коли його фізично знищать, бо він міг би в прийдешньому бути постійною загрозою для окупанта. Західній варвар не буде вже панувати на українській землі.

Великий вклад у перемогу над Німеччиною внесли й Ви, Українські Повстанці. Ви не допускали, щоб німець свobodно господарив на українській землі і вповні її використовував для своїх загарбницьких цілей. Ви не дозволили йому грабити українське село, не допускали до вивозу [людей] в Німеччину. Ваша караюча рука гідно відплачувала за розстріли і палення сіл... У боротьбі з Німеччиною наша Українська Повстанча Армія зорганізувалася і пройшла першу бойову школу.

Та з розвалом Німеччини вернувся і розгосподарився в Україні ще гірший окупант – Росія. Від віків поневолюючи Україну, вона не зрезигнує з неї ніколи, незалежно, чи в неї царський режим, чи „найдемократичніша в світі республіка". І саме оця „соціалістична республіка" вирішила остаточно покласти край українським самостійницьким змаганням. Скувавши весь народ у нову соціальну систему державного капіталізму, пануюча кліка створила жахливі економічні умовини, щоб перемінити свободолюбну людину у вічно голодну тварину, що ні про що інше не вміє думати, як про їжу. Ввівши культуру „по формі національну, а по змісту соціалістичну" совлада руками українських заляканих рабів тичин, бажанів, вишень, возняків насильно прищеплює Україні російську культуру (Прим.: в тому часі в большевицькій пресі, що появлялася на Західньо-Українських Землях, від часу до часу публіковано „звернення" до українських повстанців, щоб вони не воювали проти большевицьких окупантів, щоб ішли до окупанта „з повинною" тощо. Такі „звернення" підписували члени так званого українського радянського уряду", „українські комуністи", що фактично були агентами московського імперіялізму. Врешті окупанти змушували

підписувати, а то й не питаючи згоди, самі підписували такі „заклики” прізвищами українських діячів культури тощо. Роман Шухевич не мав і не міг мати злости на письменника Остапа Вишню (Павла Губенка), засудженого більшовиками в 1934 році, якого дотерміново звільнили й змусили „писати для влади”. Згодом чекісти знову переслідували письменника Вишню. Роман Шухевич високо цінував і відомого франкознавця та дослідника української літератури академіка Михайла Возняка ~ автора відомої брошури, виданої 1920 р. у Відні, „Самостійна Україна”, за яку більшовики збиралися Возняка судити.).

Для більшого одурення українських мас [більшевицький окупант] створює в Україні ще й комісаріяти оборони й закордонних справ, які не мають ніяких прав, хіба тільки [щоб] вихвалювати Сталіна. Незнаний в історії людства терор, провокації мають остаточно перетопити в російським горнилі український народ, що має назавжди забути, що він був самостійним, і погодитися бути вічним наймитом „старшого брата” – новітньої великої Росії. Для свободолюбних мас має ця „найдемократичніша республіка” сибірську тайгу, Соловецькі острови, масові розстріли, палення сіл, штучні голоди та інші „новітні” виховні засоби.

Та український народ і тепер не скапітулював перед наступаючим ворогом. У 1943 р. Вам, Українські повстанці, передав він зброю в руки з наказом до останнього боронити Ідею української самостійності. З неперевершеною стійкістю і героїзмом, з небаченою до цього часу вірою й запалом виконуєте Ви вже більше як два роки цей наказ Нації. Ні голод, ні інші недостачі, ні терор щодо Ваших родин не захитали Вашого завзяття, Вашої віри в перемогу. Ще завзятіша, ще успішніша боротьба є Вашою відповіддю на всі підступні „звернення уряду УРСР”. Ви добре пам’ятаєте, що так само старалася розкладати Росія воїнів Мазепи, так само „дарувала” провини українським повстанським загонам у 1920 – 23 рр. Всіх, що далися обманути, „нагороджено” каторжними роботами чи розстрілами, як тільки вони перестали бути потрібними Росії. Коли Ви раз ступили на шлях боротьби зі сталінським режимом, то не на те, щоб перед ним капітулювати, бо з ворогом, що загрожує існуванню Нації, треба боротися на життя або смерть. Я впевнений, що зброї, яку Ви одержали з рук Нації, не посоромите і прийдешнім поколінням передасте своє ім’я, вкрите безсмертною славою.

Українські Повстанці! У світі ще не заіснував мир. Революційні рухи поневолених народів та протиріччя між західними державами і СРСР зростають. Рoste у всьому світі свідомість, що несе зі собою ідея „диктатури пролетаріату”, голошена з Кремля. В боротьбі проти нього Ви сьогодні не самі! Завзяті серби, хорвати ведуть бої проти московського ставленика Тіто, болгари також підіймаються проти кривавого терору, принесеного „союзним” СРСР, Гори Семигорода залюднилися тими румунами, що не піддалися Росії. Навіть мала Словаччина веде партизанку проти наїзника. Польські патріоти саботажами і збройною боротьбою відповідають на намагання Сталіна їх поневолити. Ряди борців проти східного сатрапа

ростуть. Це все створює сприятливі умовини для нашої дальшої боротьби і наближає момент розвалу СРСР.

Дотримати зброю в руках до тієї хвилини і стати на чолі воюючих проти Сталіна має – Ваше священне завдання. Вірю, що Ви виконаєте

його з честю і фанатизмом, як виконували всі дотеперішні завдання. Новими методами боротьби, пристосованої до нової обстановки, лайте відповідь ворогові на його наступ.

З незламною вірою перед , до перемоги!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Вічна хвала тим, що полягли у боротьбі з наїзником!

Слава Україні!

У травні 1945 р. Тарас Чупринка, Головний Командир УПА

ЗВЕРНЕННЯ ОУН ДО НАРОДУ

(після закінчення советсько-німецької війни у 1945 р.)

(Примітка: після Наказу Головнокомандувача Української Повстанської Армії Романа Шухевича-Тараса Чупринки, що був опублікований у журналі „Повстанець” у травні 1945 року в зв'язку із закінченням російсько-німецької війни, наступного місяця (у червні 1945 р.) Організація Українських Націоналістів на Рідних Землях опублікувала Слово ОУН до Українського Народу окремим виданням, а також у підпільному журналі „Шлях Перемоги” під редакцією Михайла Дяченка-„Боеслава” і в інших друкованих підпільних органах. Автор „Слова” – Петро Дужий.)

Слово Організації Українських Націоналістів до українського народу

Український народе!

В умовах безприкладно жорстокої окупаційної дійсності, під важким ярмом сталінсько-большевицького імперіялізму, що загарбав усі українські землі та посягнув на землі інших європейських народів, в умовах широкої священної боротьби, яку Ти підняв проти загарбництва за своє національне і соціальне визволення, за побудову Української Самостійної Соборної Держави, – Організація Українських Націоналістів приносить Тобі слово правди і розкриває ворожу брехню, що за її допомогою окупант намагається вирвати у Тебе віру в справедливість нашої справи й нашу перемогу, Організація Українських Націоналістів вказує, куди і як Тобі далі прямувати до Обітованої Землі.

Українці й українки!

Більше трьох років за неподільне право панувати в Україні й паразитськи експлуатувати її багатства, за право поневолювати і повернути у безвільних рабів волелюбний Український народ, билися між собою два імперіялістичні хижаки: гітлерівсько-німецький і сталінсько-большевицький імперіялізми. Зі становища Українського Народу різниці між цими імперіялістами не було, бо однаково осоружні йому були як невірницькі пута гітлерівських панів „вищої раси”, так і сталінське ярмо. Тим то Український народ з однаковою силою проти цих двох імперіялістів боровся,

не зважаючи на те, що таким чином створював собі два фронти. Боротьба на два фронти для Українського Народу не була легка. З однаковою гостротою і запеклістю вона проходила скрізь там, де імперіялісти, в обличчі рішучої революційної постави Українського Народу та його могутніх визвольних змагань знаходили для їх поборювання спільну мову і допомагали собі взаємно в тому підлому ділі. Спільна мета цих загарбливих хижаків та факти явної й таємної співпраці між ними у винищуванні Українського Народу і його революційно-визвольного авангарду – українських революціонерів-самостійників, більш чи менш координованої дії сталінського НКВД і гітлерівського гестапо дають найвірнішу оцінку тим найзапеклішим ворогам України і викривають їх справжнє обличчя.

Що приніс і що готував для Українського Народу гітлерівсько-німецький імперіялізм?

Зайнявши в 1941 р. місце сталінсько-большевицьких окупантів в Україні, гітлерівсько-німецькі загарбники зразу розкрили свої пляни. Мету свого походу на Україну вони ясно й цілком недвозначно визначили в своїх божевільних теоріях. Гітлерівські ідеологи писали тоді, що „шлях до панування над усією Європою веде через підбій України” – „батьківщини герман”, „святої землі майбутнього німецького народу...”

Виходячи з таких теоретичних залогень, гітлерівці почали здійснювати свою жахливу криваву практику. Загарбуючи Україну, вони намагалися грати роль господаря, зовсім не рахуючись з волею і голосом справжнього його господаря – Українського Народу.

Акт проголошення Української Держави 30 червня 1941 р., яким Український Народ по двадцятирічній большевицькій неволі заявив своє священне право на державну самостійність, гітлерівські варвари потоптали, виарештовуючи Голову й Членів Українського Державного Правління.

Українські землі гітлерівські наїзники пошматували кордонами на райхскомісаріяти, генеральні губернії, трансїстрії та зони воєнної окупації.

В жахливий спосіб різними нечуваними методами вони почали фізично винищувати українське населення, боячись „значної розмножувальної сили слов'янських народів”, переслідуючи ганебну мету – винищити європейські народи, а Європу „зробити батьківщиною германської раси”.

Понад три мільйони здорових мужчин і жінок вивезено з України до Німеччини на каторжну роботу, а майже таку саму кількість винищено розстрілами, шибеницями, в'язницями, концтаборами, виголодженням та спалено в горезвісних німецьких душогубках.

Українські селяни не відчули жодних полегш, бо новий окупант затримав загалом без змін випробувану большевиками колгоспну форму сільського господарства, як таку, що дає найкращі можливості всебічної експлуатації селянства. Змінено тільки назву „колгосп” та „громадсп”.

Українські самостійники заздалегідь розшифрували гітлерівські пляни. В підпільних виданнях роз'яснювалося тоді українському селянству, що „т. зв. „німецька земельна реформа” в Україні – це тільки політично-господарський маневр загарбника. Його мета – закріпити свою владу шляхом створення

видимости визволення і відвернути Український Народ від боротьби за свою владу. Німецька земельна реформа цілком не відповідає інтересам усього селянства і взагалі інтересам усього народу через свою експлуаторську суть, її практична мета – витиснути якнайбільше хліба і робочої сили з України" {Політичні Постанови І! Конференції ОУН, квітень 1942 р.}. Правильність такої тези знайшла потім своє потвердження у практичному здійснюванні гітлерівських плянів.

Важкі матеріальні умови українського робітництва змушували його тікати на села в пошукуванні хліба, бо безприкладна експлуатація робітників німцями не давала їм жодних підстав на життя, а лише на напівдикє животіння.

Українську інтелігенцію в жахливий спосіб винищувано, письменники не могли публікувати своїх творів, наукових робітників позбавлено умов їх праці, театри урухомлено тільки для того, щоб вони уприємнювали хвилини представникам „вищої раси", смирно-боязливих інтелігентів заставляли писати за большевицькими зразками похвальні пісні, нариси і статті на честь Гітлера-„визволителя" і його кліки, а у випадках гідної і чесної постави українських інтелігентів знищувано або запроторювано до німецьких соловків – різних берлінів, гамбургів і нюрнбергів – на каторжні роботи.

Одною з диковинних займаницьких практик було насильне переселювання українців в інші райони і насаджування на їх місце німецьких колоністів. Були навіть намагання усунути наше національне ймення, заборонено поширювати книжки ідеологічно-політичного та історичного змісту. Українські школи німці позакривали, вони дозволили тільки на початкові 4-класові школи та т. зв. фахкурси, бо гітлерівському окупантові нецікаво було мати в Україні вчених українських людей. „Найбільшим щастям", яким обдаровували німці населення України, була важка і виснажлива праця на нових панів.

У матеріальному відношенні пороблено для українців такі великі обмеження, щоб українець не міг і подумати про інші справи, як тільки про те, щоб не загинути на своїй багатій землі з голоду.

Та всі ті страхіття гітлерівського панування в Україні не заломали Українського Народу, не змусили впасти перед ворогом на коліна. А коли тут чи там і появлялися слабодухи й маловіри, що в наслідку своєї політичної короткозорости бачили спасіння в гітлерівській Німеччині, – то народ зумів отрястися від цієї рабської нечисти. Народ добре знає ціну всяким вислужницьким елементам, тим, що запродалися гітлерівському окупантові і по суті в нічому не різнилися від всяких Корнійчуків, бажанів і галанів, які, своєю чергою, поклялися вірно виконувати накази червоного кремлівського ватажка. Не допомогли гітлерівським наїзникам прихилити симпатії Українського Народу до Німеччини наймані слуги українського походження, так як не допомогли їм фальшування правди та брехливі видумки про „співпрацю" українського революційно-визвольного самостійницького руху з большевиками. Всі ворожі удари тільки відкривали перед Народом справжнє обличчя наїзника, на всі ці удари Народ відповідав широкою акцією

всенародної самооборони в час найгрізнішого наступу на Український Народ, тоді коли слабодухам здавалося, що вже „все пропало“, Український Народ разом з організаторами революційно-визвольного руху – українськими самостійниками – відстоював власні моральні позиції та скріплював боротьбу шляхом організації і швидкого спотужнення народньої збройної сили Української Повстанської Армії. Боротьба УПАрмії проти гітлерівських займанців широко розгорнулася та стала славна на весь світ, дарма що німці намагалися „доказати“, що, мовляв, УПА діє за директивами Москви, подібно, як тепер, навчившись у німців, горланять панове Хрущови, мануїльські, рясні й інші сталінські гавляйтери в Україні, що УПА – це „українсько-німецька агентура“.

Народ бачив у боротьбі з гітлерівськими наїзниками українських самостійників-революціонерів на землях усієї України, і в той час, коли сталінські „визволителі“, пограбувавши Україну, разом з українськими яничарами-перевертнями втекли за Урал, народ і тепер бачить у боротьбі зі сталінськими окупантами українських самостійників-революціонерів і знає, що саме українські революціонери і повстанці великою мірою спричинилися до розвалу німецького імперіялізму.

Українського народу і його революційно-збройних сил не захитають жодні підступи, жодні видумки, мовляв, революціонери й повстанці – „німецька агентура“... А хто ж врятував сотні тисяч української молоді перед вивозом у німецький ясир? Хто врятував майже у 100 відсотках ту молодь на Північно-Західних Землях? Хто підтримував народ на дусі, хто прогнав німецьку адміністрацію з Полісся і північних районів Волині? Хто розбивав німецькі валки, які вивозили хліб з України, хто роздавав той хліб між населенням, хто проливав свою кров на вулицях Києва, Харкова, Львова й Рівного, хто, нарешті, гинув на німецьких шибеницях, в тюрмах і смертних таборах в Освенцімі, Майданеку, Оранієнбургу?

І коли тепер гітлерівсько-німецький імперіялізм полетів стрімголов у прірву, то про боротьбу Українського Народу проти гітлерівського загарбника не сміють говорити й капіталізувати її для себе большевицькі щурі, що в грізний для народу час втекли у спокійне місце, не сміють паплюжити священної боротьби та революційно-визвольного руху.

Що ПРИНІС для Українського Народу сталінсько-большевицький імперіялізм?

За відступаючими полчищами гітлерівських горлорізів в Україну знов увійшли ватаги червоних од крові сталінських людоїдів. Місце горезвісних „расових визволителів“ зайняли „найдемократичніші визволителі“, знані Українському Народові із свого 25-річного панування в Україні. Повернулися ті, що в морі крові втопили молоду українську державу 1918 – 1920 рр., що знищили всі великі здобутки революції в 1917 р., ті, що звироднілими бандами винищували цвіт української молоді під Крутами і Базаром. Це ті, що, підбивши Україну, вимордували неповинних українських громадян м. Києва і холодноярських повстанців. В Україну насунули знов сталінські дикуни, знані Українському Народові з навмисне зорганізованого

голоду в 1932 – 1933 рр., масових вивозів на Соловецькі острови й на Колиму, у Казахстанські степи. Прийшли ті, що знищили С Петлюру, Є. Коновальця, М. Грушевського, С Єфремова, Г. Коссака, М. Хвильового, М. Скрипника, Любченка, Близька, Косинку, Фальківського, ті, що мільйони українців запроторили на далеке заслання. В Україну повернулися ті, що весь час клялися не допустити ворогів на українські землі, а потім, мов базарні собаки, повтікали з України до Уфи й далі, віддавши Україну на поталу гітлерівським хижацьким людоджерам. Це, нарешті, ті, що тікаючи, порозстрілювали без суду [тисячі] українських в'язнів у Львові, Рівному, Луцьку, Бердичеві, Умані, Вінниці й інших містах України, це ті, що пограбували доценту селян, поруйнували заводи, попалили села й міста, знищили найкращі квартали Києва й інших міст, насильно змобілізували молодих українців для оборони своїх лєнінградів і сталінградів, залишаючи на Україні кров, згарища і руїни. Сталінські імперіялісти, повернувшись в Україну, 110 суті, не змінилися, дарма, що і тоді, і тепер вони горлають про те, що в себе знищили поміщиків і капіталістів. Так, це правда. Але ж, справді, в тому відношенні в СРСР становище не покращало, бо на місці колишніх поміщиків і капіталістів вирости нові вельможі, нова буржуазія, цим разом партійна сталінська верхівка. Ця нова сталінська буржуазія, навіть у „сталінській найдемократичнішій конституції" забезпечила за собою право бути „керівним ядром", ця буржуазія проти волі народу „репрезентує" трудящих за кордоном, вона не відчуває жодних нестач, для неї доступні харчові засоби, люксові помешкання, золоті погони й інше, в той час, коли трудящі мусять вмирати з голоду, жити в препоганих житлових умовах, одержувати за свою важку працю в 30 і більше разів меншу від партійних паразитів зарплату, а в селян грабують останки хліба. Сьогодні вистачить тільки поглянути на зовнішній вигляд громадян Советського союзу, щоб зразу переконатися, що в Советському союзі є вельможі і поневолені батраки, є пануюча кляса і кляса експлуатована, є, за словами самого ж К. Лібкнехта, „павуки і мухи".

Сталінські імперіялісти обдурюють народ, мовляв, вони віддали землю селянам. Так, але це ще зовсім не вичерпує питання, бо кремлівська шайка експлуататорів народу не тільки дала селянам землю, а й прив'язала селян до землі і тим ввела гірше кріпацтво, як за панщини. За советської влади селяни змушені виснажливо працювати, та користуватися плодами своєї праці вони не можуть. Селян примушується продавати хліб кліці большевицьких вельмож за такими цінами і в таких кількостях, як вона велить. Ця кліка змушує селян продавати хліб по 90 копійок за кілограм, у той час, коли за той самий хліб селянин у місті мусить заплатити 6 карбованців і більше. От якими зразковими експлуаторами селянства є сталінські гади. Накаже Хрущов через своїх агентів виконати ще примусову здачу хліба – і це називається „селяни добровільно погодилися здати державі хліб". Той же кат Хрущов ще й безсоромно бреше, що колективізацію проводили большевики на засадах добровільності. Та тому вже раніше заперечив Сталін у своїй статті „Запаморочення від успіхів", в якій найвиразніше писав, – з метою

здобути народню прихильність – що партійні органи, від найвищих до найнижчих, застосували примус і терор у колективізації."

Селяни становлять у СРСР 70 відсотків населення, а у вищих навчальних закладах вчиться селянських дітей лише 16 відсотків, це в той час, коли імперіялістична верхівка СРСР становить лише 1 відсоток населення, а їх діти становлять аж 55 відсотків усіх тих, що вчать. Коли ж на основі 101 статті конституції всі громадяни мають право на освіту, то чому ж цим правом користуються лише сталінські вельможі?

Не краще становище і робітників в СРСР. Червоні гади кажуть, що відібрали фабрики й заводи від капіталістів. Це так, але їх місце зайняла кліка сталінських вельмож, яка встановлює зарплати й норми виробітку для робітників та вільно розпоряджається продуктами важкої праці робітництва.

У 106 статті „найдемократичнішої конституції" написано, що компартія є „передовим загonom трудящих в їх боротьбі за зміцнення і розвиток соціального ладу і являє собою ядро всіх організацій трудящих як громадських, так і державних". Цілком зрозуміло, що хто не належить до партії, той не має голосу в Советському союзі. Та і це ще зовсім не відповідає дійсності, бо не всі члени партії мають справді голос, це забезпечено тільки за верхівкою сталінських вельмож, підкріпленою садистично-бандитськими ватагами енкаведистських заправил. От в чиїх руках влада в СРСР! І чи не лише для замилення очей несвідомим обов'язково перед більшістю назв інституцій ставиться ближче окреслення „робітничо-селянський" або „народний"?

Сталінські імперіялісти чваняться, що вони дали великі права і волю інтелігенції. Та це найзвичайнісінька брехня. Інтелігенцію в СРСР змушують працювати так, як цього вимагають большевицькі вельможі. Хіба ж безконечні похвальні дитирамби на честь „найгеніяльнішого", „наймудрішого батька народів" – Сталіна та партії, а оплюгавлювання всього, що не приносить корнети вельможам, не найкраще свідчать про те, якими правами і свободами користуються, наприклад, письменники в СРСР? В Советському союзі „партія веде", а інтелігенцію змушують лише, мов дресованих циркових цуциків, скакати, весело погавкувати, і виконувати все, що велить цирковий факір – партія.

Щоб зрозуміти життя інтелігенції в СРСР, вистачить його порівняти з життям інтелігенції будь-якої чужоземної країни. Скільки ж то вчених з СРСР мали змогу виїхати за кордон, щоб порозумітись з ученими інших народів? А якщо і було таке, то чи тоді до них обов'язково не приставлено по кілька енкаведистських агентів?

В 10 статті конституції написано, що „рівність громадян, незалежно від їх національності і раси, є „непорушна", а недотримання цього „карається законом". Як же тепер пояснити собі те, що большевики скрізь пишуть і говорять про „великий російський народ", про „опіку" над українським народом „старшого брата" – російського народу, про його „культурну вищість"? Чому большевиками відгребується і підноситься до недосяжних височин усіх тих царів, царських політиків і генералів, більших чи менших

російських панів і всіх, що заперечували існування українського народу, його національну окремішність, мову і навіть його і назву? Чому ж нарешті, орган ЦК КП(б)У „Правда України" видають російською мовою, чому всі виші заклади України й Академію Наук обсаджують російськими псевдовченими, чому наукові звання надають не справжнім науковцям, а всяким „заслуженим" сталінським п'ятолизам і віршомазам – Корнійчукам і бажанам?

Починаючи від „найдемократичнішої" сталінської конституції, а кінчаючи пресовими органами райпарткомів – все брехнею підшите. Бо чому ж то в статті цієї конституції написано: „Українська Радянська Соціалістична Республіка зберігає за собою право виходу з Союзу Радянських Соціалістичних Республік", коли насправді про те й мови бути не може? Та ж большевицька Москва так привикла до України і її багатства, що вона на таке ніколи не погодиться, тим то весь час Москва доручає своїм п'ятолизам т. зв. „українським комуністам", писати про „воссоєдінєнє" з т. зв. „великим" російським народом, про „непорушну волю" українського народу жити разом з Москвою, про дружбу і ін. Одне слово, „великих слів велика сила". Щоб прибити в народі й думку про самотійність, большевики доручають всіляким неукам писати „історії" України, в яких підкреслюється, що тільки тоді Україна була могутньою і сильною, коли стояла в союзі з Москвою. Оплюгавлюється возвеличеного Шевченком українського самотійника Мазепу: ЦК КП(б)У доручає писати „наукові твори" і „енциклопедії", в яких доводиться, що Україна бути самотійною не може.

Зі 109 статті большевицької конституції виходило б, що большевики піклуються борцями за національне визволення інших народів і дають їм притулок. А як воно справді? Які уряди поставили вони в окупованих європейських державах? Яке їхнє ставлення до справжніх національно-визвольних рухів? Бачачи, що гітлерівсько-німецький імперіялізм має в світі дуже багато ворогів, кожний революційно-визвольний рух, який бореться проти большевиків, большевики назвали „німецькою авантюрою",

У той спосіб сталінські імперіялісти намагаються обдурити тих, що не бачать справжньої дійсності. Підла брехня, обман, заперечування очевидних фактів, незгідність слів із ділами, оплюгавлювання всього, що не дає їм користи, – це засоби, якими вони змагають до своїх цілей.

Щоб переконатися, що так воно є, згадаймо голосні заяви Молотова 1939 р. про те, що ССРСР і не думає „визволяти" Литви, Латвії, Естонії. Та не минуло багато часу, коли большевики загарбали ті держави для себе. 1941 р. Сталін проголосив, що Советський союз не буде втручатися у справи інших народів, а сьогодні той же Сталін покликав на чужих територіях свої агентури, т. зв. тимчасові уряди, і їх діями наближає час „добровільного вступлення" до ССРСР. Чи можна, отже, вірити заявам кремлівських ватажків?

Сьогодні верещать сталінські гайдуки з Києва, що дарують всі „провини" українським революціонерам і повстанцям, проголошують для усіх „амнестію". Ясно, що ніякий чесний революціонер і повстанець не повірить большевицькій брехні, а в кого є ще сумніви, хто думає, що можна вірити

вовкам в овечій шкурі, хай пригадає собі, як жорстоко поступили большевицькі гади з Грушевським, Тютюнником і Крушельницьким, заманивши їх до себе...

Підлий обман і брехня – це большевицька зброя. За цю „зброю" схопились сталінські імперіялісти в поборюванні визвольної боротьби Українського Народу, бачачи, що сам терор не дає їм бажаних успіхів. Згідно з цією засадою, з метою розбивати єдність народу, всі сталінські слуги і наймити горлають про „українсько-німецьку агентуру", оплюгавлюють ганебними наклепами революціонерів і військових командирів, а т. зв. нарком УССР Мануїльський, якому годі було замовчати перед народом про народню боротьбу, „перебрав мірку", твердячи, що українські революціонери самі давали себе німцям арештувати „для маскування агентурности", мало що не лізли „добровільно" на німецькі шибениці і самі закладали собі петлі на шії.

Такими засобами і способами проти визвольних змагань поневоленого народу не воював ще ніхто. На це здатні тільки большевики. Починаючи „урядовими зверненнями", відозвами, закликами, почерез сатиричні наклепи та видумані заяви, мітинги, транспаранти й афіші, а закінчуючи найдикішим терором, облавами, вивозами, збірною відповідальністю, паленням сіл і вирубуванням лісів, диверсійно-провокативними бандами, залякуванням немічних і дітей, розстрілами жінок і стариків, в'язницями, шибеницями і грабунками, – виступили большевицькі варвари проти Українського Народу.

Та всі ці сталінські страхіття не залякали українського народу. Загартований довгими роками неволі, натхненний великою Ідеєю самостійної України, Український Народ іде шляхом священної боротьби до остаточної перемоги.

Яка мета і шляхи Українського Народу?

Ще рік тому Україна була „між молотом і ковадлом", між двома імперіялістичними хижаками: сталінським і гітлерівським імперіялізмами. Ще рік тому Український Народ кривавився у боротьбі проти двох окупантів. Сьогодні становище значно змінилося. Під твердим ударом з одного боку альянтських армій, а з іншого – армій народів, покорених большевиками, які не задля панування кліки сталінських вельмож, а для власного рятунку перед гітлерівським рабством пішли на бій, та під могутніми ударами національно-визвольних рухів поневолених німцями народів німецько-гітлерівський імперіялізм упав. З того приводу Український Народ радіє, бо для України перестала бути загрозливою велика ворожа сила, яка готувала йому смерть. Український Народ може тепер свободніше зводити боротьбу зі сталінськими наїзниками. Якщо не вдалося сталінсько-гітлерівським імперіялістам придушити Українського Народу, то не вдасться це зробити самим большевицьким окупантам. Не вирвати їм уже ніколи волі Народу боротися за державну самостійність, вона житиме так довго в Народі, як довго житиме сам Народ. Здобути Українську Самостійну Соборну Державу – це найсвятіша Ідея Українського Народу. Довга неволя навчила Народ цінити

волю, великі мужі України – Шевченко, Петлюра, Міхновський, Коновалець – залишили нам свої безсмертні заповіді, на сторожі наших змагань стоїть Дух полеглих Борців за Самостійну Україну.

Становище України не безвиглядне, як намагаються „твердити” наші вороги. В подібному становищі, в якому перебуває Український Народ, опинилися інші народи, поневолені большевиками. Новоокуповані большевиками європейські народи, які не погодилися на німецьку неволю, не погодяться і на сталінське ярмо і наполегливо готуються до боротьби проти нового загарбника. Отак під обухом загарбницького молота росте сім'я поневолених народів... Серед тих народів народжуються ідеї спільного фронту боротьби проти окупанта, дарма що він послідовно намагається не допустити до того; а) шляхом викликання між уямленими народами ворожнечі, б) шляхом розбивання єдності всередині самих народів, проголошуючи „реформи”, що мають за мету розвогнити внутрішні відносини і, якщо не розбити, то хоча б припинити процес росту національної і політичної свідомості. Український Народ приєднується першим до фронту поневолених проти сталінського імперіалізму, відкидаючи всякі незгоди і спори між народами.

Сталінські наїзники намагаються залякати Народ закінченням війни з Німеччиною, але чи можуть вони ствердити, що мають певний мир? Якщо так, то чому майже половину державних видатків призначили на війну в 1945 р., після закінчення війни з Німеччиною, чому будують на сході нові укріплення, чому проводять масову підготовку до нової війни, чому збільшують продукування воєнних засобів? Все це тому, що не до миру йдеться, а до нових воєн, ще кривавіших та жорстокіших.

Запаморочені від успіхів, сталінські імперіялісти, здобувши перемогу над гітлерівською Німеччиною при колосальній підтримці Англії й Америки, тепер уже самі прямують до загарбання Європи, щоб потім посягнути на цілий світ для утворення світового Советського союзу. Ці большевицькі утопійні пляни стали сьогодні більш відкриті, їх бачать народи, поневолені Москвою, їх починає розшифровувати весь світ. Зрозуміло, що перемоги в цьому большевикам не видати, дарма, що до неї вони наполегливо готуються.

Але разом з цим серед народів Советського союзу росте національна і політична свідомість, народи бачать, що для того, щоб припинити нові кровопролиття, щоб не допустити до нових жертв, треба покінчити з імперіялістичною сталінською верхівкою, треба покласти край сталінсь-ко-большевицькому імперіялізмові!

Українці та українки в краю і за кордоном!

Ніякі большевицькі підступи, наклепи і терор не припинять боротьби Українського Народу за Українську Самостійну Соборну Державу! Український Народ боротиметься за державну самостійність аж до повної перемоги! Не дайте себе розбивати ворогам у краю, не служіть їм, не допомагайте закріплювати їхню владу!

З'ясовуйте за кордоном, хто такі сталінські імперіялісти і до чого змагають, викривайте їх ганебні методи й засоби боротьби, інформуйте інші

народи про героїчну визвольну боротьбу Українського Народу, співпрацюйте з революційно-визвольними рухами народів, поневолених Москвою!

Українські селяни!

Боріться за Українську Державу, в якій земля буде власністю Народу, буде знищена експлуататорсько-кріпосницька система, яку ввели большевики в сільському господарстві! В Українській Державі селянин буде не кріпаком, а вільним громадянином! Ніякі большевицькі підступи й облуди не приневолять села зійти зі шляху боротьби за УССД. Український селянин вірний заповітам Української землі, рясно политої кров'ю Героїв – Борців за визволення.

Українські робітники!

Боріться за Українську Державу, в якій буде знесена большевицька система експлуатації робітництва, в якій робітники братимуть участь у керівництві заводами, буде фаховий, а не комісарсько-партійний принцип керівництва промисловістю, робітники отримуватимуть справедливую зарплату за свою працю!

Українське село і місто, єднайтесь у спільний фронт боротьби з наїзником, допомагайте собі взаємно!

Українські інтелігенти!

Боріться за Українську Державу, в якій буде повна пошана до вашої праці, будуть створені найсправедливіші умови для неї, так, що ви, пеоні за своє завтра, можете з користю для Народу віддатися повністю науковій, культурно-творчій праці. Інтелігенти будуть вільно творити нові культурні, наукові й мистецькі цінності!

Українська молоде! . Готуйся до великого всенароднього змагу, до боротьби за остаточну перемогу над наїзниками! Бери собі приклади зі славного нашого минулого: геройських княжих дружинників, запорозьких козаків та невстрашимо повстанців – борців за Самостійну Україну!

Українські діти!

Ви свідки запеклої боротьби Українського Народу за волю. Історія нашої боротьби записала славні приклади дитячого героїзму і посвяти. Навіть українські діти допомагали й допомагають українським повстанцям, не зраджують ворогам таємниць. Виростаєте на чесних і вартісних громадян. Цього жадає від Вас Україна!

Революціонери і повстанці!

Ви перші взяли в руки зброю і пішли на нерівний бій за Українську Державу. До Вас нераз уже зверталися і звертаються вороги з різними підступами, щоб Вас розбити, щоб між Вами створити свою агентуру та, винищивши найкращих, примусити просити ворога ласки. Та цього він ніколи не діждеться! Не святкувати йому перемоги над Вами! Поки зброя у Ваших руках – Україна глядітиме на Вас гордо, певна за своє майбутнє! Хай живе вічна слава полеглих Революціонерів і Повстанців!

Грядуть великі дні, до яких ми мусимо бути готові. Кожний день наближає нас до остаточного бою за перемогу.

Вперед! За Українську Самостійну Соборну Державу!

Смерть сталінським загарбникам!
Хай живе волелюбний Український Народ!
Хай живе народна збройна сила – Українська Повстанча Армія!
Хай живе Організація Українських Націоналістів! І Хай живе Українська
Самостійна Соборна Держава!
Слава Україні! – Героям слава!
Червень, 1945 р. Організація Українських Націоналістів

РОМАН ШУХЕВИЧ ПРО БОЇ У ЛІСІ

Вітай, суворий, гордий ліс
Вітай, суворий, гордий ліс
В зеленій, свіжій тіні!
Чи мріяв ти, як буйно ріс,
Служити Україні?
Весь чар узлісь, горбів, яруг
Віддав для України...
Повстанцям ти – ял: вірний друг,
Рідніший від родини.
Виховуй вольности творців,
Завзяте покоління.
Дай м'язам тугість конарів.
Дай жилам міць коріння.
Холодний кріс – найкращий брат,
Колиба – мов коханка.
Як помста з Дону до Карпат
Чатує партизанка.
Орли-повстанці! Хай ваш хід
Народні сушить сльози!..
Хай сіє жах на Захід, Схід, ч
Ворожу кров морозить.
Вітай, хвилястий, буйний ліс
В зеленій, свіжій тіні!
Яку ж ти послугу приніс,
На славу Україні!
Ігор Бутинюк

(Вперше вірш „Вітай, суворий, гордий ліс” опубліковано в журналі УПА „Повстанець”, ч. I за 1945 рік. Ігор Бутинюк – псевдо невідомого поета.

В наступному (2-му) числі журналу, була опублікована стаття Романа Шухевича п. я. „Бої в лісі”, під його літературним псевдом Чагар.

Далі подаємо передрук цієї статті. – Авт.)

Бої в лісі

Як свідчить історія партизанських дій, найкращі приятелі партизана – ніч і ліс. Вони хоронять його від переважаючих людських і матеріальних сил ворога, вони дозволяють йому відірватися від того ворога, пере маневрувати

в інші, для партизана вигідні місця, щоб звідтіля знову заскочити ворога й завдати йому втрат. Тому-то й ворог звертає велику увагу на ліс, всіма силами старається прочистити його від партизанських сил. Робить він це звичайно трьома способами: або маючи відомості від донощиків, робить наскок на повстанський табір у лісі; або проходить звичайно не дуже сильним відділом якусь частину лісу дорогами, просіками, прочісуючи найближчі гущавини; або більшими силами оточує цілий комплекс лісу чи то поважну його частину і провадить основну прочіску цілого оточеного комплексу. І саме цьому останньому способу прочістки лісу присвяtimo увагу в цій статейці.

Як виявляє досвід, прочіску більших лісів роблять большевики звичайно так, що по одному боці залишають застави, які, вкопавшись з догідним полем обстрілу, ждуть на ті повстанські частини, що їх „наженуть” їм ті відділи, які саме провадять прочіску лісу. Отже, йдуть тут лови з „нагінкою”. Прочісуючі частини, що просуваються полісі розстрільними, мають завдання виполошити повстанців з лісу та примусити їх вийти на застави, які своїм кулеметним, гранатометним і артилерійським вогнем мають їх остаточно „викінчити”. Тим-то „нагінка” йде з великим криком: „Давай вправо”, „Рота влево”, „Бандеровец, я тебе віжу”, густо пострілюючи по лісі, от так собі, навмання. Все це має „виполошити звірину”. Очевидно, що малоздисципліновані, молоді й непривичаєні до боїв відділи дуже часто даються схвилюватися й ідуть саме туди, куди ворог хоче. Але досвідчений повстанець завжди пам'ятає, що його приятелі – ліс і ніч, що він ніколи не повинен дати себе вдень викинути з лісу, бо в чистому полі його напевно знищать. Для нього головним гаслом мусить бути: в лісі, хоч би зовсім оточеному, витримати до смерку, а тоді негайно продиратися з оточення. Цю головну засаду повинен знати кожний боєць та кожний командир частини зокрема.

Які ж практичні висновки для себе витягає командир? Чи має він зі своїм відділом боронитись у своєму лісовому таборі аж до вечора, чи, може, треба йому боротися на краю лісу. Ніколи! Про табір може ворог мати відомості, туди може спрямувати всі свої вогневі засоби, тим-то оборона в таборі може дорого коштувати повстанцям; край лісу легко обстрілювати артилерією і важкою зброєю піхоти обсервованим вогнем, тому й там важко було б невеликому відділові вдержатися. Повстанський командир пам'ятає, що його найгрізніша зброя – засідка, наскок і маневр. Тим то ніколи не дозволити ворогові вести бій там, де він його хоче вести, зокрема там, де він міг би обстрілювати відділ обсервованим гранатометним чи артилерійським вогнем. Тому ніколи не треба готуватися до вирішального бою на самім краю лісу, на краю більших галявин і т. п. Там можна робити тільки дуже короткотривалі засідки, що мали б нанести ворогові втрати, здеморалізувати його та припізнити його просування у глибину лісу. Зате потрібно готуватися до бою у глибині лісу, до бою з ворожою піхотою на найближчу віддаль, коли вона зможе використати також тільки свою легку зброю, а не користуватиметься гранатометами, щоб не постріляти своїх власних бійців. Коротко кажучи,

відділ робитиме в лісі засідки на ворога в теренах, для цього пригожих, і по короткому нагальному вогневому бою буде або прориватися через „нагінку", або далі маневрувати, щоб знову в іншому догідному місці вдарити по ворогові. Такі дії основно деморалізують ворога, заставляють його просуватися по лісі дуже обережно, дуже помалу і таким чином дають можливість без більших утрат витримати до смерку.

Приймаючи до уваги всі ці тактичні заложення, командир відповідно вестиме свою частину так, щоб ворог ніколи не міг йому накинати місця і способу бою, а щоб ініціатива бою була завжди в руках повстанського відділу. В першу чергу командир мусить бути основно зорієнтований у ситуації, мусить мати якнайбільш вичерпні відомості про ворога. Такі відомості він постійно діставатиме від своїх т. зв. „далеких забезпечень". Ці забезпечення мусять бути розміщені на краю лісу або біля головніших доріг, просік і т. п. у віддалі кількох кілометрів від місця таборування частини. Вони мусять постійно інформувати командира про силу й рухи ворога. Вони не ведуть бою з ворогом, а в міру його просування вперед, відступають до своєї частини. На підставі тих розвідкових даних командир зорієнтовується: де є ворожі застави, а де „нагінка", щоб зустрітися з нею якнайскоріше і мати таким чином ще досить часу і місця до маневрування цілий день. На пригожому рубежі (яр, гущавник з передпіллям, що дає поле обстрілу, і т. п.) готує він цілим своїм відділом засідку на „нагінку", уставляючи його дуже скупчено (для можливості командувати), найкраще „на лінію". Право вогневого наказу застерігає виключно для себе. Тоді припустивши „нагінку" на найближчу віддаль (50 м, деколи й менше), відкриває по ній короткий загальний вогонь. Залежно від рішення командира: прориватися чи далі маневрувати – по короткому вогні йде або прорив, підготовлений ще закиданням ворога гранатами, з окликом „Слава", або відірвання від ворога назад на нові становища. В тому другому випадку треба мати вигідну дорогу до відступу (яр, долина) і маленьку частину (хоч і рій) залишити ще для прикриття відвороту.

При всіх тих діях не забувати про те, що відділ треба тримати дуже скупчено, а це з подвійною метою; по-перше, коли відділ не буде скупчений, то він легко розгубиться, по-друге, ворожій „нагінці" треба на відтинку бою протиставити більшу силу і щодо кількості бійців, і щодо сили зброї, а це можна досягнути тільки скупченням частини. Дуже допоміжні, майже конечні в таких акціях є теренові провідники, які орієнтуються в лісі і можуть скоро та непомітно провести частину в бажане місце.

Під час прориву ворожого кільця сам ворог є в дуже незручному становищі, бо може використати тільки дуже невеличку кількість зброї (ту, що є на крилах прориваного відтинка), щоб не постріляти власних бійців. Після прориву командир збирає свій відділ, упорядковує його і, маневруючи вдаряє на тил ворожої „нагінки", щоб її розпорошити і дати можливість ще й іншим оточеним відділам легше прорватися.

Діждавшись смерку, командир вибирає місце, кудю йому пробитися через вороже кільце, і, підійшовши якнайтіхіше до ворога, коротким наскоком ломить його опір та виривається з кільця.

Є ще й інші прийоми боротьби в лісі, та ми подали поки що тільки цей один, використовуваний з великим успіхом одним із командирів УПА проти окупантів.

Чагар

РОМАН ШУХЕВИЧ ПРО РЕЙДИ

Будись, могутня Україно!
Будись, могутня Україно!
Козацьке плем'я, встань на змаг!
Туди, де сонце, де вершини, –
До Волі й Слави йде
Твій шлях. Готуйся в бойовії лави,
Козацьке плем'я молоде!
До Перемоги і до Слави
Тебе Бандера поведе.
Повстане Київ заповітний,
Шапки козацькі зацвітуть.
Залопотить блакитно-жовтий,
В Софії дзвони загудуть.
Готуйся в бойовії лави,
Козацьке плем'я молоде!
До Перемоги і до Слави
Тебе Бандера поведе.
Нехай кривавляться прокляті,
Тіла їх прийме чорнозем,
Бо нам на Сході володіти,
І володіти ми будем!
Готуйся в бойовії лави,
Козацьке плем'я молоде!
До Перемоги і до Слави
Тебе Бандера поведе.

(Вперше вірш-пісня „Будись, могутня Україно!” опублікований у журналі „Повстанець”, ч. 4 за 1945 рік.

В тому ж числі вміщено статтю Романа Шухевича п. н. „Про рейди”, під його літературним псевдом Чагар.

Далі подаємо передрук статті Романа Шухевича. – Авт.)

ПРО РЕЙДИ

Рейдом звичайно називають маневрування в запіллі ворога. Тому, що ціла діяльність УПА зводиться до дій у ворожому запіллі, виходило б, що кожний маневр УПА треба б назвати рейдом. Та знаменною прикметою для рейду є

оперування у повному відірванні від власних баз, від власного вищого командування. Тим-то в наших повстанських умовах рейдом будемо називати тільки маневрування в теренах, дотепер не опанованих нашим повстанським рухом, де немає для нас харчових і санітарних баз, де при перемаршах і квартируванні треба приймати окремі заходи обережності. Так, наприклад, перемарш по теренах Білорусії будемо називати рейдом, зате маневр по опанованих нами теренах Західньо-Українських Земель не буде рейдом.

Які ж цілі переслідують рейди наших частин?

В першу чергу це будуть цілі політично-пропагандивні й щойно на другому місці стоятимуть бойові цілі, які є тільки доповненням до політичних завдань. Що воно так, а не інакше, виходить хоч би з того, що революція, яку приходить здійснювати українському народові, є в першу чергу революцією політичною, сама ж УПА є силою не тільки мілітарною, а політично-мілітарною.

Які військові одиниці найкраще надаються до рейдів?

Це основно залежить від можливостей законспірування своїх рухів перед ворогом чи то від можливостей пробиватися крізь ворожі застави. При більшому насиченні терену ворожими військами треба радше мати на увазі зручне маневрування поміж тими військами, аніж розраховувати на власну пробойову силу... Тим то вважаємо, що в наших умовах найбільш придатна до рейдів частина – це чота (до складу чоти загалом входило 47 осіб. – Авт.).

Кількістю своєї скорострільної зброї зможе вона, на випадок потреби, вибитися з ворожого оточення, а рівночасно легко їй законспірувати свій рух і місце постою.

Перед виходом у рейд чота мусить бути відповідно випінувана й приготовлена. Одержавши від свого зверхника трасу й завдання рейду, чотовий мусить до цього підготувати відділ як з погляду політичного, так і військового.

Щодо політичної підготовки, то чотовий мусить подбати, щоб при частині був пропагандист, який зможе провадити всю намічену політичну роботу, – для нього відділ є тільки збройною охороною і допомогою. Може ним бути й сам чотовий, якщо він з погляду політичного задовільно вироблена людина. Та краще, щоб до цього була призначена окрема людина, бо чотовий увесь час мусить дбати про військові заходи охорони відділу, а евентуальна політична робота могла б його надмірно переобтяжувати зі шкодою для чисто військової справи частини. До політичної підготовки відділу належить забрання потрібної на призначені терени літератури та переведення короткого політичного інструктажу всієї частини перед вимаршем.

При військовій підготовці чотовий мусить пам'ятати, що до рейду можна брати зі собою тільки людей фізично здорових і загартованих, які зможуть кожного дня робити довші перемарші. Людей треба конче, відповідно до пори року, вивінувати, головно, взуттям і плащами, які служитимуть за прикриття під час сну. Очевидно, взуття можна б вимінити в тих бійців, які

залишаються на місці, або заготовити бодай ходаки, личаки тощо. (Роман Шухевич не раз наголошував на тому, що УПА має труднощі щодо забезпечення вояків відповідним одягом і взуттям. Звичайна річ – говорив він – не годиться повстанцям бути босими, навіть улітку, коли тепло. Повстанець є народнім борцем навіть тоді, коли він у личаках, головне, за що він бореться, яку правду відстоює. Повстанець і воїн, він і пропагандист. – Авт.), Під час приготування відділу до вимаршу чотовий мусить пам'ятати, що відділу не можна обвантажувати ніякими речами, які не є конче потрібні, бо тоді частина стає отяжілою і нерухливою. До таких найконечніших речей належати буде передусім запасна амуніція і санітарний матеріал. Кількість амуніції залежатиме від часу тривання рейду. Щоб не обтяжувати самого відділу більшою кількістю запасної амуніції, можна її дотранспортувати до терену рейдів і там позакопувати в кількох криївках, з яких потім поповнюватиметься недобір. Якщо йдеться про медичну допомогу, то ясно, що з рейдуючим відділом мусить піти хоч один добрий санітар, який вмів би давати раду при різних пораненнях. Цей санітар бере для відділу необхідну кількість санматеріалу, яким може обслужити всіх поранених. Цей санматеріал можна так само переховувати на терені рейдів у криївках, щоб не обтяжувати ним відділу.

Зброя перед вимаршем мусить бути випробувана й евентуальні її недоліки повинні бути основно усунені.

Ніякий командир не пуститься в незнані терени без карти і компаса. Тому, що карт не все можна дістати, чотовий може зладити сам собі карту бажаних теренів, відрисовуючи її від оригінальної через прозорий папір до карти і копіюючи її до світла. Очевидно, що таким способом не одержується карт зовсім докладних, але при добрій старанності можна дістати карти задовільно докладні для орієнтації в терені.

Щоб якнайменше обтяжувати бійців і тим самим зробити відділ дуже рухливим, добре є для великих теренів (не болотистих, не дуже пересічених ярами і ріками, не гористих) зладити двоколку, на якій транспортується весь надмірний багаж, а також ранених. Замість двоколок можна вживати коней для в'ючення на них вантажів, але тоді коней треба більше, ніж до двоколок. У зимову пору справу транспорту вантажів розв'язують найкраще сани, тягнені кіньми, або й спеціально зладжені на широких полозах низькі саночки, які тягнуть самі бійці.

Окремо мусять підготовлятися рейди кінноти, що, побіч різних недогод, мають одну дуже важливу прикмету – рухливість. Кіннотній частині треба передусім основно переглянути коні та пошити (з мішків, напханих сіном) примітивні, але для наших умовин майже зовсім задовільні сидла. Основним стилем кожного повстанського рейду є його конспіративність, рухливість і заскакування ворога акціями там, де він їх не сподівається.

Щоб рейд був якнайбільше конспіративний, кожен боєць мусить дуже суворо зберігати військову таємницю, пам'ятаючи, що кожне зайве, неконспіративне слово може загубити цілий відділ, а з ним і його особисто. Ні одного слова про місця постою, напрям маршу, озброєння, чисельність

відділу, не зраджувати псевд командирів, ні вищих зверхників. Для маскування може відділ з успіхом вживати ворожих військових одягів або виступати під видом дезертирів із червоної армії тощо. Зрозумілою річчю є, що просування частин може відбуватися тільки вночі, а вдень тільки в лісних околицях, де не можна сподіватися зустрічі ані з ворогом, ані з цивільним населенням. Щоб не здемаскувати відділу, місце постою треба вибирати таке, щоб його ніхто не помітив, отже – відокремлені хати, хутори, ліси, дебри й ін. Коли треба заквартирувати в оселях, то першим обов'язком є не випустити нікого з хат, які займе відділ аж до того часу, поки відділ з тих хат не відійде. Ні в якому випадку не можна квартирувати в одній оселі довше, ніж одну добу.

Другою прикметою рейду мусить бути його рухливість. Отже, ніколи не залишатися на місці, все бути в русі. Від кожного місця, де проведено якусь політичну акцію, негайно відбитися хоч би тільки 15 км. Тільки велика рухливість відділу і велика різноманітність у виборі траси маршу та місць постоїв дає безпеку перед розшифруванням і знищенням частини.

Щоб могли пророблювати намічену політичну роботу, чота мусить з'являтися там, де ворог того не сподівається, і в такий час, щоб ворог не міг перешкодити у виконанні акції. Отже – заскочення ворога. Тут знову різноманітність фас вирішальну роль. Не вільно робити акцій все на тому самому шляху, щоб ворог на основі траси не міг зорієнтуватися у виборі чергових місць акцій і не приготував там засідок. Якщо йде про час акцій, то їх найкраще проводити в передвечірніх годинах, щоб зараз потім вибратися з оселі.

Так отже, на кожний рейд складаються такі три основні дії: марш, квартирування і акції.

Марш відділу – це звичайний перемарш із забезпеченням, при чому найголовнішим є вибір фаси маршу. Вона не сміє бути прямолінійна, бо таку ворог зараз розшифрує. Треба робити часті викрути вбоки, минати людські оселі, щоб не звернути на себе уваги, старатися вибрати трасу таку, щоб ворог ніяк її не сподівався. Тому, що всі марші, це майже як правило, відбуваються нічною порою, не раз доведеться користуватися місцевими провідниками. Тоді їх не можна відпустити скоріше, як чергового дня вечером, коли вже намічається відхід із місця постою.

Саме місце постою треба вибрати таке, щоб воно давало можливість доброго зорення і відвороту: біля лісів, ярів, ровів і т. п. Заквартируватися найрадіше перед світанком, щоб за дня не було вже нічого помітно. Всі стійки мусять бути повністю закриті перед можливим ворожим зоренням. Чота квартирує скупчено в одному або двох суміжних господарствах, в повному бойовому поготівлі. Щойно перед вечером можна злагіднити бойову готовність і дозволити на деякі полегші. Основний харч споживає відділ перед вимаршем, беручи зі собою ще й запас на дорогу, а прийшовши до нового місця постою, може користуватися тільки харчами, які будуть на місці. Ні в якому випадку не вільно над ранком роздобувати харчі в тій оселі, до якої відділ приходить. При роздобуванні харчів пам'ятати про те, що

відділ мусить старатися здобувати для себе прихильність населення, отже, треба змагати до справедливого розкладання тягару прохарчування на більшу кількість людей, евентуально на колгоспи й т. п. Всіх людей, які помітили місце постою відділу, треба негайно придержати і затримати аж до відходу відділу.

А політичні акції відділу – це мітинги, роздавання колгоспного добра, нищення засобів експлуатації народу й т. п. Всі ті акції провадити перед вечером, після чого відділ негайно відмаршовує.

Боїв старається відділ уникати й веде їх тільки виключно для власної оборони. Деколи робить засідку, коли може майже напевно вийти з неї переможно, не втрачаючи, а навпаки, здобуваючи амуніцію.

Якщо відділ має довший час рейдувати в одному терені, то повинен приготувати собі на цьому терені суворо законспіровані, від населення не залежні криївки, які зможуть нераз у важких умовах послужити за місце постою. Не вільно приготовляти криївок великих: одну для цілого відділу, а найвище одну на десять людей. У криївках приміщується також ранених із санітаром, який опікується раненими. Для них приготовляється задовільні харчові припаси, щоб ранених унезалежнити від населення.

Від рішучості, підприємливості й помисловості командира, від витривалості й завзяття бійців залежатиме успіх чи провал рейду. Без сумніву, рейд – справа нелегка, є він мистецтвом у партизанському ділі. Тим-то командири та бійці, що провели успішні рейди, справедливо користаються вояцькою пошаною, вони здобувають для себе і своїх частин безсмертну вояцьку славу.

Чагар

ЗАЯВА І СВЯТКОВИЙ НАКАЗ ГОЛОВНОГО КОМАНДУВАННЯ УПА В 1947 РОЦІ

В сорокових роках і пізніше в українських еміграційних середовищах точилися дискусії на політичні теми. Обмін думками завжди потрібний, але лихо, якщо він набирає непристойних форм і виходить поза межі культурного спілкування. Досвід підказує, що ворог (у даному випадку агентура червоної Москви) пильно стежив за дискусіями, та й загалом за громадським життям українських поселень за межами України, підсилював вогонь суперечок, впливав на розсварювання громадян, щоб таким чином не допустити до створення єдиного антибольшевицького блоку.

у зв'язку з цим Головний Командир УПА генерал-хорунжий Тарас Чупринка оприлюднив відповідну заяву восени 1947 року. Незабаром Степан Бандера з'ясував щодо цього своє розуміння ситуації на сторінках брошури „Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном“, що появилася влітку 1948 року.

Далі подаємо уривок „Слова..“.

„Українська Головна Визвольна Рада створена у той час, коли революційно-визвольна боротьба, що її розгорнула й організувала ОУН,

набрала поширення як боротьба цілого Народу. В рядах Української Повстанчої Армії стали всі, хто без уваги на свої програмово-політичні переконання був готовий до збройної визвольної боротьби проти во-рогів-окупантів. Політичні партії в той час не проявляли свого існування. Тож не було з ким зговорюватися. Самостійницькі, революційні дії на теренах найбільшої активності вийшли далеко поза межі політичних і військових операцій організованих революційних Сил УПА й ОУН. Вони своїм змістом і формами розвинулися в підпільне державне життя, яке на опанованих ним теренах охопило різні ділянки, від політично-адміністративної, суспільно-господарської аж до шкільництва включно. В ньому брали активну участь найширші народні маси, все населення, а система ворожої окупаційної адміністрації була значною мірою паралізована, ізольована, стиснена до військових і адміністративних осередків, з яких ворог робив тільки випадки в терен. Проти ворожої окупаційно-державної системи стояла не тільки революційно-визвольна боротьба, а й діюча, самостійна підпільна державна формація, яка висловлювала волю Українського Народу, і його визвольна армія – УПА. УГВР постала як найвищий орган цієї формації і керівний центр загальнонаціональної визвольної боротьби.

Головна роля УГВР в цілій українській визвольній політиці полягає в тому, що УГВР створена, перебуває і діє на Українських Землях як найвищий революційний керівний орган у визвольній боротьбі Українського Народу, в протиставленні до окупантських і агентурних утворень – „райхскомісаріяту“, „генерал-губернаторського дистрикту“ та „уряду УССР“. Суть саме в тому протиставленні до ворожих експозитур на українських землях. Тим-то в основних актах УГВР виразно поставлено правило, що УГВР перебуває в Україні. Діючи на Рідних Землях як верховний орган революційно-визвольної боротьби народу, УГВР надає їй загальнонаціонального характеру, її ведуть не тільки революційно-визвольні організовані сили ОУН і УПА, але разом із ними цілий народ з одним загальнонаціональним органом на чолі.

Для того, щоб УГВР мала такий характер, в основу її побудови покладено засаду представництва всіх самостійницьких політичних середовищ і координації їх дій. Ці принципи об'єднання усіх самостійницьких сил, концентрації і координації самостійницької дії – це підвалини, без яких УГВР не могла б виправдати свого призначення. Вони залишаються незмінними і в будь-якій ситуації мусять бути застосовані так, щоб знайти можливо найповніше здійснення. В тодішніх обставинах, коли діяло тільки націоналістично-революційне середовище, а інші політичні напрямки не виявлялися активно, прийнятий був принцип індивідуального добору до складу УГВР, щоб, крім діючих революційних сил, були заступлені й інші напрямки, бодай окремими їх визнавцями. В цих умовах це був єдиний спосіб здійснення цієї засади, і застосування його доводить максимальне намагання якнайповніше реалізувати засаду залучення усіх сил і всіх середовищ. Очевидно, що в умовах, де існують і інші політичні середовища, що визнають революційну концепцію, як це є на еміграції, їх об'єднання в

УГВР має бути реалізоване нормальним і повновартісним порядком – через участь і представництво в УГВР за принципом організованості. В цьому суть здійснення істотного спрямування основних актів УГВР, максимальне в кожній ситуації.

Під час визвольних змагань Українського Народу, як і в кожній революції, всі самостійницькі угруповання мусять мати дві головні, тісно пов'язані цілі: повалення існуючого стану поневолення і утворення нового – відбудування суверенної Української Держави. Основою розподілу на різні політичні течії є, з одного боку, різниці щодо визвольних шляхів, а з другого – різниці в питаннях змісту і ладу Української Держави. Якщо декілька політичних угруповань визнає, що єдиним шляхом до визволення є шлях революційний, то, незалежно від різниці поглядів на майбутні форми і систему державного життя, стає кінцевою їхня участь і співдія у спільному керівному центрі революційної боротьби.

Постання УГВР випливало з потреб визвольних змагань і довершилося для ширшого, повнішого становлення визвольної політики і боротьби з ворогами, а не з мотивів внутрішньої української політики. Зокрема, було б неслухно приписувати формації УГВР тенденції здобути владу для себе або намагання наперед вирішувати в якому-небудь напрямі уклад і взаємовідношення українських політичних сил. В процесі революційно-визвольної боротьби УГВР виконує роль української революційної влади на Рідних Землях. Це впливає з самого революційного процесу і відповідає сучасним потребам української самостійницької політики. Але це не є самоціллю, і в основі УГВР немає тенденції перетворити її на повноцінний державний орган. З відновленням суверенної Української Держави і покликанням Українським Народом звичайної державної влади – скінчиться призначення УГВР. УГВР постала тому, що була і є потреба в такому верховному органі – центрі, який би виступав перед Українським Народом і цілим світом як найвищий і відповідальний керманіч безпосередньої революційно-визвольної боротьби.

УГВР протиставиться на українській землі „урядові УССР“, як експозитурі російсько-більшевицької імперії, а не якомусь українському чинникові. Не може бути „конкуренції“ між УГВР і іншими українськими чинниками, бо не було й не має такого центру, який брав би на себе ті завдання і ту відповідальність, які взяла УГВР. Відносно внутрішнього українського політичного життя створення УГВР, її платформа дають вислів такому наставленню, що не тільки враховується існування різних політичних середовищ, але йдеться назустріч їхній активній самостійницькій діяльності й лишається для них місце на участь у веденні і керуванні революційно-визвольними змаганнями.

Заява Головного Командування Української Повстанчої Армії

Як нам на українських землях стало відомо, деякі українські політичні групи на еміграції піддають сумніву право Української Головної Визвольної Ради (УГВР) репрезентувати Українську Повстанчу Армію (УПА), заперечуючи право УГВР виступати як найвище політичне представництво і керівництво українського визвольного самостійницького руху.

Ці ж емігрантські кола, використовуючи понадпартійність УПА, пробують заперечувати ту велику організуючу роль, яку відіграла ОУН, керована Степаном Бандерою, в процесі утворення та зростання УПА, й яку ця організація далі відіграє сьогодні.

У зв'язку з цим Головне Командування Української Повстанчої Армії заявляє:

1. Українська Повстанча Армія постала з бойових груп ОУН (керованої С Бандерою) 1942 р. в умовах завзятої боротьби українського народу проти німецьких загарбників. Упродовж 1942 – 43 рр. до УПА включилися українські народні маси. УПА стала виразно всенародною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької боротьби всього Українського Народу. З уваги на ці обставини виникла потреба утворити загальнонаціональне політичне керівництво визвольно-революційної боротьби Українського Народу. Ініціативу утворення такого керівництва взяла на себе УПА. Як найважливіший пункт платформи для створення всенародного політичного керівництва визвольної боротьби Українського Народу УПА висунула вимогу визнання потреби й доцільності активної революційної боротьби проти окупантів. На цій основі в липні 1944 р. (з конспіративних причин у всіх дотеперішніх публікаціях був подаваний червень 1944 р.) на підпільнім з'їзді політичних діячів, які станули на висунуту через УПА платформу і які в той час були на українських землях, утворилася Українська Головна Визвольна Рада. Перший Великий Збір УГВР теж прийняв постанову про доповнення складу УГВР всіма тими політичними самостійницькими партіями й окремими політичними та громадськими діячами, які в майбутньому стануть на прийняту Першим Великим Збором УГВР Платформу УГВР.

2. Від моменту утворення УГВР Українська Повстанча Армія підпорядковується лише УГВР і визнає УГВР єдиним своїм представництвом і керівництвом. Від липня 1944 р. УГВР безпосередньо на українських землях фактично керує УПА і в політичній, і в організаційно-персональній площинах. Виступати від імені УПА за кордоном уповноважено лише Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради.

3. Українську Головну Визвольну Раду визнає і підтримує Український Народ на Рідних Землях. На заклик УГВР Український Народ суцільно бойкотував, не зважаючи на найдикіший терор ворога, „вибори” в т. зв. верховну раду СРСР 10-го лютого 1946 р. На заклик УГВР він так само бойкотував 9 лютого 1947 р. „вибори” в т. зв. верховну раду УРСР.

Російсько-большевицькі окупанти не могли зібрати навіть 10 відсотків добровільних голосів. І цей, власне, всенародній бойкот „виборів", проведений за закликом УГВР – це, в умовинах большевицької окупації України, найкращі вибори УГВР. Цим бойкотом „виборів", як також найширшою підтримкою УПА, Український Народ недвозначно заявив, що він визнає УГВР своїм найвищим Політичним Проводом.

4.Українська Повстанча Армія понадпартійна. В ній борються усі, кому дорога справа Самостійної Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань і партійної приналежності. Але рівночасно з цим УПА цілком визнає той велетенський вклад, що його внесла ОУН, керована Степаном Бандерою, в справу утворення, зміцнення і розвитку УПА. ОУН поклала основи під УПА, вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50 відсотків усього складу УПА), вона відстояла її політично від нападок як з боку опортуністичного табору, так і з боку національних ворогів України, вона доклала найбільших зусиль для успішного розвитку УПА і докладає їх сьогодні в рамках УГВР.

Головне Командування Української Повстанчої Армії сподівається, що ця Заява внесе нашій еміграції повну ясність у висвітлених нами питаннях, і вірить, що українська як давня, так і нова еміграція потрапить стати понад вузькопартійні суперечки, потрапить гідно репрезентувати наш Народ перед світом, що вона йтиме разом зі скривавленим у боротьбі Краєм під керівництвом Української Головної Визвольної Ради до великої мети – Української Самостійної Соборної Держави.

28 березня 1947 р. Генерал Тарас Чупринка,
Головний Командир УПА

Святковий наказ Головного Командира Української Повстанчої Армії
М .п. 14 жовтня 1947 р.

Бійці і командири УПА, члени визвольно-революційного підпілля!

Минає п'ять років, як член ОУН Остап почав на Поліссі організовувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Ці маленькі групки, борючись одночасно з німцями і большевицькими партизанами, дали початок новим формам визвольно-революційного руху – Українській Повстанчій Армії. Через кілька місяців цей рух поширився на все Полісся, Волинь, Галичину та більшу частину Правобережжя. Цілий 1943 рік та перша половина 1944 року ознаменовані боротьбою УПА на два фронти. На протинімецькому фронті добилася УПА повного припинення вивозу українського населення на роботи в Німеччину та унеможливила господарське пограбування народу. На протибольшевицькому фронті УПА не допустила до заливу українських теренів большевицькою партизанкою. Ніхто інший, як саме УПА, в низці переможних боїв розбила орди сталінських гунів, що нестримно просувалися з північного сходу на підбій Європи.

В другій половині 1944 р. всі українські землі опинилися вже під большевицькою окупацією. Почався новий період боротьби УПА за „бути чи

не бути" Українському Народові. Перша спроба винищити Український Народ у передових лавах імперіялістичних фронтів окупантів не вдалася. На заклик революційного підпілля, під охороною УПА українському чоловічому елементові вдалося оминати заглади. Не вдалося також окупантові вигнати українське населення на нові каторжні роботи в ССРСР. Бачучи політично-бойові успіхи УПА та симпатії Українського Народу до неї, не відважився окупант до сьогодні провести повне економічне пограбування народу шляхом загнання селянства у сталінські колгоспи.

Український повстанець зі зброєю в руках боронив західні окраїни українських земель від заливу польських імперіялістичних боївків ще в 1944р., а згодом став в обороні населення цих земель від насильного виселення. Понад два роки йшла нерівна боротьба УПА з большевиками та їх польськими наймитами на західних окраїнах українських земель, а український повстанець залишався там ще навіть тоді, коли останнього українця звідти насильно вивезено й уся ця земля перемінилася в незамешкані пустирі.

Безстрашні командири й бійці УПА виписали на її прапорах ряд бойових чинів, що золотими буквами запишуться в історії української зброї. Караюча рука бійця УПА досягає навіть найчільніших представників окупантів, як от: шефа штабу СА Люце, командувача „І українського фронту" Ватутіна чи заступника міністра збройних сил Польщі Свєрчевського. Відділи УПА неодноразово здобували ворожі районні центри, вривалися в обласні центри, далекими рейдами мірили свої й чужі землі, засідками та наскоками турбували ворога й не давали йому можливості реалізувати плян винищення Українського Народу. Імена Різуна-Грегота, Яструба, Ясеня, Сторчана, Прута, Коника, Перемоги, Хріна понесли славу української зброї далеко поза межі України.

Та й у політичному відношенні за УПАрмією великі здобутки. Реалізуючи клич „Воля народам і людині", вона вже 1943 р. організовує національні відділи азербайджанців, грузинів, казахів та інших поневолених Москвою народів для боротьби за повалення Кремля і створення самостійних держав усіх народів Сходу. За її ініціативою відбулася у листопаді 1943 р. Перша Конференція Поневолених Народів. За почином УПА об'єдналися всі українські самостійницькі партії і створили Українську Головну Визвольну Раду, що від 1944 р. керує в Краю і за кордоном цілістю боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Рейди УПА в корінну Польщу і Словаччину придбали поневоленим Москвою народам нові лави союзників із числа поляків і словаків.

Здобутими успіхами УПА далеко перейшла ті сподівання, які покладала на неї УГВР та весь Український Народ. А добилася УПА цих успіхів у таких умовах, яких дотепер не знала історія людства.

Бійці і командири УПА! Ви, що сьогодні у відділах боретеся проти большевиків, і Ви, що поповнили ряди визвольно-революційного підпілля! Будьте свідомі того, що п'ятирічна героїчна боротьба УПА і визвольно-революційного підпілля – це найгероїчніша доба в історії України. Знайте,

що такої героїчної доби взагалі не знає історія людства! В тінь пішли прославлені досі герої Тернопілів. На героїзмі УПА й визвольно-революційного підпілля будуть виховуватися нові українські покоління. Боєць УПА, український революціонер заступають місце мужнього спартанця в історії людства. Тож свідомі будьте тієї великої доби, в якій Вам довелося жити, і не посоромте повстанської слави, як не посоромили її ті, що вже від нас відійшли.

В нинішній святковий день УПА гордо погляньте на проминулі п'ять років і з пошаною спом'яніть усіх, що посвятою свого життя викували цю Нову Добу. В нинішній святковий день УПА з гордим чолом дивіться в майбутнє, що завершить нові визвольні змагання перемогою.

Хай живе Українська Головна Визвольна Рада!

Вічна слава Героям, що за Україну віддали своє життя!

Генерал Тарас Чупринка, Головний Командир УПА

У ГОЛОВИ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІЯТУ УГВР Р. ЛОЗОВСЬКОГО

(Роман Лозовський – фіктивне прізвище Романа Шухевича в УГВР - Ред.)

Будучи в липні 1948 р. у голови Генерального Секретаріату УГВР Р. Лозовського на його партизанській квартирі, Представник Бюра Інформації УГВР звернувся до нього з проханням з'ясувати деякі актуальні питання, що особливо цікавлять легальну українську громадськість, з метою опублікувати потім ці пояснення в українській підпільній пресі. Голова Генерального Секретаріату радо погодився і дав вичерпні відповіді на кілька актуальних питань. Далі коротко публікуємо ці відповіді.

I. На зауваження представника Бюра Інформації про те, що певна частина легального українського громадянства неправильно пояснює факт переходу влітку-восени 1947 р. кількох відділів УПА і груп революціонерів із західних окраїн українських земель (з-за т. зв. лінії Керзона) в західнонімецькі окупаційні зони, голова Генерального Секретаріату ствердив:

„Перехід деяких відділів УПА і груп революціонерів із західних окраїн українських земель у західнонімецькі окупаційні зони відбувся згідно з директивою УГВР у цій справі та наказом Головного Командування УПА. Як більшості українського громадянства відомо, ранньою весною 1947 р. польсько-більшевицькі окупанти насильно викинули із західноукраїнських окраїн те українське населення, яке ще там залишилося після виселенчої (кампанії) 1946 р. Цим разом українське населення цих теренів виселювано вже не до УССР, як раніше, а на Захід, головним чином в Ольштинське воєводство. Із значної частини сіл польсько-більшевицькі окупанти виселили й польське населення, яке допомагало українському визвольно-революційному підпіллю. Після того на цю невеличку, перетворену в пустелю, територію польсько-більшевицькі злочинці кинули проти УПА й українського революційного підпілля кілька вибраних дивізій військ усіх родів зброї. Далі вести революційну боротьбу в таких умовах було для

УПА й революційного підпілля фізично неможливо, в цій ситуації деякі відділи УПА та групи революціонерів отримали завдання пройти бойовими рейдами через Чехословаччину в західнонімецькі окупаційні зони, аби зв'язатися там із Закордонним Представником УГВР і через нього – а) скласти перед народами світу протест проти большевицьких та польських злочинств над Українським Народом та б) передати за кордон інформацію про визвольно-революційну боротьбу українського народу проти московсько-большевицьких і польсько-большевицьких окупантів та про їх гнобительську політику на українських землях. Це, в підбольшевицьких умовах, – чи не єдиний надійний спосіб поінформувати світ про те, що в останні роки діється в Україні.

Проходячи рейдом через Чехословаччину, часто серед густих і завзятих сутичок із чехословацькою армією та поліційними загонами, контрольованими большевиками, відділи УПА провели серед чеського і словацького народів значну політично-пропагандивну роботу. Населення Чехословаччини зустрічало наші відділи скрізь дуже гарно. Про цей рейд подавали відомості численні радіовисильні світу.

Треба підкреслити, що основна частина відділів УПА та революційних кадрів з-за „лінії Керзона“ улітку 1947 р. перейшла до т. зв. Української ССР, щоб тут продовжувати визвольно-революційну боротьбу за визволення України з-під панування окупантів.

Таким чином, перехід деяких відділів УПА та груп революціонерів у західнонімецькі окупаційні зони треба розглядати тільки як чергове бойово-політичне завдання цих відділів і груп, а ні в якому разі як їх „капітуляцію“ перед ворогом чи „втечу“ на еміграцію, як це собі прояснює певна непоінформована частина легального українського громадянства“.

2. У зв'язку з тим, що частина східноукраїнського (і загалом підсовєтського) громадянства приписує деякі революційні акції на українських землях „власівцям“, – голова Генерального Секретаріату сказав:

„Всі вістки про дії „власівців“ на українських землях є інспіровані МВД і МГБ. Большевицькій охоранці йдеться про те, щоб, з одного боку, ставлячи поруч українського визвольно-революційного руху таких відомих російських агентів Гітлера, як „власівці“, дезорієнтувати підсовєтські народні маси щодо самостійного національно- і соціально-визвольного характеру українського революційного руху, та, з іншого боку, приписуючи якусь частину революційних акцій українського підпілля та УПА „власівцям“, применшувати тим самим силу й розміри української визвольно-революційної боротьби. На українських землях підпільно діє тільки український визвольно-революційний рух. Організованої підпільної боротьби „власівці“ на українських землях ніколи не вели і не ведуть: „власівцям“ – російській агентурі Гітлера – на українських землях місця немає. Всі чутки про протибольшевицьку боротьбу „власівців“ в Україні, як також, правдоподібно, і в усьому Совєтському союзі, треба вважати підступною емведівською вигадкою“.

3. На запитання представника Бюра Інформації про те, чи вже відомо, скільки українців із Західньої України вивезено на Сибір під час останнього масового вивозу звідси, тобто в днях 19–21 жовтня 1947 р., та чи народи світу знають про цей факт, – голова Генерального Секретаріату відповів:

„За неповними підрахунками із Західньої України, тобто, з Львівської, Станиславівської, Тернопільської, Дрогобицької, Чернівецької, Рівенської і Волинської областей, під час останнього вивозу вивезено близько 150 тисяч українців, в тому найбільше жінок, дітей і стариків. Над вивожуваними емведисти нелюдськи знущалися. На багатьох ешелюнах большевицькі злочинці вмішували цинічні написи: „Евакуйовані з-під бандерівського терору". Вивожуване населення поводилося по-геройськи. З ешелюнів чуто було оклики: „Ми ще вернемося на рідні землі! За нас відомстять повстанці! Будуватимемо Україну на Сибірі! Хай живе Самостійна Україна!" Багато вивожуваних, особливо малих дітей та стариків, померло відразу в дорозі – померло від голоду, від холоду, від побоїв. Багато з вивезених померло в перші ж місяці на каторжних роботах. Умовний життя і праці вивезених українських чоловіків і жінок були страхітливі. Ні в кого не може бути найменшого сумніву щодо того, що большевицькі злочинці застосовують вивіз українського населення у „віддалені області Советського Союзу", як засіб масового фізичного винищування Українського Народу. Цей засіб вони широко застосовують уже впродовж 30 років! Історія людства не знає подібних прикладів фізичного винищування поневолених народів навіть з боку найжорстокіших поневолювачів. Московсько-большевицькі вороги народу перевищують усе, що було найганебніше дотепер в історії.

За кордонами ССРСР знають у загальних рисах про цей факт. Ми віримо, – говорив голова Генерального Секретаріату, – що кожна чесна й поінформована людина за кордоном протестує проти такої злочинної політики большевиків в Україні та засуджує її. Однак, – продовжував голова Генерального Секретаріату, – Український Народ не може не обурюватися, коли бачить, що з боку офіційних політичних кіл з приводу цього чергового масового злочину над Українським Народом, як і з приводу незчисленної кількості інших злочинів, що їх вчинено на українських землях під московсько-большевицькою окупацією, не піднісся майже жоден голос протесту у відповідних міжнародних інституціях, коли бачить, що всі високі принципи, що їх декларовано в низці міжнародних документів і покладено в основу усіх міжнародних інституцій, не мають ніякої дієвої сили на території большевицького ССРСР щодо народів Советського союзу. Український Народ з найбільшим обуренням сприйняв той факт, що представників Советського союзу – найбільш гнобительської, найзлочиннішої державної системи, що в ній не тільки не існують жодні людські і громадянські права, а й знищуються цілі народи, – що представників цієї держави допущено до таких міжнародних установ, як Організація Об'єднаних Націй, і до таких органів цієї Організації, як, наприклад, Комісія з питань прав людини, де вони з безприкладним цинізмом, будучи від стіп до голови сплямовані кров'ю мільйонів невинно замордованих жертв, виголошують довжелезні промови

про права людини, де вони, маючи на своєму сумлінні сотні тисяч знищених українських патріотів, мільйони замученого і в сибірських тайгах, і в середньоазійських степах, і в самій Україні українського населення, знищення кримських татар, інгушів, – виступають як нібито найпослідовніші, найрішучіші противники геноциду...

Все це, однак, – завершив голова Генерального Секретаріату, – не послабить сили спротиву українського народу московсько-большевицькими окупантами, не захитає нашої віри в перемогу визвольно-революційної боротьби. Український Народ знає, що його визволення у його власних руках. Вже недовго большевицьким злочинцям катувати підсоветські народи й ошукувати світ. Справедливого суду народів, і насамперед Народу Українського, їм не минути..."

4. На зауваження про те, що багато хто з українських громадян головно зі східних областей, цілком схвалюючи ідеї українського визвольно-революційного руху, водночас трохи скептично, ставиться до пропагованих цим рухом демократичних принципів, голова Генерального Секретаріату відповів:

„Гарантією справжньої демократичности майбутнього ладу в українській державі є, передусім, загальнонародній характер українського визвольно-революційного руху, його безприкладна ідейність. Український визвольно-революційний рух з надр Українського Народу зродився, і діє в ім'я інтересів українського народу. Воля і щастя Українського Народу – його найвища мета. Українські революціонери – сини Українського Народу, вихідці з найширших українських народніх мас, які сьогодні гинуть за волю і щастя Українського Народу, – проти його інтересів ніколи не підуть. Влада українського народу на українській землі – ось мета змагань українського визвольно-революційного руху. Українські революціонери й повстанці піднялися на таку важку боротьбу з окупантами, керуючись найчистішими ідейними мотивами – патріотизмом, найщирішою любов'ю до Українського Народу, прагненням покласти край тому гнобленню і експлуатації, що їх терпів віками і терпить сьогодні Український Народ. Ці благородні мотиви дають силу учасникам нашої визвольно-революційної боротьби переносити всі труднощі, що з ними пов'язана довга революційна боротьба в умовах большевицького режиму. Безприкладна, найвищою мірою благородна ідейність українських революціонерів і повстанців наказує їм радше самим заподіяти собі смерть, ніж здаватися у руки ворога. До таких людей як українські революціонери й повстанці, треба мати довіру. Українські революційні організації підкреслюють, що вони борються за Україну не для себе, а для Українського Народу. І що так воно є фактично, якнайпереконливіше підтверджено тим, як українські революціонери й повстанці борються та як вони вмирають.

Далі, реальною гарантією демократичности майбутніх форм правління в Україні є саме існування УГВР. УГВР побудована на суто демократичних принципах та заступає демократичні погляди. В її склад увійшли представники різних українських самостійницьких партій та середовищ, її

визнає й цілковито підтримує найсильніша сьогодні політична організація на українських землях – Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери. ОУН, керована Степаном Бандерою, стоїть також на демократичних позиціях, УГВРаді підпорядковується Українська Повстанча Армія. Одне з найважливіших завдань УГВР – забезпечити проведення вільних і демократичних виборів до перших Українських Установчих Зборів у вільній українській державі. Доки існуватиме УГВР, доки Український Народ цілковито підтримуватиме УГВР, доти вільна Україна буде керована демократичним способом. У скликаних УГВРадою перших Установчих Зборах Український Народ матиме змогу вільно визначити далі форми державного устрою.

Для мене особисто, – сказав далі голова Генерального Секретаріату, – цілком зрозуміло, чому деякі українці зі східних областей трохи скептично ставляться до нашої декларації демократичних принципів. Глибоко антидемократична практика большевиків, які формально стоять нібито за найширшу демократію, не могла не наставити підсоветських людей скептично до будь-яких декларацій. Сподіваюся, що УГВР своєю практикою зумів переконати навіть найбільших скептиків у тому, що український визвольно-революційний рух є фактично за демократію, що він за фактичні широкі демократичні права народніх мас".

5. У зв'язку з посиленням большевицької колективізаційної акції на західноукраїнських землях та у зв'язку з прийняттям большевицькою владою низки постанов у напрямку „зміцнення" колгоспної системи в усьому Советському союзі, представник Бюра Інформації попросив голову Генерального Секретаріату висловитися про думку УГВР щодо колгоспів. Голова Генерального Секретаріату сказав:

„УГВР є за повне знищення большевицької колгоспної системи в Україні, за визволення українського селянства з колгоспного ярма. У Платформі УГВР, прийнятій 1-м Великим Збором УГВР, сказано, що УГВР є „за абсолютне забезпечення вільної форми трудового землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування" (пункт 4, буква з). Таку настанову УГВР має і сьогодні. УГВР закликає українське селянство до боротьби з колгоспами як у вже давно сколективізованих східноукраїнських областях, так і в ще не цілком сколективізованих західних областях.

Український визвольно-революційний рух бореться проти большевицької колгоспної системи, по-перше, тому, що вона є знаряддям варварської економічної й фізичної експлуатації українського селянства з боку большевицьких окупантів, знаряддям їх жахливого соціального гноблення, і, по-друге, що ця система є також засобом політичного підкорення українських селянських мас большевицькій імперіялістичній кліці.

Ідучи за закликами революційного підпілля, добре розуміючи всю протинародню, експлуататорську і протинаціональну суть большевицьких колгоспів, українське селянство Західної України, як відомо, ставить большевицькій колективізаційній акції рішучий спротив. Усі підлі, просто

бандитські методи, що їх стосують большевики, щоб примусити селян підписати заяву про вступ до колгоспів, дають їм мізерні результати.

УПА і революційне підпілля широко підтримують західноукраїнське селянство в його боротьбі проти большевицької колективізаційної акції. Саме завдяки цій підтримці західноукраїнське селянство досьогодні ще не сколективізоване. Свою боротьбу проти колгоспної системи в Україні український визвольно-революційний рух веде під гаслом: „Геть колгосп! Земля селянам!”

6. З'ясовуючи питання про перспективи визвольно-революційної боротьби Українського Народу на українських землях, голова Генерального Секретаріату сказав:

„В майбутнє я дивлюся з оптимізмом. Я вірю насамперед у силу й завзяття українських народніх мас, у їх високий патріотизм. Я вірю також у мужність українських повстанців і революціонерів, у їх підпільно-конспіративну та бойову майстерність. Завдавши українському визвольно-революційному рухові значних втрат у людях, московсько-большевицькі окупанти не зуміли, однак, ні розбити нашу підпільну організацію, ні скільки-небудь серйозно підірвати її силу, не домоглися ніяких результатів на фронті ідейно-політичного наступу на український визвольний рух, хоч яких підлих метод вони не вживали. Український визвольно-революційний рух діє далі організовано. Велика частина українських земель охоплена підпільною організаційною мережею. Український визвольно-революційний рух не звужився, коли йдеться про територію його дій, навпаки, на деяких теренах він значно розширив свої впливи. На багатьох ділянках боротьби він веде успішний наступ. Революційні повстанські кадри у сьогоднішній боротьбі спираються на величезний бойовий, конспіративний, організаційний і політичний досвід, що його вони здобули впродовж чотирьох років боротьби в умовах большевицького режиму, а зокрема на досвід боротьби з МВД і МГБ. Витримавши переможно большевицький наступ упродовж останніх чотирьох років, Український Народ зуміє переможно боротися й далі. Сподіваюся також, що сприятливим для справи нашого визволення буде й розвиток міжнародніх подій.

Завдання Українського Народу в теперішній момент – продовжувати всіма силами й засобами ту революційну боротьбу, яку він веде сьогодні, та ще ширше, на всіх українських землях, розгортати цю боротьбу. Український Народ, який поніс такі жертви у визвольній боротьбі останніх років, який пролив стільки крові за здійснення своїх самостійницьких ідеалів, не може послаблювати боротьби тоді, коли, можливо, година його національного визволення вже не так далеко. Можливі міжнародні ускладнення Український Народ повинен зустріти, ще більше згуртовуючись довкола українського революційного руху під керівництвом УГВР, за іще більшою готовністю навіть на найбільші жертви в ім'я здобуття Української Самостійної Держави, з іще більшою дисциплінованістю, з іще більшою свідомістю відповідальності за майбутнє України”.

„Ми, хоч серед величезних жертв, але впевнено прямуємо до волі, ми нашою боротьбою постійно наближаємо день нашого визволення. Україна буде вільною!" – Так закінчив розмову із представником Бюра Інформації УГВР голова генерального Секретаріату УГВР Р. Лозовський.

СТЕПАН БАНДЕРА ПРО РОМАНА ШУХЕВИЧА

Степан Бандера згадує, що в 1943 році створилася кризова ситуація в ОУН і тоді однією з головних, а може найістотніших її причин було питання пляну, форм і методів революційної боротьби (Прим.: йдеться про нараду Головного Проводу ОУН на Рідних Землях у травні 1943 року, коли одноосібне керівництво в Організації замінено колегіальним – шляхом утворення Бюра Проводу, санкціонованого Третім Надзвичайним Великим Збором ОУН у серпні того ж року. – Авт.).

С.Бандера підкреслює: „Внутрішня криза в ОУН закінчилась тоді, коли на чолі організації став славної пам'яті Роман Шухевич і надав такий напрям її діяльності і боротьбі, як того вимагав час. За основу своїх плянувань він брав передусім ініціативу внутрішнього стану активних кадрів ОУН та широких мас українського народу, їхнє становище, потреби, їхні настрої, моральну готовість і критичну спроможність до активної боротьби. Шухевичеві було ясно, що в той час, коли гітлерівці довели до крайніх меж свій терор і експлуатацію в Україні, а одночасно їх воєнні успіхи і сили почали спадати, – серед українського населення дозрівала готовість і потреба розгортати широку боротьбу".

„Така боротьба, – констатує С.Бандера, – крім оборони народу від гітлерівського винищування, була в пляні дальшого розгортання визвольних змагань. Серед велетенських подій і катастроф світової війни не може мати більшого зовнішнього значення ані відгуку підпільна боротьба малих розмірів, як під час миру. В таких обставинах привертають до себе увагу тільки акції таких форм і розмірів, що самі дорівнюють воєнним подіям або помітно впливають на їх розвиток.

Це мав на увазі Провід ОУН, а зокрема Роман Шухевич, переставляючи визвольно-революційну боротьбу на широкі рейки повстанських дій УПА. Вона досягла найвищих розмірів під кінець воєнних дій на українських землях, коли відступали німецькі війська і все далі на захід посувалася поворотна большевицька окупація".

(Примітка: Найвищого розмаху збройна визвольно-революційна боротьба ОУН-УПА сягнула в останньому році німецької окупації і в двох перших роках другої большевицької окупації України. Важкі бої проти большевицьких озброєних ватаг вела УПА до 1954 р., а більші чи менші сутички з червоними наїзниками тривали ще кілька років після того, в окремих випадках – до кінця 50-х років.

Масовими акціями силкувалися знищити УПА німецькі окупанти під командою генерала фон дем Баха, але безуспішно. В травні 1943 року у засідці загинув головний командир німецьких нацистських штурмових

відділів (СА) Віктор Люце. В 1944 році УПА часто атакували ті німецькі відділи, що відступали, аби таким чином здобути якнайбільше зброї і інших матеріалів військового призначення. 9 липня 1944 року, намагаючись „прочистити” Карпатські гори, гітлерівці зазнали нищівної поразки на горі Лопата, що в Долинському районі (на Івано-Франківщині), в сутичці з куренем УПА „Скажені” під командою хорунжого Василя Андрусика.

У засідці на схід від Рівного сотня УПА під командою „Зеленого” смертельно поранила командувача Першого „Українського” фронту генерала армії, „героя Советської союзу” Ніколая Ватутіна (1901 – 1944), який помер від куль УПА 15 квітня 1944 р. в Києві. Цим стривожився сам Сталін, він послав в Україну маршала СРСР Георгія Жукова для проведення відплатних акцій. Большевики зібрали близько тридцяти тисяч військ НКВД під командою генерал-майора Марченка, якому вдалося 24 квітня 1944 року оточити й заатакувати з’єднання Української Повстанської Армії неподалік села Гурби Мізоцького району на Рівенщині. Відділи УПА налічували до п’яти тисяч війська. Після цілоденного бою шість куренів УПА під командою майора Миколи Свистуна-„Ясеня” зуміли вночі пробитися з большевицького оточення. Після прориву відділів УПА большевики безжально мордували цивільних громадян, яких „зарахували” до „учасників УПА” і до тих, що нібито добровільно здалися червоним окупантам. Всі відділи УПА ходили у пропагандивні рейди, передовсім у ті райони, які не були достатньо обсажені мережею ОУН, а також у чужі сусідні країни, а саме в Білорусь у 1944-1945 рр., до Чехословаччини у 1945-1946 рр. і ін.

Були важкі втрати і з українського боку: 12 лютого 1945 р. загинув перший Командир УПА, Командир УПА-„Північ” Дмитро Клячківський-„Кпим Савур”, якого замінив майор Іван Литвинчук-„Дубовий”, що теж загинув 19 січня 1952 р.

Влітку 1945 р, Москва кинула проти УПА ті частини червоної армії, які поверталися після перемоги над Німеччиною. Червоноармійці, поконавши німців, не надто прагнули вести війну проти відділів УПА, які, здебільшого, застосовували партизанські методи боротьби. І не тільки: ОУН розповсюдила листівки, звернені до червоного вояцтва, яке прислухалося до українських закликів. У листівках писалося, що після перемоги над фашистом Гітлером, тепер зброю треба повернути проти комуно-фашиста Сталіна, а на землях, окупованих большевиками, будувати свої національні держави.

Ось уривки листівок до бійців і командирів червоної армії: „На боротьбу з Гітлером піднялися загони українських повстанців. Тисячі гітлерівців полягли від повстанських куль. Український народ стікав кров’ю у боротьбі з гітлерівцями, а післанці Сталіна – банди червоних парашутистів, як і німці, грабували Україну, вбивали українських робітників, селян і інтелігентів. Звірства червоних парашутистів ще раз підтверджують, що гітлерівські і сталінські кати однаково знищують український і інші народи, однаково прагнуть грабувати їх багаті землі. Геть імперіалістичну війну! Геть большевицький розбій і грабунок! Хай живуть мир і дружба народів!”

Познайомившись із такими закликами, червоноармійці втрачали охоту гинути за Сталіна. Згодом чекісти провели арешти й покарання багатьох радянських військовиків, учасників антинімецьких збройних баталій, які висловлювали своє негативне ставлення до Сталіна – пам'ятаючи про його побратимство з таким же диктатором Гітлером.

Група відділів УПА-„Захід” – „Сян”, що від 1944 року дислокувалася на західноукраїнських окраїнних землях (тобто на українських етнічних землях у межах польської держави), активно обороняла населення Холмщини й Лемківщини, Підляшшя і Засяння від примусової депортації українців до СРСР, а передовсім збройно протиставилася бандитським акціям так званої операції „Вісла”, організованої польським комуністичним верховодством, в результаті якої загинуло багато холмщан і лемків, а сотні тисяч були примусово переселені на західні так звані ревіндиковані (відбиті від німців) землі і приречені на знищення й денаціоналізацію.

Дещо раніше деяким закерзонським відділам УПА вдалося увійти в контакти й домовитися з польським антикомуністичним підпіллям щодо спільного з УПА поборювання адміністративних центрів промосковського режиму, проти польських міліцейських станиць, а 27 травня 1946 року курінь УПА „Вовки” під командою хорунжого УПА Євгена Штендери-„Прірви” разом з військовими частинами польського підпілля провели успішний наступ на Грубешів (місто на Холмщині), розгромили польські червоні карально-репресивні відділи й звільнили в'язнів.

28 березня 1947 року біля Балигорода (на Закерзонні) сотня УПА під командою Степана Стебельського-„Хріна” знищила заступника міністра оборони Польщі генерала Кароля Свєрчевського-„Вальтера” (1897– 1947) – видатного польського комуністичного діяча.

УПА виявила незрівнянне героїство. За волю України та її державну суверенність віддали життя славетні командири: Дмитро Клячківський, Василь Сидор, Омелян Грабець, Мирослав Онишкевич, обидва начальники Головного Військового Штабу (ГВШ) УПА Дмитро Грицай і Олекса Гасин, а з ними сотні тисяч найкращого цвіту України. Життя за суверенну Україну, за многотрагедійний народ український віддав і Національний Герой України – Роман Шухевич. – Авт.).

На дальших сторінках своєї праці про Романа Шухевича Степан Бандера пише: „...ОУН організувала Українську Повстанську Армію, даючи їй основний командний і вояцький склад. УПА творить щораз більші з'єднання і переходить до більших мілітарних дій, якими зв'язує цілі ворожі дивізії. Великі смуги українських земель опинилися під фактичною контролею ОУН-УПА, що організовують найважливіші сектори національного життя і керують ними. Німці спочатку намагалися спинити той розвиток і зламати ОУН-УПА більшими нищівними і військовими акціями. Коли ж це не вдалося, а до того ж їхнє становище на фронтах далі погіршувалося, вони були примушені поважно рахуватися з силою української революції. Це використовує УПА й ОУН в ситуації пересування фронтів, щоб зміцнити свої сили й запаси та перейти до боротьби з большевиками краще підготованими.

Разом із розширенням форм і розмаху боротьби поширено також структуру визвольно-революційного руху. Крім Української Повстанської Армії, створено Українську Головну Визвольну Раду, – як найвищий орган революційно-державного характеру, з розрахунком на активну участь у ній і у визвольній боротьбі організованих сил інших українських політичних напрямків. Кожна тотальна боротьба, а зокрема революційно-визвольна, вимагає єдиного керівництва. Щоб забезпечити таку однастайність при складенні структури визвольної формації ОУН-УПА-УГВР, з концентровано в одних руках найвище керівництво: Роман Шухевич-„Тур“, „Чупринка“, „Лозовський“ (Прим.: Лозовський – псевдо Шухевича як Голови Генерального Секретаріату (прем'єра міністрів) Української Головної Визвольної Ради і секретаря військових справ від 1944 до 1950 р. – Авт.). Роман Шухевич був одночасно Головою Проводу ОУН, Головним командиром УПА і Генеральним Секретарем УГВР. Така концентрація була викликана доцільністю і потребами самої боротьби, а не особистими претензіями. „Яка ж була перспектива перед визвольно-революційною боротьбою? – запитує Степан Бандера й сам відповідає, – Багато надій пов'язувалось із переконанням, що західні альянти після перемоги примусять большевиків віддати значну частину їх нових загарбань. Також і частина провідних діячів українського визвольного руху піддалася таким сподіванням і вважала за доцільне в такому пляні розгортати боротьбу і діяльність. Для них розгортання гучних і широких повстанських дій у кінцевій стадії війни мало головний сенс у тому, що це мав бути добрий старт для західних альянтів. Йшло про унаочнення і підкреслення факту, що український національно-визвольний рух боровся проти Гітлера і тому має підстави для союзницьких взаємин із західними державами. По-друге, треба було показати силу й бойовість України як союзника проти ССРСР...

Речники тієї концепції, в надії на швидку війну Заходу проти ССРСР і на активну підтримку для повстанської боротьби в Україні, були б готові на ту карту поставити все (Прим.: Такий підхід виправданий, якщо взяти до уваги виступ Черчілля у Фултоні (США) 1946 року, у якому той політик закликав до протибольшевицьких акцій, користаючи з того, що тоді ще ССРСР атомної зброї не мав і був у важкій економічній скруті. – Авт.). При цьому брано до уваги також таку можливість, що коли б західні держави не йшли в конфлікт із ССРСР з власної ініціативи, то розгорнення широкої повстанської боротьби в Україні, а далі теж і в інших підбольшевицьких країнах, зокрема в сателітних, може спонукати Захід прийти з активною мілітарною допомогою і втягнутись у війну з большевиками...

Але Провід ОУН, що залишився в Україні й далі керував революційно-визвольною боротьбою, а зокрема його душа й голова – Роман Шухевич, Інакше трактував справу. В центрі його думання і дій, як завжди, так і в тодішній ситуації, був не розрахунок на сприятливу кон'юнктуру і на допомогу ззовні, а вимога самостійного втримання розбудови сил і боротьби української національно-визвольної революції.

Ставка на власні сили, на власні змагання, що є основою визвольної концепції ОУН, була в Романа Шухевича справою глибокого переконання і керівною засадою дії. Українську визвольну революцію він розумів як глибокий процес, що має охопити весь народ, як безперервну боротьбу, не зважаючи на ситуацію, як постійне втримування і відновлювання діючих революційних сил. Це була підстава і необхідна передумова для того, щоб у сприятливій ситуації прийшло до переможного визвольного повстання.

Широка боротьба ОУН-УПА під проводом Романа Шухевича, під кінець війни і зараз після її закінчення, мала за головну мету поширити ідеї та кличі української визвольної революції серед українського народу і серед інших поневолених більшовиками народів. Про цю боротьбу, зокрема, повинні були довідатися вояцькі маси із советської армії, які пересувалися через українські землі. Повстанські дії УПА і нерозривно з ними пов'язана політично-пропагандивна діяльність та масові протибільшовицькі акції, організовані Організацією, стали відомими в усіх закутках СРСР. Вони не тільки скрізь поширили революційні кличі, спроби революційної протибільшовицької боротьби, а також великими масштабами, напругою революційно-повстанських дій показали народові велику силу протибільшовицької революції, переконали в її реальну можливість...

Такі самі успіхи мали і партизансько-пропагандивні рейди поза межі України...

Втримування повстанських форм і розмірів боротьби в наступні повоєнні роки, після 1947 року, було надто важке і вже не конечне. Як міжнародня ситуація, так і внутрішнє становище в СРСР почали входити в стан відносної стабілізації на довгий час. Після широкого розповсюдження ідей і акцій визвольної революції найважливішим завданням було забезпечити існування і дію революційних сил на довгий час, щоб вони надмірно не вичерпались і щоб іскра боротьби не погасла. Треба було обмежити ті форми революційної дії, які найважче втримати, у яких втрачається найбільше сил, і зберегти та розбудувати такі, що давали найбільшу тривкість...

В цій реорганізації знову виявились незвичайні провідницькі прикмети Романа Шухевича. Дивлячись завжди далеко вперед, він розплянує і поступово, але послідовно, робить зміни тактики боротьби, з повстанської на партизанську, а потім на чисто підпільну. Головний наголос пересувається щораз більше з військової на політично-пропагандивну ділянку. Постійно зменшуються відділи УПА і їх операції, а зате зміцнюється підпілля ОУН і її мережа. Командні та вояцькі кадри УПА знову переходять в організаційно-дійові форми ОУН. Всі ці зміни планово робить Шухевич як Головний Командир УПА і як Провідник ОУН на Рідних Землях, У нього вся революційна боротьба, всі її форми і діючі сили – це одна справа, один процес. Як УПА вийшла з надр ОУН, як у боротьбі УПА діяли ідеї, пляни і кадри ОУН, так знову в ОУН і через її боротьбу зберігаються діючі прапори та ядра УПА, щоб у слушний час розгорнутися на всю широчінь".

(Примітка: На засіданні Головного Проводу ОУН на Рідних Землях, що відбулося під головуванням Романа Шухевича в першій декаді лютого 1945

р. неподалік Бережан (на Тернопільщині) в умовах надзвичайної секретності, розглянено питання щодо дальшої розбудови й укріплення організаційної мережі у тодішніх обставинах найсуворішої дійсності. Підкреслено, щоб той організаційний захід проводити без зайвого поспіху, враховуючи такі головні вимоги: а) щодо безпеки, яка повинна бути найтривкішим заслоном намаганням нестійких, а особливо ворожих елементів прокрастися в ряди ОУН, б) щодо морально-політичних і інтелектуальних якостей, відданості Національній Справі, високої ідейності, готовності на жертвність в ім'я України, а також в) щодо активності, ініціативності та заповзятости у діяльності Організації. – Авт.)

Закінчуючи революційно-політичну характеристику Романа Шухевича, Степан Бандера пише: „Пройшло десять найважчих років боротьби ОУН-УПА у повоєнній підбольшевицькій дійсності. Щоб усвідомити собі всю її вагу, треба пригадати: скільки людей було б повірило в 1944–1946 роках, що ця боротьба втримається десять років, у таких обставинах? В тому найбільша заслуга незрівнянної ідейності, героїзму, жертвності і бойовості всіх кадрів ОУН і УПА та українського народу, що підтримує їх з повною посвятою, і далекозорого, мудрого Провідника славної нам'яти Романа Шухевича та всього керованого ним провідного активу.

Героїчна смерть Шухевича-„Чупринки“, „Тура“ – це найбільша втрата українського визвольного руху, яка потрясла ним на довгі роки. Але він перенесе і той найважчий удар, бо в ньому живе дух, віра, і хоробрість найбільшого її Провідника і Командира – генерала „Чупринки“-„Тура“.

ВИСНОВКИ

Найвидатніший Головнокомандувач УПА Роман Шухевич був настільки багатогранною, невтомною, феноменально обдарованою і відважною особистістю, що охопити в одній праці все його життя й діяльність практично неможливо. Навіть за умов, коли автор має для цього і найсприятливіший стан здоров'я, і змогу користуватися всіма документальними джерелами та максимально зібраною дотичною літературою. На жаль, склалося далеко не так. Працю „Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин“ автор розпочав на вісімдесят першому році свого віку. Не було вже ні часу, ні фінансових можливостей для тривалої роботи в архівах і бібліотеках навіть Львова, а тим паче Києва, Івано-Франківська, Луцька, Рівного, Тернополя, Варшави, Будапешта, Братислави, Праги, Берліна, Москви, Одеси, Нью-Йорка, Лондона та інших міст, а також роботи з документами, що зберігаються в особистих архівах чи приватних колекціях і розпорошені по всьому світу. Отож, довелося вдовольнитися тим станом книжки, який і пропонуємо увазі шановних читачів.

З тієї ж причини до розділів праці включено цілі статті як самого генерал-хорунжого Тараса Чупринки, так і значні витяги з матеріалів тих національно-державницьких формувань та їх видатних діячів, з котрими він

разом ішов до величної мети – визволення усіх автохтонних українських земель і відновлення їх незалежності. Названі статті та інші матеріали передруковуються у цій книжці ще й тому, що ніякий аналіз і коментування таких текстів ніколи не зможуть повністю замінити оригіналів. Окрім того, досі їх публіковано, здебільшого, в малотиражних виданнях, отож вони й надалі є важкодоступними для читачів України.

Оскільки більшість важливих подій із життя та діяльності Романа Шухевича значною мірою викладені в працях Степана Бандери, Ярослава Стецька, Петра Мірчука, Миколи Климишина, Василя Кука, Лева Шанковського, Григорія Васьковича, Володимира Яніва, Богдана Кравціва, Петра Содоля, Степана Мудрика-Мечника, Петра Арсенича, Мирослава Прокопа та інших, автор вважав доцільним особливу увагу звернути на характеристику того українського національно-політичного і громадсько-патріотичного середовища, разом з яким він боровся проти наїзників та окупантів.

Великий вплив на становлення Романа Шухевича – націоналіста і військовика, політика і патріота мав полковник Євген Коновалець, командант УВО і Провідник ОУН, тому розділ про нього вміщено на початку книжки.

Зважаючи на те, що автору доводилося бути свідком і очевидцем таких випадків із життя Романа Шухевича, відомості про які відсутні в наявних публікаціях, частина тексту цієї праці має мемуарний характер.

Найбільше уваги присвячено військовій діяльності Романа Шухевича, його вкладові у формування Української Повстанської Армії, вироблення її стратегії і тактики в боротьбі проти польських, німецьких і особливо російських окупантів. З цієї точки зору розкриваються процеси підготовки і створення Української Головної Визвольної Ради, її діяльності, передруковується дотична стаття Романа Шухевича.

Ця його праця разом із публікаціями про бої в лісах та рейди відділів УПА, написані з суто військових теоретичних позицій, значно розширюють дотеперішні уявлення про Романа Шухевича – політика, стратега і тактика повстанської та партизанської воєн. Зрозуміло, що до них треба завжди долучати й тексти наказів УПА та практичні форми й методи її визвольної боротьби.

Для заповнення прикрої прогалини в нашій літературі, присвяченій, на жаль, хіба лише принагідно внутрішній і зовнішній політичній діяльності Головнокомандувача армії героїв, принаймі, частково покликаний прислужитися розділ, в якому зроблено спробу з'ясувати цю надзвичайно важливу ділянку праці велета національно-визвольного руху.

Найголовнішою складовою частиною в галузі політики була винятково відповідальна, багатогранна і важлива робота Романа Шухевича на таких постах як Голова Бюра Проводу ОУН на Рідних Землях та Голова Секретаріату УГВР. Великою мірою саме завдяки йому націоналістичний визвольний рух у 1940-х роках настільки ввійшов у свідомість українців, став способом їх мислення і дій, що змагання за волю практично не припинялося

ніколи аж до відновлення Державної Незалежності Нашої Батьківщини та розгортання праці над її утвердженням. Ця боротьба, залежно від ситуації, набувала різних форм і методів, але ніколи не зупинялася в загальноукраїнському масштабі. До початку 1960-х років вона мала ще ті виразні риси і форми, які викристалізувалися в період розгортання повстанського руху, але на останньому етапі – майже з повним домінуванням політично-пропагандивної роботи та переважно індивідуального виховання нових борців.

В різних місцях на той час ще перебували невеличкі озброєні підпільні групи та окремі повстанці. На Львівщині розгорнув роботу Український Національний Комітет, у Бориславі інженер Кузьма Дасів гуртує одностудців для випуску націоналістичних летючок та поширення патріотичної літератури. Бої і збройні сугички ще трапляються, але лише як самозахист.

Відтак, у середині 1960-х і аж до кінця 1980-х років продовжується масова практика обміну національно-патріотичною літературою, яку зазвичай читали подалі від непевних осіб. І це робилося, мабуть, в усіх без винятку містах і селах України.

Впродовж 1964-1967 років на Івано-Франківщині та Львівщині, частково і в інших областях, діяв „Український Національний Фронт”, який видавав підпільний журнал „Воля і Батьківщина” (докладніше див.: З. Ю. Український Національний Фронт у русі опору 60-х років // Воля і Батьківщина. – 1995. – № 1(17). – С 5-25; Святківська Є. „Та ми всі тортури знесем”: Слово про „Український Національний Фронт” // Там же. – С 23-26). Майже в усі області України розсилає виготовлені й розмножені набірним друкарським способом націоналістичні летючки, і не поодинокі, а в тисячах примірників, згаданий вище Кузьма Дасів із Борислава. Заново втягуються в національноосвідомлюючу роботу тисячі звільнених із російських тюрем, таборів та спецпоселень борців, вихованих і загартованих у лавах, керованих Романом Шухевичем ОУН та УПА. Вони охоплюють своїм впливом не лише Наддніпрянщину, а й південні, східні та північні регіони України, велетенські простори Сибіру, Далекого Сходу, Середньої Азії... І тоді, і тепер у всіх національно-державницьких аспіраціях Українського Народу постійно відчувався і відчувається дух Євгена Коновальця, Степана Бандери, Романа Шухевича та багатьох великих патріотів, які фактично творили неповторну епоху в історії Нашої Батьківщини.

Історичною заслугою Романа Шухевича та його найближчого оточення в міжнародному аспекті є наполегливі шукання шляхів порозуміння із сусідами України Угорщиною, Румунією, Чехо-Словаччиною, Польщею. Були навіть спроби вести переговори з представниками Советського Союзу, На жаль, агресивне імперсько-шовіністичне керівництво останнього та його сателітів прагнули тільки розширення своїх володінь, а не вирішення проблеми політичного устрою Центральної і Східної Європи на справедливих засадах утворення незалежних національних держав на їхніх автохтонних етнографічних землях, до чого послідовно змагали ОУН і УПА. Досконало знаючи історію України та європейських і світових відносин,

обставини і хід антиколоніальних рухів у Америці, Азії, Африці, Роман Шухевич і його оточення, а з ними все націоналістичне підпілля у визвольній боротьбі орієнтувалося на власні сили Нації, Своїми потенційними союзниками бачили, головним чином, тільки поневолені червоною Москвою народи. За його участю було проведено збір їхніх представників у 1943 році, який і започаткував блискуче задуманий і надзвичайно важливий стратегічний і перспективний Антибольшевицький Блок Народів /АБН/, Ідея спільного фронту боротьби проти російського імперіялізму, хоч і повільніше, ніж цього бажалося, але невідворотно опановувала свідомість усіх націй, які кремлівські верховоди мали на меті повністю асимілювати. Велетенську, досі ще ніким належно не вивчену і не оцінену роботу над її поширенням у всіх регіонах СРСР провели українські політв'язні і репресовані. Результат відомий усьому світові – страхітливий людоджерний і агресивний комуністичний монстр, що понад три чверті ХХ сторіччя загрожував усій планеті, розвалився саме тими внутрішніми національно-патріотичними силами, на які орієнтувалися ОУН, УПА, УГВР і АБН, їх творці і керманичі.

24 серпня 1991 року проголосила незалежність і Україна, що була наймогутнішою потугою всієї антиімперіалістичної боротьби в СРСР. Півстолітній етап, заініційований Актом 30 червня 1941 року у Львові, завершився великою історичною перемогою. Визволена Нація не забула своїх героїв. З особливим пієтетом вшановують українці пам'ять Романа Шухевича. На його честь встановлено пам'ятники у Львові, Краківці та інших населених пунктах України. Іменем славетного Головнокомандувача УПА названо кращі вулиці не тільки в Західній, а й у Південно-Східній Україні. Його героїчну боротьбу оспівано в народних піснях і думах, легендах і переказах, звеличено в поезії та увічнено в наукових дослідженнях, що видаються різними мовами світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Архівні документи

- Центральний державний історичний архів України, м. Львів
Фонд 205 [Прокуратура Апеляційного суду], оп. І, спр. 104, 486, 1059.
Фонд 389 [Верховне командування {українських молодіжних організацій} пластунів], оп. 1, спр. 103, 135, 315.
Державний архів Львівської області
Фонд 27 [Львівська політехніка], оп. 9, спр. 18001 [Особиста справа студента Львівської політехніки Шухевича Романа].

Друковані джерела та література

- Арсенич П. Родина Шухевичів. – Коломия: Видавничо-поліграфічне т-во „Вік” 1995.- 117 с
Бандера С. Перспективи Української революції. – [Мюнхен:] Видання Організації Українських Націоналістів, 1978, – 640 с

Васькович Г. Роман Шухевич – командир повстанських війн // Збірник на пошану ген. Романа Шухевича / Упорядник Васькович Г. – Лондон: Укр. Видавнича Спілка; Мюнхен: Укр. Інститут Освітньої політики, 1990. – С. 36-66,

Дужий П. Степан Бандера – символ Нації: Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. – Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1996. – Частина перша, – 189 с; 1997. – Частина друга. – 383 с; його ж, 50-літні роковини Першої конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії. – Стрий: Т-во „УВІС“, 1993. – 31 с; його ж. Генерал Тарас Чупринка: (нарис про Романа Шухевича – Головного Командувача УПА). – Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1997. – 63 с

Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – 1019 с

Кальба М. Дружини Українських Націоналістів. – Детройт, 1992. – 143 с; його ж. „Нахтігаль“ (курінь ДУН) у світлі фактів і документів, – Денвер-США, 1984.- 159 с.

Косик В, Україна і Німеччина в Другій світовій війні. – Париж -Нью-Йорк - Львів, 1993. – 569 с; його ж. Україна в Другій світовій війні у документах. – Львів, 1997. – Том 1. – 382 с. 343

Кравців Б. Людина і вояк // Збірник на пошану Романа Шухевича. С 83-114.

Кук В. Генерал Роман Шухевич – Головний Командир Української Повстанської Армії (УПА). – Київ: Вид-во „Бібліотека Українця“, 1997. - 110 с; його ж. У річницю смерті Головного Командира УПА ген.-хорунжого Романа Шухевича // Шлях перемоги. – 1996. – 9 березня.

Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во „Літопис УПА“, 1989. - Т. 1. - 255 с; 1977. - Т. 2. - 256 с; 1987. - Т. 3. - 473 с; 1989. - Т. 4. - 287с.; 1984. - т. 5. - 309 с; 1983. - Т. 7. -269 с; 1980. - Т. 8. - 319 с; 1982. - Т. 9. - 536 с; 1994. - Т. 10. -430 с.; 1985. - Т. П.-248 с.; 1989. - Т. 12. - 352 с; 1986. - Т. 13.-340 с; 1987. - Т. 14. - 262 с; Т. 15 - 270 с; Т. 16. - 608 с; 1988. -Т. 17. - 192 с; 1990. - Т. 18. - 328 с; 1992. - Т. 19, - 359 с; 1994. -Т. 20. - 525 с; 1991. - Т. 21. - 271 с; 1992. - Т. 22. - 631 с; Т. 23. - 477 с; 1995. - Т. 24. - 590 с; 1996. - Т. 25. - 555 с; 1997. - Т. 27. - 277 с.; 1995. - Т. 28. - 599 с

В Україні перевидано томи: 8, 9, 10, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28.

Мірчук П. Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка) – командир армії безсмертних. – Нью-Йорк - Торонто - Лондон: Т-во колишніх вояків УПА в США, Канаді, Європі, 1970. – 269 с; його ж. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. – Мюнхен, 1953. – 319 с

Мудрик-Мечник С. Початок невідомого. Мюнхен: Укр. вид-во, 1984.- 264 с; його ж. У вирі воєнного лихоліття: ОУН-УПА в боротьбі з гітлерівськими окупантами. – Львів: „Край“, 1992. – 99 с; його ж. Революційна ОУН під проводом С Бандери. – Стрий: Тов. „УВ/С“, 1993; його ж. В підпіллі революційної ОУН. – [Львів:] Фенікс, 1993. – 144 с; його ж. Закордонні частини Організації Українських Націоналістів (При чинки до історії). – [Львів:] Галицька Видавнича Спілка, 1995. – 150 с.

ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. (Збірник документів). – Видання 34 ОУН, 1955. - 368 с

Сергійчук В. Наша кров – на своїй землі. – Київ, 1997. – 68 с; його ж. ОУН-УПА в роки війни: нові документи і матеріали. – Київ: Вид-во „Дніпро”, 1996. - 493 с

Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943-49. – Довідник. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – 199 с; 1995. – Довідник другий. – 295 с

Стецько Я. Два світи – два символи // Стецько Я. Українська визвольна концепція: Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1991. – Т. 2. – С 227-236.; його ж. Дві революції: (з приводу геройської смерти ген. „Тараса Чупринки” // Там само. – С 219-226.

Українська Головна Визвольна Рада: Збірка документів за 1944-1950 рр. - Видання 34 ОУН, 1956. - 353 с

Шанковський Л. ініціативний Комітет для створення Української Головної Визвольної Ради (Документальний спогад учасника). – Нью-Йорк: Накладом ООЧСУ, 1985. – 96 с; його ж. Українська Повстанська Армія // Історія Українського Війська. 1917 -1995. – Львів: Вид-во „Світ”, 1996. - С 482-695.

Шах С. Роман Шухевич – символ незламності // Збірник на пошану ген. Романа Шухевича. – С 115-170.

Шухевич С. Моє життя: Спогади. – Лондон: Укр. Видавнича Спілка, 1991. - 619 с.

Янів В. Шухевич-Чупринка – людина і символ // Збірник на пошану ген. Романа Шухевича, – С. 67-80.